

ИСЛОМ КАРИМОВ

БИЗ
КЕЛАЖАГИМIZ
ЎЗ ҚЎТМИЗ
БИЛАН
ҚУРАМИЗ

7

"ЎЗБЕКИСТОН"

УЗД.2

323

К-26

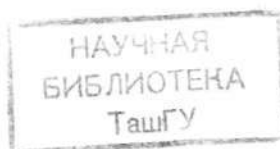
4

ИСЛОМ КАРИМОВ

БИЗ
КЕЛАЖАГИМИЗНИ
ЎЗ ҚЎЛИМИЗ
БИЛАН
ҚУРАМИЗ

7

В 1386

ТОШКЕНТ – "ЎЗБЕКИСТОН" – 1999

66.3(5У)
К 25

ISBN 5-640-02331-7

К $\frac{0804000000 - 47}{М 351 (04) 99}$ 99

© "ЎЗБЕКИСТОН" нашриёти, 1999 й.

БАРҚАРОР ТАРАҚҚИЁТГА ЭРИШИШ — УСТУВОР ВАЗИФА

Муҳтарам мажлис қатнашчилари!

Азиз дўстлар!

Яхши биласизларки, биз кейинги йилларда иқтисодий ислохотларни босқичма-босқич, қадам-бақадам ўтказиш, уларни ҳар бир босқич талабларидан келиб чиққан ҳолда чуқурлаштириш, ҳар бир босқичнинг энг устувор йўналишларини ва мақсадларини белгилаб олиш, кўзланган марраларга эришишнинг механизм ва йўллари бартўлаш, қабул қилинган қарорларнинг бажарилишини назорат қилиш борасида бутунлай янги йўлни ишлаб чиқдик.

Комил ишонч билан айтиш мумкинки, ўтган йилга, жамиятни ислоҳ қилиш ва янгилаш, иқтисодиётда ва ижтимоий соҳада бир йилга мўлжалланган устувор вазифалар қай даражада амалга оширилганини танқидий кўз билан қараб баҳолаш тажрибамиз ижобий натижасини намойиш қилмоқда.

Йил сарҳисоби, энг аввало, иқтисодиётдаги ҳақиқий аҳволга тўғри баҳо бера олишимиз учун зарурдир. У ўтган йилда иқтисодиёт ҳамда ижтимоий соҳа тараққиёти ва тузилмасида қандай ижобий ҳодисалар рўй берганини, бозор муносабатлари ҳўжалик фаолиятимизга қай даражада чуқур кириб борганини, иқтисодий ислохотларни ўтказиш йўлида нималар тўсиқ бўлаётганини аниқлаш имконини бермоқда.

Албатта, баҳарган ишларимизга яқун ясашда кўзбўямачилик, ўзимизни алдаш билан шуғулланмаслигимиз ва хотиржамликка берилмаслигимиз керак.

Ўтган ишларга яқун ясаб, бу йилги ислохотларнинг мақсад ва устувор йўналишларини белгилар эканмиз, бу

билан, авваламбор, халқимиз олдида, жамиятимиз олдида ҳисоб берамиз. Шу билан бирга, ўз зиммамизга навбатдаги йил учун маълум мажбуриятлар оламиз.

1997 йил якунларини кўриб чиқиш ҳамда 1998 йилда ислохотларни чуқурлаштиришнинг устувор йўналишларини белгилашга ҳам айнан мана шу нуқтаи назардан ёндашиш лозим.

1997 йил биз учун қандай йил бўлди?

Шуни тўла ишонч билан айтиш мумкинки, 1997 йил Ўзбекистоннинг сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ислохотларни чуқурлаштириш, жамиятимизни маънавий янгилаш борасидаги дадил ҳаракатининг навбатдаги босқичи бўлди.

Ўтган йил Ўзбекистонимиз учун чет давлатлар билан самарали сиёсий ва иқтисодий ҳамкорлик йили бўлди. Мамлакатимизнинг халқаро нуфузи, обрў-эътибори ортди. Минтақа ва халқаро майдондаги ижтимоий-сиёсий вазиятни барқарорлаштириш бўйича бир қанча муҳим ташаббусларимиз амалга ошди.

Шуни фахр билан айтаманки, асосий ютуғимиз 1997 йил учун муҳим устувор йўналишларни аниқ белгилаб олганимизда бўлди. Шу боис, бутун эътиборимиз бу вазифаларни оғишмасдан бажаришга қаратилди, зарур ресурслар ўз вақтида оқилона сафарбар қилинди. Шу туфайли ўтган йилда олдимизга қўйилган вазифалар асосан бажарилди.

Энг аввало, бош вазифамиз — макроиқтисодий барқарорликка эришиш борасида ўтган йилларда қўлга киритилган ижобий натижалар янада мустаҳкамланди, иқтисодий ўсиш учун ишончли база яратилди.

Ўтган йили ялпи ички маҳсулот 5,2 фоиз ўсди. Биринчи марта ялпи ички маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми аҳоли сони ўсиши даражасидан ошди. Бу ялпи ички маҳсулот ҳажмини аҳоли жон бошига 3,2 фоиз кўпайтириш имконини берди. Халқаро тажрибадан маълумки, айтиш мумкинки, шу кўрсаткич давлатнинг иқтисодий қудрати ва кишилар турмуши фаровонлиги ошишининг мезони бўлиб хизмат қилади.

Республикаимизда эътиборга лойиқ энг муҳим омил — ўсишнинг мустаҳкам базаси яратилганидир. Шу маънода,

мен 1997 йил натижаларини собиқ шўролар ҳудудидаги бошқа давлатлар натижалари билан таққослашни ўринли деб биламан. Бу давлатларда ўсиш жараёни даражаси ишлаб чиқариш ҳажми беҳад пастга тушиб кетган йиллардаги натижаларга нисбатангина ижобий бўлиб туюлиши мумкин, холос.

Бошқаларга солиштирганда, ҳозир матбуотда, асосан Россия матбуотида, шунингдек яқин қўшниларимиз матбуотида жуда катта-катта хулосалар чиқариляптики, айтийлик, биз бу йил фалон фоизгача ўсдик, биз бу йил писмадон фоизга ўсдик...

"Хўп, нимага нисбатан, қайси пойдеворга, қайси йилга нисбатан ўсяпсан?" — деган оддий саволга жавоб йўқ.

Агар 1990 йилни ҳаммамиз учун мустақиллик йилларида бошланган асос, дастлабки марра деб ҳисобласак, ишлаб чиқаришни 1996 йилда 1990 йилга нисбатан икки баравар камайтириб, ўзининг ялпи маҳсулотини, умуман йиллик натижаларини айти 1996 йилнинг паст даражасига нисбатан ўсиш деб баҳолаш, менинг фикримча, инсофга тўғри келмайди.

Ўсиш, юксалиш ҳақида мақтаниб юрган янги мустақил давлатларнинг айрим раҳбарлари жамоатчиликни чалғитиш ўрнига, "биз ҳали 1990 ёки 1991 йил даражасига яқинлашмадик", деб очиқ тан олишса маъқул бўларди.

Мана шу минбардан туриб жамоатчилигимизга, халқимизга қарата фахр билан айтмоқчиманки, собиқ Иттифок майдонида барча соҳаларда 1990 йилга нисбатан ўсишга, юксалишга эришган яккаю ягона давлат Ўзбекистондир.

Бошқаларда ҳозирча 1990 йилга нисбатан ўсиш йўқ. Биз эришган қувончли натижалар, авваламбор, танлаган йўлимизнинг тўғрилигини исбот қилиб турибди.

Хўш, Ўзбекистонда иқтисодий ўсиш нималар ҳисобидан юз бермоқда, қандай пойдевор асосида қурилмоқда?

Биринчи навбатда республикада иқтисодий ислохотлар ва янгиланишлар дастурини амалга оширишнинг дастлабки кунларидан бошлабоқ, асосий эътибор иқтисодиёт тузилмасини муайян равишда яхшилаш, унинг бир томонлама, хом ашё базаси сифатидаги йўналиши-

дан воз кечишга қаратилди ва ҳозир ҳам шундай қилинмоқда.

Ўзбекистон собиқ шўролар ҳудудидаги саноат маҳсулотини ишлаб чиқариш ҳажми 1997 йилда 1990 йилдаги бошланғич даражадан 12,7 фоиз, жумладан, 1996 йилга нисбатан 6,5 фоиз ортган ягона мамлакатдир.

Ўзбекистоннинг 1997 йилдаги иқтисодий ўсишига, энг аввало, иқтисодиётда ўзлаштирилган капитал маблағ ҳажмининг ошгани (17 фоиз), замонавий технология билан жиҳозланган янги саноат объектлари қурилиши ва ишга туширилгани туфайли эришилди.

Иқтисодий ўсиш иқтисодиётнинг деярли барча соҳа ва секторларида ишлаб чиқариш ҳажми ошгани билан бевоcита боғлиқдир. Бу кўрсаткич саноатда 6,5, қишлоқ хўжалигида 5,8, қурилишда 2,6, савдода 12,7, аҳолига пуллик хизмат кўрсатиш соҳасида 21,3 фоизни ташкил этади.

Биз алоҳида эътибор бераётган асос соҳалар барқарор ва муқим ишламоқда. Нефть қазиб олиш, газ конденсати, табиий газ, ёнилғи-мойловчи материаллар, электр қуввати, кўмир, қимматбаҳо металллар ва бошқа стратегик аҳамиятга молик маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажми кўпайди.

Пахта хом ашёси, галла етиштириш ҳам ошди. Бу қайта ишловчи ва тайёр маҳсулот ишлаб чиқарувчи соҳалар учун мустаҳкам база яратибгина қолмай, республиканинг иқтисодий мустақиллигини ҳам мустаҳкамлади.

1997 йилда халқ хўжалигининг асос соҳалари билан бир қаторда илғор, фан билан узвий алоқада бўлган соҳалар — автомобилсозлик, қишлоқ хўжалик машинасозлиги, электротехника саноати, машинасозлик ва металлни қайта ишлаш, шунингдек, биз учун етакчи бўлган истеъмол товарлари, жумладан, болалар учун истеъмол товарлари ишлаб чиқарадиган енгил ва озиқ-овқат саноати ҳам янада ривожланди.

Халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш 1997 йилнинг ўзида 11,2 фоиз кўпайди.

Нефть ва газ қазиб олиш ҳамда уларни қайта ишлаш саноати, рангли металлургия, автомобиль саноатида барпо этилаётган қудратли салоҳият макроиқтисодий барқа-

рорликка ва охир-оқибатда бутун иқтисодиётга ижобий таъсир ўтказувчи, ҳаракатлантирувчи асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Иккинчидан. Иқтисодиётдаги ўсиш — инфляцияга қарши, молиявий барқарорлик ва пул муомаласи тизимини мустаҳкамлаш борасидаги тадбирларнинг муваффақиятли амалга оширилгани натижасидир.

1997 йилда давлат бюджетининг даромад ва харажат бўйича мўлжалланган кўрсаткичлари ҳам бажарилди. Бунда бюджет камомати мўлжалдагидан анча паст бўлиб, ялпи ички маҳсулотга нисбатан 2,2 фоизни ташкил этди.

Шуниси муҳимки, бу камомат инфляциядан холи бўлган манбалар — қисқа муддатли давлат облигацияларини 1,5 фоиз сотиш ва банк кредитларидан тушган даромадлар ҳисобидан қопланди.

1997 йилда нақд пул эмиссиясини назорат қилиш ва бошқаришнинг янги механизми жорий этилиб, самарали ишлай бошлади. Жойларда аҳолига савдо ва пуллик хизмат кўрсатиш, пул ҳажмини товар билан мустаҳкамлаш масалалари билан фаол шуғулланилди. “Ўзбексавдо” ва “Ўзманшийтгифоқ” тизимларининг янги асосда қайта ташкил этилгани ҳам бунга қўмаклашди.

1997 йилнинг январь-декабрь ойларида нақд пул эмиссияси 1996 йилдаги 26 фоиз ўрнига 7,8 фоизни ташкил этди. Бу ўринда шунини алоҳида таъкидламоқчиманки, бюджет ташкилотлари ходимларининг маошлари, пенсия, нафақа ва стипендияларнинг ўз вақтида тўланиши таъминланмоқда.

Изчил пул-кредит сиёсати ўтказилиши туфайли умумий пул ҳажми ошиши суръати кескин равишда — 2,9 марта пасайди. Бу эса, инфляция даражасини жиловлашда, қисқартиришда ўз аксини топди. Инфляциянинг ўрта ҳисобдаги ойлик суръати 2,1 фоизни ташкил этди ёки 1996 йилдагига қараганда 2 баравар камайди.

Учинчидан. Пул муомаласининг мустаҳкамланиши, инфляция даражасининг пасайиши аҳолини аниқ йўналтирилган тарзда ижтимоий муҳофаза қилиш ва унинг даромадини кўпайтириш бўйича амалга оширилган тадбирлар билан

биргаликда аҳолининг кўпгина қатламлари моддий аҳволини сезиларли даражада яхшилаш имконини берди. 1997 йилда аҳолининг муайян пул даромадлари жон бошига кўзда тутилганидан 10,5 фоиз ошди.

Аҳолининг даромадлари ошибгина қолмай, уларнинг манбалари ҳам ўзгармоқда. Барча даромадларнинг қарийб чорак қисми тadbиркорлик фаолиятидан тушмоқда.

Мана шунга алоҳида эътиборингизни жалб қилмоқчи-манки, бир вақтлар, совет тузуми даврида ҳар қандай меҳнатчи фақат ўзининг маошига қараб яшарди. Маошидан бошқа даромад манбаи, бошқа имконияти йўқ эди. Шу нуқтаи назардан қараганда, биз бозор иқтисодиётига ўта-ётиб эришаётган натижаларнинг энг кўзга кўрингани, бошқача айтганда, бизларнинг эски совет тузумига, яъни планлаштириш тизимига қайтмаслигимизнинг асосий гарови шуки, халқимиз, аҳолимиз, меҳнатчиларимиз фақатгина маошга қараб қолгани йўқ, балки ўз ҳаракатлари билан, ишбилармонлиги билан, тadbиркорлиги билан янги-янги даромад манбаларини топыпти.

Бу ҳам одамларнинг мафкураси, дунёқараши ўзгаришининг далолатидир. Одамларимиз шунга жиддий эътибор беришлари керак, яъни бизнинг ҳаётимиз уларда кўпроқ ташаббускорлик, ўз кучига, ўз ақл-заковатига ишонч пайдо қилгани — замонамизнинг асосий белгиси, деб айтсак ҳеч қандай муболага бўлмас.

Мен минг марта айтганман, бугун яна бир бор, такро-ран айтмоқчиманки, ислохотларимиз ҳаётни ўзгартирмоқда, ҳаёт эса одамларнинг тафаккурини, дунёқарашини ўзгартиришга ижобий таъсир кўрсатмоқда.

Якка меҳнат фаолиятидан тушган даромад улуши 2 мартадан ошиқроққа кўпайди. Дехқон хўжаликлари фаолиятдан тушган даромад ҳам салмоқли манбага айланди. Буларнинг барчаси бозор муносабатларининг иқтисодиёт ва ҳаётимизга самарали жорий этилаётганидан далолатдир.

Сўмнинг харид қобилияти мустаҳкамлангани ҳамда оилаларнинг муайян даромадлари ошганини алоҳида қайд этиш лозим.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган кучли ижтимоий сиёсат, барпо этилган аниқ йўналтирилган ижтимоий муҳофаза тизими, ижтимоий таъминот ва серфарзанд оилаларга ёрдам тизимининг ислоҳ қилингани жамиятимизда фуқароларнинг даромадлар бўйича қутбларга ва гуруҳларга ортиқча бўлинишининг олдини олди, аҳолининг қашшоқлашувига йўл қўймади.

Аҳолининг пул даромадлари таҳлили шуни кўрсатадики, аҳолининг кам ва ўрта даромад оладиган гуруҳларининг фаровонлиги ошиши ҳисобига энг кўп ва энг кам даромадлар орасидаги фарқ бугунги кунда 7,5 мартадан ошмайди.

Агар қўшни давлатларнинг бугунги аҳволига эътибор берсангиз, кичик бир тоифа-аҳолининг тахминан 5 фоизи жуда бой бўлиб кетяпти. Мана шу 5 фоиз ўта бадавлат тоифа билан энг қашшоқ тоифа орасидаги даромад нуқтани назаридан фарқ 25 мартадан 40 мартагача етиб боради.

Ўзбекистоннинг бу борадаги сиёсати бошқача, яъни бизларда жуда катта бойлар ҳам бўлмайди ва мутлақо қашшоқлар ҳам бўлмайди. Мана шу сиёсатни биз мустаҳкам ушлаб турибмиз. Яъни солиқ сиёсати ҳисобидан ижтимоий ночор аҳоли қатламларини қўллаб-қувватлашга эътиборни бирор дақиқа ҳам сусайтирмаймиз.

Бировлар беҳад бойиб кетиб, бошқалар ўта муҳтож бўлиб юриши адолатли жамиятда, адолатли давлатда кечирилмас ҳолдир. Айни замонда, бизларни давлат боқадидеб, бизларни давлат асрайди деб, ўз кучига ишонмасдан ёки дангаса бўлиб юриш, яъни боқимандалик кайфиятига берилиб кетиш ҳам мутлақо нотўғри.

Адабиётчиларимиз, журналистларимиз мана шу нуқтадан назардан алоҳида тарбиявий ишлар олиб боришса жуда тўғри бўларди. Агар инсон, оила бадавлат бўлса, ундан кейин жамият бадавлат бўлади, ундан кейин давлат ҳам кучли-қудратли бўлади. Бу менинг гапим эмас, бу бобокалонимиз Амир Темурунинг айтган гапи.

Биз барпо этган тизимнинг яна бир устунлиги шундаки, кўпчилик оилалар томорқага, яъни муайян даромад

манбаига, ўзини зарур нарсалар билан таъминлаш имконига эгадир. Бунинг учун тер тўкиш, сидқидилдан меҳнат қилиш керак, холос. Шунинг учун ҳам бизда ишсизлик масаласи у қадар долзарб эмас.

Буларнинг барчаси — **Иисон манфаатлари йили** деб эълон қилинган 1997 йилдаги муайян тадбирлар Дастурининг изчиллик билан амалга оширилгани натижасидир.

Бу борада айнан нималар қилинди, деган савол туғилиши мумкин.

Ижтимоий-маданий тадбирларни молиявий жиҳатдан таъминлаш дастурининг амалга оширилиши учун давлат бюджетидан 123 миллиард сўм ёки барча бюджет харажатларининг қарийб 40 фоизи ажратилди. Шу жумладан, аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш бўйича тадбирларнинг амалга оширилиши учун 30 миллиард сўм, соғлиқни сақлаш, газлаштириш, сув таъминоти ва ижтимоий соҳанинг бошқа объектлари қурилиши учун 34 миллиард сўм ажратилди.

Бу — йил давомида 6,7 миллион квадрат метр уй-жойни ишга тушириш имконини берди. Шундан 5,4 миллион квадрат метр уй-жой қишлоқда барпо этилди. Турар жой сертификатлари бўйича сотиб олинadиган уй-жой нархининг 50 фоизини қоплаш учун бюджетдан 1,2 миллиард сўм ажратилди.

64 минг ўқувчига мўлжалланган мактаблар, 1,5 минг беморга мўлжаллаган шифоналар, бир сменада 12 минг кишини қабул қиладиган поликлиникалар қурилди. Янги ишга туширилган ижтимоий соҳа объектларининг учдан икки қисми қишлоқда барпо этилди.

Бизларнинг устувор йўналишимиз — қишлоқни шаҳар даражасига кўтариш. Халқимизнинг турмуш даражасини кўтаришда авваламбор қишлоққа эътибор берсак, ҳар томонлама адолатли иш бўларди.

Аҳоли пунктларини сув ва газ билан таъминлаш дастурини амалга ошириш борасида 4,9 минг километр газ тармоғи ҳамда 1,8 минг километр сув қувурлари тармоғи қурилиб ишга туширилди.

Қишлоқ жойларда 159 та тиббиёт пункти ишга туширилди, 202 та тиббиёт муассасаси тиббиёт пунктларига айлантирилди. Европа Ҳамжамияти Комиссияси кредити ҳисобига 5,3 миллиард сўмлик дори-дармон ва тиббиёт жиҳозлари сотиб олинди.

Бундан ташқари, 30 хил янги дори-дармон ишлаб чиқариш ўзлаштирилди. Мураккаб ўлка шароитимизда ўта зарур бўлган қонга қуйиладиган суюқ эритмалар ишлаб чиқариш бошланди.

Тошкентда “Жар” спорт-соғломлаштириш мажмуи, “Юнусобод” ёпиқ теннис корти, бошқа бир қанча спорт ва соғломлаштириш муассасалари қурилиши тугалланди. Тошкентдаги ҳайвонот боғининг биринчи навбати қуриб битказилди.

Ногиронларни даволаш бўйича республика маркази ташкил этилди. Тошкентда, Навоийда ва Фарғонада болалар ва катталар учун полиомиелит марказлари қурилди. 16 ёшгача бўлган фарзанди бор оилаларга нафақа тўлаш учун 9,6 миллиард сўм сарфланди.

Илк бор 1-синф ўқувчилари ўқув қуроллари билан, камхарж оилаларнинг бошланғич синфларда ўқийдиган фарзандлари қишқи кийимбош билан таъминланди. Мактаб ва олий ўқув юрти ўқитувчиларининг турмуш шароитини ва меҳнатига ҳақ тўлашни яхшилаш борасида муайян тадбирлар амалга оширилди.

Бадний академия ташкил этилди. Академия кишиларни тасвирий санъат, халқ ижодиёти жавоҳирларидан баҳраманд этади, кишилар онгида юксак маънавий фазилатлар ва ватанпарварлик туйғуларини шакллантиради.

“Умид” жамғармаси ташкил этган танловларда ғолиб чиққан юзлаб иқтидорли йигит-қизларга давлат ҳисобидан нуфузли хорижий ўқув юртларида таълим олиш учун йўлланма берилди.

Ҳозирги пайтда янги ташкил этилган “Устоз” жамоатчилик жамғармасининг олий ўқув юртлари профессор-ўқитувчиларини хорижда қайта тайёргарликдан ўтказишга юбориш бўйича дастури ишлаб чиқилмоқда.

Ўтган йили инсон ҳуқуқларини муҳофаза қилиш, ҳуқуқий тарбияни такомиллаштириш, инсоннинг маданий, маънавий ва интеллектуал манфаатларини юзага чиқариш борасида кўплаб чора-тадбирлар мажмуи амалга оширилди.

Бир сўз билан айтганда, 1997 йилга мўлжалланган инсон манфаатларини юзага чиқариш бўйича тадбирлар Дастурининг асосий қондалари ва талаблари бажарилди. Шу билан бирга, дастурнинг айрим бўлимлари бўйича қолоқликка йўл қўйилгани, айрим объектларни ишга тушириш муддатлари барбод бўлганини ҳам эътироф этиш лозим.

Энг катта оқсоқлигимиз сифатида инсон эҳтиёжларига юзаки, масъулиятсизларча муносабатда бўлиш ҳоллари ҳали кўп эканини очиқ тан олишимиз керак. Шу ўринда бир ҳақиқатни қайта ва қайта таъкидлашни истардим: барча ислохотларимиз, жамиятимизни янгилаш ва демократиялашнинг асосий мақсади, умуман, барча саъй-ҳаракатларимиз пировард мақсадининг ўзи — инсон манфаатларини қондиришни таъминлашдир.

1997 йилнинг устувор вазифаларидан бири — инвестицион фаолиятни, бошқача айтганда, иқтисодиётга сармоялар ётқизишни жадаллаштириш бўлди.

Ўтган йил молиявий таъминотнинг барча манбалари ҳисобига 270 миллиард сўмдан ортиқ капитал маблағ ўзлаштирилди ёки бу кўрсаткич 1996 йилга нисбатан 17 фоиз ўсди. Инвестициялашнинг бундай юксак суръати кейинги ўн йилда кузатишга эришди.

Диққатга сазовор жойи шундаки, жами инвестицияларнинг 63 фоизидан ортиғи иқтисодиётнинг ишлаб чиқариш секторида ўзлаштирилди.

Шу ўринда хорижий инвестицияни жалб этишга алоҳида эътибор берилганини айтиб ўтиш керак. 1997 йилда 1,1 миллиард АҚШ доллари ҳажмида хорижий инвестиция ўзлаштирилиб, бу борада 1996 йилга нисбатан 1,3 баравар ўсишга эришдик. Капитал маблағлар умумий ҳажмининг бешдан бир қисми хорижий инвестиция ва кредитлар ҳиссасига тўғри келди.

Инвестиция ва тузилма сиёсатида асосий эътибор амалдаги ишлаб чиқариш тармоқларини жиҳозлаш ҳамда юксак қўшимча қиймат улушини таъминловчи янги, илғор технологияларга эга корхоналар қуришга қаратилди. Умумий сармоя миқдорининг 30 фоизи замонавий технологиялар ва асбоб-ускуналар харид қилишга сарфланди.

Мазкур тадбирлар натижаси ўлароқ, қисқа муддатларда иқтисодиётнинг мутлақо янги, самарали тизимларини шакллантиришга имкон берувчи йирик корхоналар қурилиб, фойдаланишга топширилди.

Йилига 2,5 миллиард куб газ ҳайдаш қувватига эга Кўкдумалоқ компрессор станцияси, Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи, Кўқон спирт ишлаб чиқариш бирлашмаси, Янгийўл биокимё заводи, Тошлоқ ип йигирув фабрикаси шулар жумласидандир.

Фарғона кимёвий тола заводи таркибида полиамид ишлаб чиқаришга ихтисослашган цех қурилиши ниҳоясига етказилди. Қизилкум фосфорит комбинати, шунингдек, кимё, енгил саноат, озиқ-овқат ва бошқа соҳаларга дахлдор қурилишлар бўйича қатор чора-тадбирлар мажмуи амалга оширилди. Таъмирлаш ва янги ишлаб чиқариш тармоқларини бунёд этиш эвазига маҳсулот турлари кўпайди. Хориждан келтириладиган маҳсулотлар ўрнини босувчи товар ишлаб чиқариш рағбатлантирилмоқда.

Ички бозорни рақобатга бардошли ўз маҳсулотимиз билан тўлдиришга қаратилган изчил сиёсат олиб борил-япти. Инвестицион сиёсатимиз жойларда татбиқ этилиши туфайли, мамлакатимизнинг барча ҳудудларининг ривожланишига, тараққиётига эътибор берилмоқда. Бу — ўта муҳим, диққатга сазовор ҳодиса.

Кувончли тарафи шундаки, ҳудудлар тизими ва қиёфасини тубдан ўзгартираётган янги корхоналар мамлакатимизнинг барча вилоятларида қурилмоқда. Номлари зикр этилган Андижон автомобиль заводи, Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи, Кўнғирот сода заводи, Қизилкум фосфорит комбинати, Тошлоқ ип йигирув фабрикаси, Самарқанд тамаки фабрикаси, Хоразм чанқовбосди ичимлик-

лар заводи каби ижобий мисолларни кўплаб келтириш мумкин.

Бутун Ўзбекистон улкан қурилиш майдонига айлана-япти. Агар биз мамлакатнинг ҳар қайси вилоятида, энг олис жойларида яшаётган одамларнинг манфаатини кўзламоқчи бўлсак, эътиборга олмақчи бўлсак, шу йўлдан қайтмаслигимиз керак. Янги корхоналарни жойлаштириш — ўта муҳим масала. Катта корхона бир жойда пайдо бўлса, бу бутун вилоятнинг, бутун туманнинг қиёфасини мутлақо ўзгартиради. Мен ҳозир зикр этилган фикрни яна такрорлайман: Бизнинг асосий мақсадимиз — Ўзбекистонни янги босқичга кўтариш, аввало барча минтақаларда, барча ҳудудларда яшаётган одамларнинг дунёқарашини юксалтириш, олис қишлоқларни, пировард натижада Ўзбекистонни янги босқичга кўтариш.

Агар Ўзбекистоннинг совет давридаги харитасига эътибор берсангиз, асосий 50 фоиз саноат маҳсулотини Тошкент шаҳри билан Тошкент вилояти берарди. Қолган 50 фоиз маҳсулот қолган 12 вилоят чекига тушарди.

Бу ҳолга ортиқ чидаб бўлмайди. Шу сабабли, янги корхоналар адолат билан, ҳар бир вилоят аҳлининг манфаати ва келажагини ҳисобга олган ҳолда жойлаштириляпти.

Аллоҳга минг қатла шукрки, бугунги кунда қадимий Ипак йўли қайта тикланыпти. Бу тикланиш тақдири Ўзбекистон билан Қирғизистонда ҳал бўляпти. Насиб этса, Андижон ва Ўш орқали Хитойнинг Шинжон вилоятига, Шинжон пойтахти Қашғар орқали Ҳинд денгизига, янги темир йўлларига, денгиз портларига чиқамиз.

Бунинг учун бизга икки, жуда кўп бўлса уч йил керак.

Қамчиқ довонидаги икки тоннель қурилишини охиригача етказсак, катта бир сиёсий аҳамиятга эга бўлган масалани ечамиз, не-не аждоқларимиз орзу қилган масалани ечамиз.

Бугунги кунда Тошкент вилоятини Фарғона водийси билан боғлаб турган йўл, магистраль, коммуникация хорижий давлат еридан ўтяпти.

Ўзбекистонда газ етарли бўлса, хорижий, қўшни давлатларга сотаётган бўлса-ю, бу газ бугунги кунда ўзимиз-

нинг водиймизга етиб бормаса, бу ақлга сиғмайдиган иш эмасми?

Нима учун бугун Фарғона водийсида газ етишмайди? Нима учун Андижонда биз ҳозир янги газ йиғиладиган мажмуани қураямиз? Шўролар даври сиёсати шундай бўлганки, ўзимизнинг Фарғона водиймизга энг қисқа йўл четда қолиб, Ленинобод орқали электр қуввати ўтказилган, газ қувири ётқизилган.

Шундан маълумки, Ўзбекистонни ўша замонда бошқарган мансабдорлар на бўлажак авлодлар тақдирини, на келажак истиқлолни ўйлаганлар.

Тепадан, яъни Москвадан қандай буйруқ бўлса, қулоқ қоқмай бажарганлар.

Кимнингдир атрофида парвона бўлиб юриш бизга ярашмайди. Энди биз мустақил давлатмиз. Мустақил давлат эканлими, авваламбор коммуникацияларни жойига қўйишимиз даркор. Қамчиқ довони орқали қурилаётган янги йўлимиз эртага очилса, шу билан бизларнинг истиқболлигимиз, бахтимиз очилади.

Транспорт ва алоқага ажратиладиган капитал маблағлар ҳажми кескин кўпайди. Мазкур соҳаларга 54 миллиард сўм сарфланиб, бу умумий сарф-харажатларимизнинг 20 фоизини ташкил этади.

Навоий — Учқудуқ — Султониноғ — Нукус темир йўлининг мавжуд тармоқларида таъмирлаш ишлари олиб борилмоқда.

Йўлнинг Учқудуқ — Султониноғ қисмида, янги Ғузор — Бойсун — Қумқўрғон темир йўли қурилишида катта ҳажмда тупроқ ишлари бажарилиб, рельс ётқизишга тайёрланди. Мавжуд темир йўл тармоқларини электрлаштириш, Тошкент — Андижон — Ўш — Қашғар автомобиль йўлининг Қамчиқ довони участкасини қуриш ва таъмирлаш давом этмоқда.

Республикаимизнинг экспорт қувватини ошириш ҳамда изчил ташқи иқтисодий фаолият юритиш 1997 йилнинг устувор йўналишлари сифатида белгиланган эди.

Ўтган йил етакчи халқаро ташкилотлар, жумладан, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти, ЭСКАТО, ЮНКТАД

комиссиялари, Европа Иттифоқи Комиссияси, Халқаро валюта жамғармаси, Жаҳон банки, Европа Таъмирлаш ва тараққиёт банки билан алоқаларимиз янада мустаҳкамланганини алоҳида таъкидлашни истардим.

Қатор инвестицион лойиҳалар, жумладан, япон ва немис кредитлар тармоғи, АҚШнинг Экспорт-импорт банки билан ҳамкорликдаги ҳамда Ўзбекистон — Америка қўшма дастури доирасидаги “Конверсия” лойиҳалари муваффақиятли амалга оширилмоқда.

1995—1996 йилларда 57 лойиҳа бўйича иш бошлаган бўлсак, шунинг 23 таси 1997 йилда хорижий инвестиция ва кредитлар ҳисобидан амалга оширилди. Жорий йилда эса 25 та лойиҳа бўйича ишни ниҳоясига етказиш мўлжалланмоқда.

Қўшма корхоналар тузиш йўли билан иқтисодиётга хорижий инвестицияни бевосита жалб этиш ривожланмоқда. Ҳозирги кунга келиб дунёнинг 80 мамлакати сармоядорлари иштирокида тузилган 3200 дан ортиқ қўшма корхона рўйхатга олинган.

1997 йилда ташқи савдо обороти қарийб 9 миллиард АҚШ долларини ташкил этди. Маҳсулотларимиз дунёнинг 78 мамлакатига экспорт қилинмоқда. Шу ўринда экспорт таркибида туб ўзгаришлар рўй берганини айтиб ўтиш керак. Экспортнинг анъанавий турлари — пахта, рангли металл билан бир қаторда Ўзбекистон бутун четга тармоқ маҳсулотлари — калава, бензин, автомобиль сотишни йўлга қўйиб, жаҳон бозоридан муносиб ўрин олмоқда.

Хом ашё ресурслари экспорти улуши камайтирилиб, тайёр маҳсулотлар, жумладан, қайта ишланиш даражаси юксак бўлган маҳсулотларни экспорт қилиш ҳажми ошмоқда. Экспортнинг умумий ҳажми ўсиши нефть, нефть маҳсулотлари ҳамда табиий газ (4 марта), автомобиллар (7,4 марта), кимёвий штапель тола (6,8 марта), кийим-кечаклар (64 фоиз) ишлаб чиқариш ўсиши ҳисобидан эришилди.

Яна бир муҳим масалага алоҳида урғу бермоқчиман.

Товар ва маҳсулотларнинг талай турларини, мисол учун, алкогольли ва алкогольсиз ичимликлар, пойабзал, ёқилғи-

ни ўзимиз ишлаб чиқара бошлаганимиз туфайли, уларни импорт қилиш, яъни четдан олиб келиш камайди.

Бизларнинг валютаимиз ҳам, олтинимиз ҳам бор. Лекин, бу валютани, бу олтинни бутун кунлик эҳтиёжга, яъни истеъмол товарларини четдан олиб келишга сарфласак, эртага нима қиламиз? Болаларимизнинг, фарзандларимизнинг, янги авлоднинг олдида қарздор бўлмаймизми? Гуноҳи азим бўлмайдими бу? Нима деганда, кўряписизлар, етти йил бемалол ўтиб кетди. Бизлар мустақилликка эришган кунларимизда туғилган болалар 7 га кирди. Еттига кирган бола 14 га кирди. Биз бу болаларнинг кўзига бугун тик қарай олишимиз, уларнинг келажагини ўйлашимиз керак.

Мисол учун: озиқ-овқат маҳсулотлари ва халқ истеъмоли моллари импорти 2 барабар камайди. 1996 йил билан таққослаганда, дон маҳсулотлари, шакар ва қандолат маҳсулотлари импорти 2 марта, ун ва ун маҳсулотлари импорти 5 марта, алкогольли ва алкогольсиз ичимликлар импорти 17 марта, минерал ёқилғи, нефть импорти 2,5 марта, кийим-кечак импорти 7 марта, пойабзал ва шу турдаги маҳсулотлар импорти 4 марта қисқарди.

Хўш, нима ҳисобидан қисқарди? Ўзимизда қурилган янги корхоналар ҳисобидан. Дарвоқе, масаланинг иккинчи томони ҳам бор. Янги фабрика ва заводларда ким ишляпти? Кеча далаларда пахта ўстирган ўғилларимиз ва қизларимиз ишляпти. Улар чиқараётган маҳсулотларнинг дунёда чиқадиган маҳсулотлардан кам жойи йўқ. Бу ҳам бизнинг каттакон ютуғимиз.

Импорт умумий ҳажмининг 74 фоизи ишлаб чиқариш-техник мақсадларга мўлжалланган товар ва асбоб-ускуналар импортига тўғри келмоқдаки, бу бизнинг стратегик йўлларимизга мос тушади.

Валютаимиз ҳисобига асосан технология олиб келяпмиз. Фабрикаларимизни бутунлай янги технология асосида барпо этипмиз. Бу сиёсат ўз самарасини берапти. Мана бугун кўрдинглар, ўтган йилга нисбатан биз ўзимизга керакли маҳсулотни четдан олиб келишни кескин камайтирдик. Агар шу йўлдан бораверсак, мен ўйлайманки,

эртага Ўзбекистон ички бозорини маҳсулот билан таъминлаб қолмасдан, атрофдаги давлатларнинг бозорини ҳам эгаллашга қурбимиз бемалол этади. Менинг бунга ишончим комил.

Шу билан бирга, қулай иқтисодий шарт-шароит яратилишига қарамасдан, кўпгина корхоналар 1997 йил режаларини бажара олмадилар. Бу нуқсонларнинг асосий сабаблари қуйидагилардан иборат:

биринчидан, серхаражат, сифати паст, рақобатта чидамсиз маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи эски технологиялар мавжудлиги;

иккинчидан, бозорни яхши билмаслик, корхоналарнинг маркетинг хизмати суст ишлаётгани, экспортта доир шартномалар пухта ўйланмасдан, шошма-шошарлик билан тузилгани;

учинчидан, маҳсулотларнинг айрим турларини ишлаб чиқаришда монополия ҳамон сақланиб қолаётгани. Бу номақбул ҳол корхоналарга ички бозорда ўз маҳсулотларини исталган нархда ва исталган ҳажмда сотиш имконини беради. Натижада экспорт ҳақида ҳеч ким бош қотирмайди;

тўртинчидан, экспорт қилинаётган маҳсулотларимизнинг халқаро миқёсда эътироф этилган сертификатлари йўқлиги ва шунинг оқибатида уларни жаҳон нархларида сотиш қийинлиги. Бу, энг аввало, рангли металлар, машиналар, механизмлар савдосига тегишлидир.

Бир сўз билан айтганда, экспорт имкониятларимизни ривожлантиришга тўсиқ бўлаётган талай ички сабаблар мавжуд. Бу ҳар бир корхона миқёсида ҳам, вазирликлар, идоралар, корпорациялар, уюшмалар ва компаниялар даражасида ҳам экспорт имкониятларини ошириш устида жиддий бош қотиришни тақозо этади.

1997 йилда ички валюта бозорини мустаҳкамлаш ва ривожлантиришга, уни конвертациялаш учун қулай шарт-шароитлар яратишга, давлат эҳтиёжларини қондирадиган ҳамда тендер асосида ички бозорни тўлдирадиган импорт маҳсулотлар харид қилишнинг замонавий шакллари жорий этишга алоҳида эътибор берилди.

Республика валюта бозорида сотилган хорижий валюта-нинг умумий ҳажми 3,5 миллиард АҚШ долларидан ошиб кетди.

Бу 1996 йилдагидан анча кўпдир. Ҳозирги пайтда 27 та ваколатли банк биржа ва биржадан ташқари валюта бозорларида хорижий валюта сотиб олиш ва сотишни амалга оширмоқда.

1997 йилда экспортга мўлжалланган кенг истеъмол моллари ва маҳсулот ишлаб чиқарадиган корхоналарни техник жиҳатдан қайта жиҳозлаш, хорижий лойиҳаларни амалга ошириш ва хом ашё, материаллар ҳамда бутловчи буюмлар сотиб олиш учун ички конвертация ҳисобидан 2,5 миллиард АҚШ доллари сарфланди.

Ҳурматли дўстлар! Ўзингиз кўряпсизким, ўтган йил давомида Ўзбекистон тараққиёти йўлида анча буюк ишлар қилинган. Аммо 1997 йил якунларини танқидий кўз билан баҳолаб, шуни тан олишимиз керакки, бир қатор устувор вазифалар ҳали маромига етказиб бажарилмади.

Биринчи. Кўлаб корхоналарнинг молиявий аҳволи мураккаблигича қолмоқда. Зарар кўриб ишлаётган корхоналардаги вазият амалда ўзгармаяпти. 302 та корхона 1997 молия йилини 3,8 миллиард сўм зарар кўриб якунлади. Корхоналарнинг қарзи уларнинг ўз жамғармаларидан деярли икки баравар ошиб кетди.

1997 йилда 3096 та корхонанинг молиявий аҳволи таҳлил этилди. Хўжалик судлари томонидан 145 та корхона банкрот деб эълон қилинди, уларнинг 200 миллион сўмликдан зиёд мулки “кимошди” савдосига қўйилиб сотилди.

Аввалги йилда банкрот деб эълон қилинганлари билан қўшиб ҳисоблаганда 136 та корхона тугатилди.

Шу билан бирга, айни пайтда банкротлик механизми корхоналарни ўз хўжалик-молиявий фаолиятига бошқача муносабатда бўлишга ундовчи таъсирчан чорага айлانмаяпти.

Қишлоқ хўжалигида 662 та корхона йилни зарар билан якунлади. Улардан 104 та хўжаликда санация ўтказишга мажбур бўлдик. Ҳисоб-китобнинг кўрсатишича, зарар

кўриб ишлаётган қолган ҳўжаликларнинг 300 таси кредиторилик қарзларини етиштирган ҳосили ва мол-мулки ҳисобига қоплаши мумкин. Қолганлари эса инқирозга учраши муқаррар бўлиб турибди.

Иккинчи. Банк-молия органлари кўраётган чораларга қарамай, дебиторилик ва кредиторилик қарзлари муаммосини тўла ҳал эта олмаяпмиз.

1998 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, муддати ўтказиб юборилган дебиторилик қарзлари 50,2 миллиард сўмдан, кредиторилик қарзлари эса, 80,3 миллиард сўмдан ошиб кетди. “Ўзбекнефтгаз” корпорацияси, “Ўзкимёсаноат” уюшмаси, Коммунал хизмат кўрсатиш вазирлиги, Қишлоқ ва сув ҳўжалиги вазирлиги, “Ўзсувқурилиш” давлат концерни, “Ўзенгилсаноат” уюшмаси ва бошқа тизимлардаги корхоналарнинг қарздорлик даражаси энг баланд бўлиб қолмоқда.

Корхоналарнинг оғир молиявий аҳволи сабабларидан бири — аксарият жойларда корхоналар ҳануз бозор шароитларига мослаша олмаяпти, уларнинг раҳбарлари эса боқимандалик кайфиятидан халос бўлолмасдан, ҳали-ҳануз давлат ёрдамига кўз тикиб, қўл қовуштириб ўтирибди. Кўпгина амалдорлар онгида туб ўзгариш бўлмаяпти, улар эски замондаги режали, фонд-тақсимот тизими қоллипларидан чиқолмаяпти.

Учинчи. Шартнома интизоми ва томонларнинг ўзи имзолаган шартномалар бўйича масъулияти масаласи ҳам ҳамон ўзгармаяпти.

Иқтисодиётда, биринчи навбатда агросаноат мажмуида шартнома тизими ишламаётгани, субъектларнинг шартнома мажбуриятларини бажармагани учун етарли масъулият сезмаётганини гапиравериш чарчадик.

Сотиш ҳақида аввал ўйламасдан маҳсулот етиштириш, уни харидорга етказиш ҳақида шартномани шунчаки номига, ҳўжакўрсинга тўлдириш, кўпинча маҳсулот баҳосини ва томонларнинг аниқ масъулиятини кўрсатмаслик ҳоллари кўплаб учрайди. Оқибатда корхоналарнинг оморларидан на ички бозор, на ташқи бозор кўтарадиган тайёр маҳсулотлар қолиб кетишига олиб келяпти.

1998 йил 1 январь ҳолатига кўра, 21,3 миллиард сўмлик маҳсулот сотилмай қолган, шундан 5,4 миллиард сўмлиги шартномада кўзда тутилмаган маҳсулотдир. Айниқса, “Ўзмашсаноат”, “Ўзавтотранс”, “Ўзэлтехсаноат” уюшмаларига қарашли корхоналарда сотилмай ётган маҳсулот жуда кўп.

Бунинг учун ким жавоб беради?

Қонун посбони бўлган ва бу масалалар юзасидан қабул қилинган директив ва меъёрий ҳужжатларга риоя этилишини назорат қилувчи Адлия вазирлиги, Олий ҳўжалик суди ва республика Прокуратураси қаёққа қараяпти?

Бу идораларнинг ишини кўриб чиқиб, мана шу масалаларга, яъни шартномаларни сўзсиз бажаришни таъминлашга алоҳида эътибор беришларини талаб қиламиз.

Вазирликлар, идоралар, Вазирлар Маҳкамаси ходимларининг корхоналарни ислоҳ қилиш масаласида чалакам-чатти, ноизчил фаолияти, сусткашлиги ва боқиманда кайфиятда юриши танқидий ва қатъий баҳоланиши лозим.

Энг аввало, истиқболсиз корхона ва ташкилотларни ҳар қандай йўл билан бўлса-да қўллаб-қувватлашдек хато йўлга барҳам бериш зарур. Зеро, бу йўл бозор талабига мутлақо ёт ва зиддир.

Шуни назардан чиқармаслик керакки, самарасиз ишлайдиган корхоналар қарздорлик гирдобига фақат ўзлари фарқ бўлибгина қолмай, бошқа корхоналарни ҳам ортидан тортиб кетади.

Етарли даражада қонунчилик ва меъёрий асослар, бозор инфратузилмаси яратилган, банк ва молия, биржа ва улгуржи савдо тизимлари барқарор фаолият кўрсатаётган бугунги шароитда бундай аҳволга мутлақо чидаб бўлмайди.

Олти-етти йиллик ўтиш даврида ақли расо, масъулиятли, жавобгарликни сезадиган раҳбарларга бугунги замон талаб қиладиган услубда иш ташкил қилишга етарли имкон берилди. Энди бунақаларга тоқат қилиб бўлмайди.

Республикамызда Бош вазир Ўткир Султонов раҳбарлигида истиқболсиз корхоналарни инвентаризация қилиш ва саноатни қайта ихтисослаштириш бўйича Ҳукумат ко-

миссияси тузилган. Комиссия салкам 4 мингта корхона фаолиятини ўрганиб чиқиб, шулардан 202 таси бўйича қайта ихтисослаштириш, тузилмаларини янгилаш ва санация қилиш ёки тугатиш чора-тадбирларини кўриш тўғрисида таклифлар берди.

Бироқ ушбу комиссия ўз фаолиятида топширилган вазифани охиригача етказмапти. Қабул қилинган қарорларни ижро этишда қатъият ва собитқадамлик йўқ. Тугатиш учун тавсия қилинган 6 корхонадан фақат биттаси тугатилган, холос. Санация учун таклиф қилинган 91 корхонанинг атиги 17 тасига нисбатан ушбу тадбир қўлланилган.

Хукумат комиссияси бошлаган ишини охирига етказиш шарт. Йилнинг биринчи ярмидаёқ маҳсулотлари ўтмайдиган, бозор талабига жавоб бермайдиган корхоналарнинг ҳар бири билан орани очиқ қилиш керак.

Қачонгача омбор учун ишлаймиз!? Бозор кўтармайдиган маҳсулот учун вақт, маблағ ва меҳнат сарфлашга чек қўйиш зарур.

Зарар кўриб ишлаётган ва истиқболсиз корхоналарга нисбатан муросасиз муносабатда бўлиш пайти етди.

Банкротлик тушунчаси амалда бўлиши керак. Бу ҳақда кўп гапирилди, аммо, минг афсуски, иш жуда секин борапти. Ушбу соҳада ҳам хўжалик судлари ёмон ишлаётгани кўзга ташланадики, уларнинг фаолиятини тубдан қайта кўриб чиқиш зарур.

Фурсат ганимат. Яқин орада ишлаб чиқариш корхоналарининг молиявий аҳволини ўнглаб олмасак, бу ҳол макроиқтисодий барқарорлик борасида қўлга киритган ютуқларимизга ўта салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Биз корхона банкротликка учрагандан кейин кимлардир ишсиз қолишидан чўчимаслигимиз керак. Республикада кадрларни қайта тайёрлаш механизми барпо этилган. Истиқболи бор ташкилотлар эҳтиёжлари малакали кадрлар ҳисобидан таъминланмоқда.

Кичик ва ўрта бизнес равнақи учун имкониятлар етарли. Кўпчилик, мамлакатимиз аҳолисининг аксарияти ўз турмуш фаровонлиги йўлида меҳнат қилишни истайди-

ган кишилар учун республикада барча шарт-шароит мавжуд эканига амин бўлмоқда.

Ечимини кутаётган навбатдаги муҳим масала. Биз ҳали ҳам корхоналарнинг ҳақиқий эгаларини етиштира олганимиз йўқ. Амалга оширилаётган хусусийлаштириш жараёни ҳозирча қутилган натижани бермаяпти.

Ҳўш, бутунги кунда аҳвол қандай? Собиқ давлат корхоналари раҳбарларининг айби билан бу корхоналар шунчаки расмийат учун, номигагина хусусийлаштирилган. Яъни давлат корхонаси жамоа корхонасига айланган, бироқ акция эгаси бўлган меҳнат жамоаси аъзолари ўзини ҳақиқий мулкдор деб ҳис этгани йўқ.

Бутунги кунда республика миқёсида 700 мингдан ортиқ ҳиссадор бор. Бу — кам, бу — мутлақо етарли эмас. Аммо улар ҳам ўз ҳиссаларини қўшимча ўн учинчи маош манбаи деб биладилар. Ҳалигача эски андозалар таъсиридан чиқолганимиз йўқ.

Акциядор, ҳиссадор киши ўзини ҳиссадорлик корхонасининг эгаси деб ҳисобламайди. Уларнинг кўпчилиги корхона меҳнат жамоасининг аъзолари бўла туриб, ишлаб чиқаришни такомиллаштириш, қайта ихтисослаштириш, қўшимча инвестициялар киритиш, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар рақобатбардошлигини таъминлаш ва истеъмол бозорини кенгайтириш каби жараёнларга мутлақо жалб этилмаган.

Корхоналарни эркин бозорда ўз акцияларини тарқатиш, шу жумладан, хорижий сармоядорларни жалб этиш ҳисобига фойда кўришдан манфаатдор қиладиган механизм ишлаб чиқилмаган. 1998 йилнинг бошидаги маълумотга кўра, ҳиссадорлик жамиятлари эълон қилган қарийб **39 миллиард сўмлик акция сотилмаган ва тарқатилмаган.**

Буни қандай баҳолаш мумкин? Шундай аҳвол вужудга келганки, у ё бу даражада акциялаштириш ўтказилган, бироқ бу акциялаштириш корхоналар учун **акцияларни сотиш ва уларнинг иккиламчи бозордаги қиммати ошishi** эвазига қўшимча сармоялар келиб тушадиган манбага айланмаяпти. Аниқ сўз билан айтганда, иккиламчи бозор мутлақо фаолият кўрсатмаяпти.

Биз ҳали халқаро молия бозорида ўзимизга муносиб, керакли даражадаги нуфузга эга бўлолмаяпмиз ва хорижий сармоядорларни жалб қилолмаяпмиз. Бирор-бир хорижий фонд биржасига ҳам чиқа олганимиз йўқ.

Акцияларни ташқи фонд бозорига тарқатиш вақти келди. Нима учун биз бу ишни мавжуд пахта заводларини акциялаштириш йўли билан амалга оширолмаймиз? Улардаги акцияларнинг бир қисмини халқаро қимматбаҳо қоғозлар бозорига чиқариш мумкин эмасми?

Минг афсуслар бўлсинки, Чжен жаноблари, Вазирлар Маҳкамаси хусусийлаштириш борасида Сиз раҳбарлик қилаётган Давлат мулки қўмитасига ишониб, кўп масалаларни ўз назоратидан чиқариб юборган.

Давлат мулки қўмитасининг ҳудудий бўлинмалари эса бундан устомонлик билан фойдаланиб қолдилар. Уларнинг ягона ташвиши оқибатини ўйлаб ўтирмай, объектларни илоҳи борица кўпроқ сотишдан иборат бўлди.

Иш шу тахлитда кетаверса, ҳақиқий мулкдор пайдо бўладими? Ишлаб чиқаришни тубдан ўзгартириш учун унга маблағни ким беради?

Давлат мулки қўмитасининг ҳудудий бўлинмаларида ноқбил ходимлар ўтирибди, тўрачилик, сансалорлик, ишга юзаки муносабат, юлғичлик ва порахўрлик иллатлари авж олган. Бу ҳолга чек қўйиш учун Қўмитанинг барча даражадаги жавобгар шахсларини аттестациядан ўтказиш бўйича махсус Ҳукумат комиссияси тузилди. Бу муҳим соҳа учун малакали, ҳалол ходимларни танлаш бўйича ҳали кўп иш қилиш керак.

Ҳурматли юртдошлар!

1998 йилда иқтисодий ислохотларни ривожлантиришнинг устувор жиҳатларига алоҳида тўхтаб ўтмоқчиман. Мамлакатимиз парламенти — Олий Мажлисида 1998 йил Давлат бюджетини тасдиқлаш жараёнида асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар ва иқтисодий тараққиёт миқёслари атрофлича муҳокама этилиб, қабул қилинди ва матбуотда эълон қилинди.

1998 йилдаги иқтисодий ривожланиш дастурини амалга оширишга киришар эканмиз, ўтган йил натижалари-

дан келиб чиққан ҳолда, бугунги кунда муҳим аҳамият касб этаётган устувор жиҳатларни аниқлаб олишимиз зарур.

Биз учун бу йилги биринчи ва бош масала барқарор иқтисодий тараққиёт тамойилларини мустаҳкамлаш, макроиқтисодий ва молиявий барқарорликни бундан буён ҳам мустаҳкамлаб бориш, тўлов интизомини мустаҳкамлаш, пулнинг қадрсизланиши даражасини кескин камайтиришдан иборат.

Иккинчиси. 1998 йили Оила йили деб эълон қилдик. Бу борада 1998 йилда амалга оширилиши мўлжалланган махсус Давлат дастури ишлаб чиқилди ва қабул қилинди. Унда оила манфаатларини рўёбга чиқаришни таъминлаш кўзда тутилган.

Дастур оилавий муносабатларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, оила манфаатларини ҳимоя қилиш, оила аъзолари соғлигини сақлаш ва уларнинг билим даражасини кўтариш, оилани иш билан таъминлаш ва даромадини ошириш, оиланинг руҳий-маънавий асосларини ҳамда маданий эҳтиёжларини қондиришни такомиллаштириш учун шароит яратиш сингари кенг тадбирлар мажмуидан иборат.

Бугун барча масъул давлат ва жамоат тузилмалари, жойлардаги ҳокимият идоралари бу дастурий вазифаларнинг сўзсиз бажарилишини таъминлаши ўта муҳимдир. Вазирлар Маҳкамаси Оила манфаатлари дастурининг бажарилишини алоҳида назоратга олиши лозим.

Учинчиси. Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш. Менимча, қишлоқ хўжалигини ислох қилиш муаммоларини ҳал этмай туриб, тўла маънодаги иқтисодий ислохотларимизни дадил давом эттириш мумкин эмаслиги барчага аён бўлиб қолди.

Энг муҳими, қишлоқни ислох қилишни нимадан бошлаш кераклигини мен бир неча бор, қайта ва қайта айтганман — буни авваламбор, далада тер тўкаётган кишилар тафаккурини ўзгартиришдан бошлаш керак.

Қишлоқ хўжалиги кооперативининг ҳар бир аъзоси, ҳар бир фермер, деҳқон ўзини ўзи ишлаб турган замин-

нинг хўжайини деб ҳис қилиши лозим. Шундагина у ернинг ҳолати ва ҳосилдорлиги, ерга ишлов бериш ва ундаги экин сифати учун жавобгарликни ҳис қилади, ҳосилдорлик ва етиштирилган ҳосилни сақлаш учун жон куйдиради, хуллас, меҳнатининг лировард натижасидан манфаатдор бўлади.

Матбуотда янги меъёрий ҳужжатлар — Ер кодекси, “Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида”, “Фермер хўжалиги тўғрисида”, “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги қонунлар лойиҳалари эълон қилинди.

Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотлар асосида янада тақомиллашган, замонавий талабларга жавоб берадиган қонуний нормативлар таянчи ётиши керак. Қишлоқ хўжалиги кооперативида мулкчиликнинг янги шакли топилган. Бу мулккий пайдир. Айнан ана шу пай деҳқон онгини янгиллаши, унда мулкдорлик ҳиссини шакллантириши, ўз меҳнати натижасидан ҳамда моҳият эътибори билан қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг янги куйи тармоғи — ширкатлар самарадорлигидан манфаатдорлик уйғотиши керак.

Қишлоқда кенг татбиқ этилаётган **ойла пудрати** ишловчиларнинг ўз меҳнати, миқдор ва сифат кўрсаткичларига мувофиқ равишда ҳақ олишдан тўғридан-тўғри манфаатдорлигини таъминлаши керак.

Шу билан бирга, биз учун фермер ва деҳқон хўжаликлари орқали ўрта ва майда қишлоқ хўжалиги маҳсулоти — товарлар ишлаб чиқаришни мустақкамлаш ва ривожлантириш ҳам устувор йўналиш ҳисобланади.

Шунга аминманки, фермер ва деҳқон хўжаликларига, энг аввало, чорвачилик, шунингдек, мева-сабзавотчилик маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларга том маънода эркинлик берсак, улар мамлакатни ҳам тўйғизади, ўз маҳсулотини хорижга ҳам сотади.

Нега 1997 йили 1177 фермер хўжалиги ўз фаолиятини тўхтатиб қўйганини таҳлил қилиб кўрайлик.

Агар мана шу ерда ўтирган вилоят ҳокимларидан сўрасак, бир вақтлар тузилган кўпчилик фермер хўжаликлари самара бермагани учун, қабул қилинган қонунлар, қоида-

лар бузилгани учун тарқатиб юборилди, деган жавобни эшитамиз.

Лекин менда бошқа саволлар пайдо бўляпти. Хўш, нима учун бир вақтлар мана шундай камчиликларга йўл қўйилган?

Нима учун бир вақтлар кимки хоҳласа, фермерликка ариза берса, уёқ-буёғини сўрамасдан, қобилиятини суриштирмасдан, унинг асл ниятини билмасдан, аниқ текширмасдан фермер сифатида рўйхатга олинган.

Мана, чет мамлакатларда биров фермер бўлмоқчи бўлса, олдин бизнес-планини топширади. Мен ердан шунча маҳсулот оламан, ерни асраб-авайлайман, унумдорлигини кучайтираман, деб ваъда беради, зиммасига мажбурият олади.

Бизларда-чи? Бизда мутасадди амалдор хоҳлаган одамига, жиянига, тоғасига, поччасига... хуллас, ўзига яқин ёки нафи тегадиган одамларга ерни улашаверган. Мана, Жиззах вилоятида битта фермерга 420 гектар ер берилибди. Бошқа мисол билан солиштиринг: Андижон шаҳрининг ёнида битта хўжалик бор, Охунбобоев номи, жами 400 гектар суғориладиган ерга эга. У ерда қанча одам яшайди, деб сўрасак, нақ 26 минг жон яшар экан. 400 гектарда қанча одам ишлайди деб сўрасак, мингдан ортиқ киши ишлар экан.

Жиззахда эса 420 гектар битта одамга бериб юборилган. Хўп, бу ҳам яхши. Жиззах билан Сирдарёда одам оз-у, ер кўп. Лекин ер беришдан олдин тузукроқ текширмайсизларми? Имкониятлари ва мажбуриятларини аниқламайсизларми?

“Фермер” жаноблари 420 гектарни олиб, узоқдан келадиган “чаққонлар”га бўлиб-бўлиб беради-ю, улар ер ёнғоқ ўстириб, кейин қуруғини олиб келиб берар экан.

“Фермер”нинг давлат олдида ҳеч қандай мажбурияти йўқ. Сувни текин олади, ўғитни ўғирлаб олади. Тепада ҳомийлари бор. Хуллас, ақлга сиғмайдиган ишлар.

Бу ишларга ким айбдор? Жойларда ернинг эгаси ким? Албатта, қонунимиз бўйича, Асосий Қомусимиз бўйича ернинг эгаси — халқ. Лекин расмий нуқтаи назардан жойларда ерни ҳокимият тақсимлайди. Агар ҳоким ўзининг

чўнтагидан берадиган бўлса, бир марта эмас, етти марта ўлчайди. Давлатнинг, халқнинг ерини ажратиб бериш эса жуда осон!

Энг ёмони шуки, ҳоким қалбаки “фермер” билан келишиб олган, тил бириктирган, яъни “фермер” олган қуруғидан ҳокимнинг ўзига ҳам тегади. Шундан кейин — “олам гулистон”! Пахта режаси бажарилмайди, сабабки, унинг ўрнига Сирдарёда шоли экиляпти. Жиззахда эса ер ёнғоқ, қовун, тарвуз экиляпти. Жами сарф-харажатлар пахтанинг таннарихи устига бориб қўшиляпти.

Яна бир масала.

Нега кўпгина туманларда хусусийлаштирилган ферма ва фермер хўжаликлари ҳуқуқлари поймол қилиняпти? Нега жамоа хўжаликлари, хусусан, қолоқ хўжаликлар раҳбарлари самарали ишлаётган фермер хўжалиklarининг даромад ва фойдаларига кўз олайтиради? Энг қолоқ хўжаликлар фермерга чала-чулпа имконият беради-ю, кейин қараб туради: хўш, бу фермер унга нима бераркин? Бировнинг даромадидан фойдаланиш қип-қизил муттаҳамчилик эмасми? Битта тадбиркор ишлайди-ю, қолган текинхўрлар шундан фойдаланади.

Бу ерда ўтирган кўпчилик ҳокимларнинг фермерларни хўжаликка боғлаб қўйиш ниятида юрганини мен билман. Йўқ, энди бунақа иш кетмайди. Фермер энди мустақил бўлади. Янги қонун лойиҳасида фермернинг тақдирини ҳал қиладиган, фермер хўжалигини ташкил қиладиган хўжалик раиси эмас, балки хўжалик аъзоларининг умумий мажлиси деб ёзилган. Олдин умумий мажлис, фермер бўладиган одамнинг қобилятини аниқлаб, қарор қабул қилади. Кейин туманда ўтирган мутахассислар яна бир бор кўриб чиқиб, ундан кейин ҳоким қарорни тасдиқлайди.

Агар қаердадир қонун талаблари ва меъёрларига риоя қилинмаган ҳолда, нафсиёти бизга номақбул фермер хўжаликлари ташкил этилган бўлса, бунинг учун биринчи навбатда маҳаллий ҳокимият раҳбарлари жавоб бериши керак. Чунки улар ердан, хусусан, сугориладиган майдонлардан тўғри ва оқилона фойдаланишга жавобгар шахс

ҳисобланади. Чунки — биз бу ҳақиқатни ҳам ҳазм этишга ўрганишимиз зарур — ҳамма ҳам замонавий фермер бўлишга лойиқ эмас.

Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш бўйича 1998—2000 йилларга мўлжалланган комплекс Дастур қабул қилиш керак. Унда бозор иқтисодиёти талабларига мос замонавий аграр ва иқтисодий муносабатларни жорий этишга қаратилган, шунингдек, тупроқ унумдорлигини ошириш ва ернинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, уруғчилик ҳамда чорва наслчилигини такомиллаштириш бўйича муайян чора-тадбирлар белгиланиши лозим.

Гап фақат бундай дастурни қабул қилишдагина эмас. Унинг ижросини доимий назорат қилиб бориш ҳам керак.

Тўртинчи устувор йўналишимиз. Кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш. Тажриба шуни кўрсатадики, жаҳонда кичик ва ўрта бизнесни ривожлантирмай туриб, иқтисодий ўсиш, ишсизлик даражасининг пасайиши ва аҳолининг даромадлари ошишига эришган бирор мамлакат йўқ. Биз ҳам бу ҳақда кўпдан бери гапирамыз.

Бир қанча қонуний ҳужжатлар қабул қилинди, кичик бизнесни қўллаб-қувватлашга қаратилган инфратузилма ташкил этилди. Бироқ бу масалаларда жиддий силжишлар юз бераётгани йўқ.

Бутун кичик корхоналар моддий-техникавий ва хомашёвий ресурсларнинг кўп турларини топишда қийналяпти. Тижорат банклари кичик бизнес учун узоқ муддатли қарз бериш билан амалда шуғулланмаяпти.

Ички кредит ресурсларининг етишмаслиги ҳаммага аён. Лекин бошқа бир йўл — хорижий кредитларни ўзлаштириш суръатларида сусткашлик бор. Шу мақсадлар учун ажратилган **350 миллион АҚШ долларидан бор-йўғи 1,5 миллион доллар ўзлаштирилган**, холос.

Қисқа муддатларда кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш учун ажратилган хорижий кредитларни ўзлаштиришни тезлаштиришга, бу борадаги барча тўсиқларни, қуруқ расмиятчилик ва тўрачилик ғовларини олиб ташлашга қаратилган аниқ таклифлар ишлаб чиқиш керак.

Ўрта ва кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш бўйича Ҳукумат комиссияси, шунингдек, ҳозирча бор-йўқлиги билинмаётган Товар ишлаб чиқарувчилар ва тадбиркорлар палатаси бутун кучини ишга солиши шарт. Яқин кунларда шу масала юзасидан Вазирлар Маҳкамасининг қарорини қабул қилиш зарур.

Бешинчи. Экспортни кенгайтириш ва валюта тўлов балансини мустаҳкамлаш масалалари устувор вазифа бўлиб турибди. Корхонани валюта ишлашга ундовчи омил бўладиган механизм яратиш керак. Алоҳида таъкидлаб айтман: ўз маҳсулотини экспорт қилиш ҳисобидан валюта тушумига эга бўлмаган бирон-бир корхона ўз ишини қонли деб ҳисоблашга ҳақли эмас.

Ташқи савдони такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон пахта толасини сертификациялаш мустақил марказини тузиш зарурияти пайдо бўлмоқда.

Бухоро шаҳридаги пахта толасини сақлаш ва қайта ишлаш бўйича база ташкил этишда ва Қорақалпоғистон Республикаси, Тошкент, Фарғона, Сурхондарё вилоятларидаги мавжуд омборлар базасида ана шундай комплекслар тузишда эришилган ижобий тажрибаларни янада мустаҳкамлаш керак.

Кимё тармоғида, шу жумладан, республикадан ташқарида ҳам, консигнацион омборлар ташкил этиш масалаларини ҳал этиш зарур. Бу ўзимизда чиқариладиган ўғитларни жаҳон бозорида ва ички бозорда уларга бўлган талаб ва эҳтиёждан келиб чиқиб сотиш имконини беради.

Олтинчиси. Кадрлар тайёрлаш бўйича Миллий дастурни амалга ошириш.

Албатта, бу бир-икки йил ичида ҳал қилинадиган муаммо эмас. 1998 йилда, энг аввало, умумий ўрта ва махсус таълим ислоҳотини бошлашимиз керак.

Кадрлар тайёрлаш ва таълим тизимини тубдан ислоҳ қилишда ҳуқуқий асосни яратувчи бир қатор қонунлар ва меъёрий ҳужжатлар мажмуи қабул қилинган.

Ҳозир янги типдаги ўқув муассасалари — академик лицейлар ва касб-хунар коллежлари фаолиятини ташкил этиш бўйича ҳужжат ва қоидаларни ишлаб чиқишга эътиборни қаратмоқ зарур.

“Таълим” харита-схемасини тузиш бўйича ишни якунлаш керак. Шу қаторда энг муҳим масала — академик лицейлар ва касб-малака коллежлари ишини ташкил қилиш учун амалдаги ўрта махсус ва ҳунар-техника ўқув юртлари моддий ва маънавий салоҳиятидан фойдаланиш имкони даражасини аниқ белгилаб олишдир.

Шунингдек, янги ўқув муассасалари сони, жойлаштиши ва ихтисоси, уларнинг техник жиҳатдан жиҳозланиши, минтақаларнинг истиқболдаги ижтимоий-иқтисодий ривож, жўғрофий ва демографик ҳолатларини ҳисобга олган ҳолда малакали педагогик кадрлар билан таъминланишини аниқлаш ҳам кўзда тутилиши зарур.

Республика манфаатларидан келиб чиқиб, профессионал меҳнат бозори талабларини ҳисобга олган ҳолда, касб-ҳунар таълими турлари бўйича йўналишлар, ихтисослар ва касбларни туркумлаш механизминини ишлаб чиқиш ҳамда ҳаракатга келтириш лозим.

Еттинчи. Фонд бозорини ривожлантириш. Эркин пул маблағлари, жумладан, ўзимизнинг ички имкониятларимизни ва хорижий сармояларни фонд бозори орқали жалб қилишни кенгайтириш механизмларини ва аниқ қоидаларини ишлаб чиқиш лозим. Қимматли қоғозлар бозори муомаласида бирламчи ва иккиламчи савдо бўйича ҳам мукаммал фонд бозорини шакллантириш зарур.

Ваколатли бошқарув услубини жорий этиш йўли билан давлат акцияларини бошқариш тизимини такомиллаштиришга эришиш керак. Бунда давлат пакетларини таъсис асосида энг қобилиятли, лаёқатли раҳбарларга бериш кўзда тутилади.

Энг муҳим масала — акция эгалари ўзларини нафақат қўшимча даромад, балки акция чиқарган корхоналарнинг эгаси сифатида ҳис қилишларини тарбиялашимиз лозим.

Ўзбекистонга кредит рейтингини олиш йўли орқали республика фонд бозорининг халқаро капитал бозори билан бирлаштирилувини таъминлаш, мамлакат қимматли қоғозлар бозорида хорижий сармоядорлар иштироки механизми ва ҳуқуқий асосини такомиллаштириш зарур.

Чет эл қимматли қоғозлар бозорида эса Ўзбекистон корхоналари чиқарадиган акцияларни жойлаштиришнинг ҳуқуқий ва ташкилий асосларини ишлаб чиқиш лозим.

Жаҳоннинг етакчи инвестицион институтлари билан техник ҳамкорликни фаоллаштириш ҳамда хорижий сармоядорлар талабларини ҳисобга олган ҳолда, корхонанинг молиявий аҳволини баҳолаш андозаларини такомиллаштириш бугунги кундаги энг муҳим вазифа бўлиб қолмоқда.

Яна бир ўта муҳим масала. Бугунги кунда фақат иқтисодиётга эмас, балки, энг аввало, республиканинг сиёсий ва халқаро нуфузига, жамиятимизнинг маънавий-ахлоқий нуфузига катта зарар етказаётган энг хавfli иллат — коррупциядир. У айрим ҳолларда ўта хавfli тусга кирмоқда.

Ўтган йилга яқун ясаб, 1998 йилдаги бош вазифаларни белгилар эканмиз, ушбу хавфга яна ва яна бир бор алоҳида эътибор қаратишга мажбурмиз.

Ушбу масала бўйича кейинги йиллардаги ишларнинг аҳволи таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, иқтисодиёт соҳасида содир этилаётган жиноятлар уруғи тобора кўпайиб бормоқда.

1996—1997 йилларнинг ўзидагина қарийб 9 мингга яқин шундай турдаги жиноят аниқланган. Ушбу жиноятларни содир этишда масъул ходимлар ҳам иштирок этган. Ҳокимликларнинг 13 нафар раҳбар ходими порахўрлик, ўта катта миқдордаги юлғичлик ва лавозимини суиистеъмол қилганлиги учун жиноий жавобгарликка тортилди.

Банк-молия соҳасида, давлат мулкани хусусийлаштиришда, қимматли қоғозлар муомаласида, кичик ва хусусий корхоналар тузишда, тadbиркорлик фаолиятини ташкил этиш жараёнларида уюшган жиноятчи гуруҳлар содир этаётган қонунбузарликлар сонининг ошиши, айниқса, ташвишлидир.

1997 йилда хусусийлаштириш соҳасининг ўзида прокуратура органлари томонидан 480 нафар айбдор шахс жавобгарликка тортилди, 44 та иш бўйича жиноий иш қўзғатилди.

Кўпгина ҳолларда хусусийлаштирилаётган объектлар қиймати сунъий равишда арзонлаштирилгани фош этилди. Бундай фактлар Навоий, Тошкент, Сурхондарё, Сир-

дарё, Хоразм, Андижон, Қашқадарё вилоятлари ва Тошкент шаҳрида, айниқса, кўпдир.

Иқтисодиёт соҳасида қонунчиликка ва ахлоқ қоидаларига амал қилиш борасидаги ишларнинг аҳволи, аниқ далиллар таҳлили шундан далолат берадики, **биз коррупция билан кураш масаласига алоҳида эътибор қаратмоғимиз лозим.** Чунки коррупция амалга оширилаётган ислохотларни тўғридан-тўғри обрўсизлантириб, унинг маъно-моҳиятига доғ туширмоқда.

Тартиб-қоида мустаҳкамлаш ва қонунларга риоя этишни кучайтириш, кичик корхоналар ва тадбиркорлар манфаатларини ишончли, ҳуқуқий муҳофаза қилиш бўйича кечиктириб бўлмайдиган, кескин чора-тадбирлар ишлаб чиқишимиз лозим. Бунда, энг аввало, порахўрлик, таъмагирлик ва товламачилик йўли қатъий тўсилиши керак.

Айниқса, қонун посбони бўла туриб, тадбиркорлар манфаатларини муҳофаза этиши лозим бўлган, мажозан айтганда, **қўли пок бўлиши зарур** бўлган ҳуқуқ-тартибот органларининг ўзида манфаатпарастлик, порахўрлик, коррупция, айбдорларга ҳомийлик қилиш, ўз ишига жинояткорона совуққонлик муносабатида бўлиш каби ҳолларга қатъиян чек қўйиш зарур.

Давлат солиқ хизмати тизимида талай қонунбузарликлар, порахўрликлар содир этилгани фош қилинди. Биз солиқ хизмати ходимларининг барчасини аттестациядан ўтказишга, уларнинг сафини мазкур соҳага суқилиб кирган нопок, нолойиқ кимсалардан тозалашга мажбурмиз.

Афсуски, жиноятга қўл ураётганлар орасида ҳамон милиция формасини кийиб юрганлар ҳам бор. Энг кўп жиноятни Самарқанд, Тошкент, Бухоро вилоятлари ва Тошкент шаҳри милиция ходимлари содир этишмоқда.

1996—1997 йиллар мобайнида ҳуқуқ-тартибот органларида 191 киши порахўрлик билан қўлга тушиб, 257 киши мансабини суиистеъмол қилишда айбланиб, қилмишларига яраша жазо олдилар.

Суд органларидан 26, прокуратурадан 13 нафар ходим жиноий жавобгарликка тортилиб, турли йилларга озодликдан маҳрум этилди. Божхона ходимларидан 76 киши жиноий ишга қўл ургани аниқланди.

Кимки, ҳуқуқ-тартибот органларида ишлайман, қонунни истаганча оёқости қилишим мумкин, мушутимни биров “пишт” деёлмайди, деб ўйлаган бўлса, янглишади. Органларда содир этилган ҳар қандай жиноят, аввало, органларнинг, ҳокимият тизимининг обрўсини тўқади, ҳуқуқий давлат қуриш йўлидаги саъй-ҳаракатларимизга катта зиён етказди.

Мана шу юксак минбардан туриб, мазкур соҳа ходимларини огоҳлантирмоқчиман: сизларга бошқаларга нисбатан алоҳида талаб қўйилади. Шундан хулоса: сафингизда йўл қўйилган ҳар қандай қонунбузарлик ва жиноят учун шафқатсиз жазо оласизлар!

Қўйилаётган талабларга қай даражада муносиб эканликларини текшириб туриш учун ҳуқуқ-тартибот органлари ходимларини мунтазам равишда аттестациядан ўтказишни йўлга қўйиш зарур.

Прокуратура, милиция қошида, божхона ва солиқ қўмиталари ҳузурида махсус инспекциялар тузиш керак. Токи улар ходимларини аттестациядан ўтказиш, органларимиз сафларининг тозалиги учун жавоб берсинлар.

Мен бир вақт айтувдимки, халқимиз ҳар қандай қийинчиликка чидайди, лекин ҳеч қачон адолат бузилишига чидамайди.

Адолат қачон бузилади?

Амалда ўтирган, вазифада ўтирган одам ўзи ахлоқий, маънавий нуқтаи назардан бузилса, нафсини тиёлмаса, тўғри йўлдан чиқса, мана шунда адолат бузилади, мана шунда одамлар бизларга нисбатан ишончини йўқотади.

Мана, Бош Прокуратура, Олий Суд, Адлия вазирлиги, Олий Ҳўжалик суди... Сизларга катта ишонч билдирганимиз, сизларни қонунни ҳимоя қиладиган одамлар деб биламиз. Сизлар ҳалол ва одилона иш юритсангиз, бизда ҳуқуқий давлат, адолатли жамият қуришга имконият пайдо бўлади.

Ҳозирда мавжуд ва эндиликда тузиладиган махсус инспекцияларга катта ҳуқуқ бериш керак. Ҳуқуқ-тартибот органлари ҳузуридаги бу инспекциялар ўз сафларини тозалаши, ҳар хил маънавий чириган кимсалардан жамиятнинг халос қилиши керак. Асосий мақсад шу.

Жамоатчилигимиз, нодавлат ташкилотлар ҳам бу масалага кўпроқ эътибор бериши керак. Ҳуқуқ-тартибот органлари фаолияти бутун жамият назорати остида бўлиши керак. Демократик фуқаролик жамияти қурмоқчи бўлсак, буларнинг тепасида авваламбор жамият бўлиши керак. Нодавлат ташкилотлар олдида ҳисобот бериш зарур. Яқинда матбуот бўйича қонун чиқди, мухбирларга катта ҳуқуқ берилди. Матбуот, телевидение ва радио ҳам бу масаланинг аҳамиятига, моҳиятига эътиборни кучайтириши лозим

Муҳтарам дўстлар!

Рўй-рост айтишим керак, кўриб турганингиздек, жорий йилдаги вазифаларимиз жуда катта ва мураккаб. 1998 йилда олдимизга қўяётган мазкур вазифалар мамлакатимизни бозор ва демократик ислоҳотлар йўлидан босқичма-босқич, изчил ривожлантиришнинг ажралмас қисмидир.

Аминманки, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий соҳаларда мазкур дастурнинг амалга оширилиши янгилашни ва тараққиёт сари олға силжишимиз, халқимизнинг тўқ, фаровон яшаши учун мустақкам моддий ва маънавий замин яратади.

Ана шу эзгу тилакларнинг рўёбга чиқиши учун барчангизга соғлиқ-саломатлик, омад тилайман.

*Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар Маҳкамасининг
мажлисидаги маъруза,
1998 йил 25 февраль*

**БИРИНЧИ ЧАҚИРИҚ
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ МАЖЛИСИНИНГ
ХІ СЕССИЯСИДА
СЎЗЛАНГАН НУТҚ**

**ҚОНУНЛАРИМИЗ ДЕҲҚОН МАНФААТИГА
ХИЗМАТ ҚИЛСИН**

Ҳурматли халқ ноиблари!

Аввало мана шу фурсатдан фойдаланиб, ҳозир қабул қилинган қонунларнинг шундай катта ҳурмат, катта қизиқиш билан муҳокама қилинганидан мамнуният изҳор этмоқчиман. Чунки шу қонунларнинг моҳиятига ҳар томонлама етиб бориб, сиз депутатларнинг ва сиз орқали жамоатчилигимиз, айниқса қишлоқ жойларда яшаётган одамларнинг бу масалага муносабатини инобатга олсак, уларнинг ўз вақтида қабул қилинганини яна бир бор таъкидлаш зарур.

Мен бу ҳолни мазкур ҳужжатларнинг ҳаётимизни ўзгартиришда, керак бўлса, тақдиримизни ҳал қиладиган масалаларни ечишда жуда катта аҳамиятга эгалигининг яна бир яққол тасдиғи деб биламан. Шу ўринда бир нарсага эътибор бердим. Бу тўртта қонунни, яъни Ер Кодексини, Қишлоқ хўжалиги ширкати, Фермер хўжалиги, Деҳқон хўжалиги тўғрисидаги қонунларни қабул қилаётганда биронта депутат қарши овоз бергани йўқ. Бу ҳам мен ҳозиргина айтган гапнинг далили. Сизлар ҳам шу масалаларни жойларда муҳокама қилаётганда, уларнинг бугунги ҳаётимиздаги аҳамиятини чуқур англаб, мана шу қарорларни ўз вақтида қабул қилаётганимизни яхши ҳис этганингизнинг далолати десак, хато бўлмайди.

Умуман айтганда, бу қарорлар тўртта муҳим масалани ечади.

Биринчи масала — бу қишлоқ хўжалигида мулк масаласидир.

Иккинчи масала — деҳқонларнинг, қишлоқ хўжалигида ишловчиларнинг мулкка эгалик ҳиссини шакллантириш, мустаҳкамлаш масаласи.

Учинчи масала — бу қонунлар орқали қишлоқ жойларда, керак бўлса, бутун иқтисодимизда бу борадаги ишларни мутлақо янги асосда ташкил этиш, бутун замон талаб қилаётган услубларга ўтишдир.

Тўртинчи, энг муҳим масала, мен алоҳида урғу бериб айтмоқчиманки, бу қонунлар Ўзбекистонда янги синф, янги тоифа — мулк эгалари пайдо бўлишига мустақкам ҳуқуқий асос бўлади.

Ана шу масалаларнинг ҳаётимиздаги аҳамиятини англасак, ўйлайманки, биз жуда катта иш қилган бўламиз. Лекин ҳозирча қилган ишимиз — бу борада қилиниши зарур бўлган ишларнинг фақатгина 50 фоизидир.

Яна такрор айтаман, бу ишнинг ярми, холос. Бунда мен нимани назарда тутяпман? Кимки, мана қонунларни қабул қилдик, эртага қишлоқ хўжалик соҳасида мутлақо бошқача ҳаёт бошланади, эртага ўз-ўзидан ишимиз бошқача ташкил қилинади, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришида бошқача услуб ишлатилади, деб ўйласа, бу жуда катта хато бўлади. Агарки қонунларда кўзда тутилган мақсадларга эришмоқчи бўлсак, авваламбор ташкилий ишларни — бу қонунларни ҳаётга татбиқ этиш ишларини қатъият билан амалга оширишимиз керак. Агар эртага, бу бизнинг тажрибамизда бор, тарихимизда бор, мана энди қонун қабул қилинди, деб кампаниячиликни бошласак, вилоятларда, туманларда кечаги колхозларни тезлик билан ширкат хўжалигига айлантириш, тузиш масаласида мусобақага ўтиб кетсак, бу ҳозир қабул қилинган қарорларни бутунлай обрўсизлантирадиган қадам бўлади.

Такрор айтаман: агар биз шошилиб, палапартиш иш тутиб, масаланинг у ёқ-бу ёғини чуқур ўйламасдан, етарли шароит ташкил қилмасдан, ташкилий масалаларни ечмасдан, ширкат хўжаликларини тузишга ўтсак, мен яна бир бор сизларга қарата, сиз орқали бутун халқимизга, деҳқонларимизга қарата айтмоқчиман, бу мутлақо нотўғри, аҳмоқона иш бўлади. Фикримча, мана шу масалаларни ечиш учун баъзи бир муҳим шартларга эътибор бериш керак. Бу шартлар нимадан иборат?

Биринчи шарт шундан иборатки, мана шу қонун лойиҳалари умумхалқ муҳокамасига қўйилганда, жойлардан жуда қўп хатлар, тавсиялар, одамлар ўз муносабатини билдирган изоҳлар, маърузачи таъкидлаганидек, уч мингдан ортиқ таклиф тушди. Шу масала телевидениеда муҳокама қилинаётганда мен шунга эътибор бердимки, жойлардан деҳқонлар қўнғироқ қилиб, шу масалаларга қизиқиш билдирди. Баъзи бир моддаларни тушуниш, англаш бўйича турли саволлар беришди. Бу ҳам одамларнинг шу қарорларни кутганини билдиради. Демак, агар биз мана шу қонунларни амалга оширмоқчи бўлсак, самарасини кўрмоқчи бўлсак, жойларда уларни тарғибот қилиш ишларини яхши йўлга қўйишимиз лозим. Авваламбор, муҳим қонун бўлмиш “Ер Кодекси”ни, нафақат деҳқонлар, мана шу ерга алоқаси бўлган амалдорлар, балки мана шу масалани ечадиган барча мутахассисларга мазкур қонунларнинг асосий талабларини, моҳиятини етказишимиз керак. Токи, бу қонунлар, бизга нима беради, деган масала ҳар бир одамнинг онгига етиб борсин.)

Иккинчи шарт шундан иборатки, ишни шу қонунлар асосида ташкил қилмоқчи бўлсак, жойларда ишлайдиган, маҳсулот етказиб берадиган, қадоқ қўллари билан бизларни боқадиган деҳқон қонунни жорий этишда албатта қатнашиши, ўз фикрини билдириши керак. Тепадан туриб кўрсатма бериш билан иш битмайди. Хўжалик тақдирини фақат раҳбарлар, бригадирлар, звено бошлиқлари, мутахассисларни тўплаб, тор даврада ҳал этсак, қарор қабул қилсак, қишлоқ хўжалиги соҳасидаги ислохотларимизни бутунлай йўққа чиқарган бўламиз.

Яна такрорлайман: ислохот жараёнида оддий деҳқон албатта қатнашиши, масалалар моҳиятини чуқур англаб, бу тадбирлар эртага унинг ҳаётига, оиласи, хонадонига нима беришини аниқ билиши шарт. Мулк шаклини ўзгартириш мусобақага айланмаслиги керак.

Яна бир муҳим масала. Ер ҳажми, сифати, нуфузи, шароити турлича бўлган вилоятларда ягона мезон билан ёндошсак, қош қўяман деб кўз чиқармаймизми?! Пайчиларга дивиденд бермоқчи бўляпмиз. Эртага ширкат хўжали-

гига айланадиган жамоа хўжалиги бойлигини қандай аниқлаймиз? Хўжаликнинг асосий бойлиги нима? Ер ва ерга ишлов берадиган ускуналар, тракторлар, бошқа техника турлари, иморатлар ва шунга ўхшаган қурилишлар. Амортизацияга қараб техника баҳосини белгилаш мумкиндир, лекин ернинг баҳосини қандай аниқлаймиз? Андижонда ер қанча туради-ю, Сурхон ва Қашқадарё воҳасида қанча? Нафақат ер баҳоси, нафақат ер унумдорлиги, ер бонитети, балки бу ёқда одамлар нечоғли зич яшаётганини ҳисобга олган ҳолда, одамларга ер бўлиб беришда қандай меъёрларга амал қилиш керак? Буни алоҳида инобатга олмасдан қонунни ҳаётга татбиқ қилиб бўлмайди, деб ўйлайман.

Ер Кодексини қабул қилдик, ер кадастрини эртага тасдиқлаймиз. Лекин бу қонунларда кўрсатилган, белгиланган талаб ва шартларнинг бажарилишини ким назорат қилади? Ер кадастри устидан назорат қилувчи, унинг талабларини амалга оширувчи, сўраб-суриштирувчи, пайдо бўлаётган масалаларни ҳолисона ҳал қилувчи, жамоатчилигимиз эътиборини шунга жалб қилувчи масъулиятли махсус бир ташкилот — қўмита керак. Яъни, ер умумий бойлигимиз экан, умумий бойлик устидан назорат қилувчи орган керак.

Деҳқон хўжаликлари тўғрисида алоҳида тўхталмоқчиман. Деҳқон хўжалиги нима асосда, қандай заминда пайдо бўляпти? Авваламбор, томорқалар заминиди. Бу масала бўйича ҳозир қабул қилган қонунимизда деҳқон хўжаликлари бўйича янги имтиёзлар белгилаб берилган. Лекин бу имтиёз ва имкониятларни амалга оширишда ҳар бир вилоят, ҳар бир туманда керакли шарт-шароит борми-йўқми, буни ҳам тўғри тушуниб ҳал қилишимиз керак.

Бу масалани ечишда ҳамма жойда авваламбор адолат бўлиши керак. Ер ажратишда бир деҳқон хўжалигига 35 сотих, биттасига, айтайлик, 15 сотих бериш ва учинчисига ҳеч нарса бермаслик — бу адолатни бузиш дегани. Эртага норозилик келтириб чиқарадиган қарор ва тадбирлар бизга керак эмас. Шу сабабли бу масалаларни ҳар томонлама пухта ўйлаб кўришимиз керак.

Деҳқон ҳўжалигининг асосий мақсади, манфаати, аҳамияти шундан иборатки, деҳқон ҳўжалиги эртага маҳсулот — товар чиқарадиган бўлса, яъни ўз маҳсулотини бозорга олиб чиқадиған бўлса, шу масалада давлатнинг юкини енгил қилади. Деҳқон ҳўжалиги ўзини-ўзи боққан тақдирда ҳам бундай ҳўжаликларнинг афзаллигини қадрлашимиз ва қўллашимиз даркор. Шу билан бирга, бутун деҳқон ҳўжалигини қонулаштириб, эртага унинг эгаси нафақа олиши, пенсия олиши учун имконият яратяпмиз. Шу тадбир, йўллар билан ишсизликнинг олдини оляпмиз. Бунн ҳам тарғибот қилишимиз, халқимизга тушунтиришимиз керак.

Шундай қилишимиз керакки, келажаги йўқ, самара бермайдиган, инқирозга дуч бўлган колхозларни тарқатиб юбориб, ерни одамларга бўлиб беришимиз керак. Ҳўжалик юритишнинг мана шу услубига ҳам йўл очиб берайлик. Барака топкур, ишсиз юрибсанми, мана сенга томорқа, мана сенга қонун. Қонун асосида томорқа олдингми, деҳқон ҳўжалигини ташкил қил, бориб рўйхатдан ўт, имтиёзлардан фойдалан. Қолгани ўзингга боғлиқ: ўзингни боқ, оилангни боқ, бўйдоқ бўлсанг турмуш қур, фарзанд кўр, даврингни сур, бахтингни кўр. Такрор айтаман: давлат фақат имконият туғдириб беради, у ёғи ўзингга боғлиқ, ўзингга ҳавола. Шундан кейин ҳам ишинг юришмаса, ўзингдан ўпкала!

Хуллас, биз одамларни ҳаракатга келтиришнинг барча йўлларини ўйлаб кўришимиз керак. Шундай ҳўжаликлар борки, у ерда айтийлик, юзта текинхўр маош олиб ётибди, раис ҳам амалдор, қоровул ҳам амалдор. Чунки маош олади! Ер самара бермаяпти, лекин амалдорларни боқяпмиз. Шунақа ҳўжаликларнинг ерларини бўлиб берсак, бунга қонун дастак бўлса, йўл очилса, барча имтиёзларни ташкил қилинса, меҳнатга иштиёқманд одамларнинг эртага яна қандай армони бўлиши мумкин?!

Гапимни якунлаб, такрор айтмоқчиман: деҳқон ҳўжалиги тўғрисидаги қонунни қабул қилишимиз бу — фақат биринчи қадам, холос. Мазкур қонун мазмун-моҳиятига кўра серқирра бўлиб, жойларда — ҳар бир туман, ҳар бир

вилоятда изчил амалга ошсагина, мақсадимизга эришамиз.

Яна бир бор таъкидлаш лозимки, муҳокама этилаётган қонунлар ҳаётимизнинг умумий қоидалари, умумий чегара-чизиқларини ўзида мужассам этган. Бу қонунлар асосида яна янги қонунлар, фармон ва қарорлар қабул қилишимиз керак. Катта ҳуқуқлар бердик, энди жойларда ҳокимлар ташаббус кўрсатишсин. Агар ҳоким ўзини вилоятнинг эгасиман, деса, ёмонми! Мен бунга қарши эмасман. Бу яхши аломат. Эга дегани, шу туман, шу вилоят учун, керак бўлса, жонимни фидо қиламан дегани. Йўлимизга тўғоноқ бўлаётган тўрт-бешта муттаҳамнинг ёқасидан олишга тайёрман, дегани.

Сизга ишонган, сизга инонган одамларни ҳимоя қилишга ўрганинглار. Ҳамма ишни ўз ҳолига ташлаб қўйиш ҳеч қачон яхшиликка олиб келмайди. Фидойи экансизлар, раҳбар дегани мен фақат фидойи деб биламан, халқ ичига боринглар, унинг оғирини енгил қилинглар. Қўрқманглар, қийналиб қолсаларинг, ёнларингда мен борман. Мен сиз томондаман.

Кеча Москвада Ҳамдўстлик давлатларининг кенгаши бўлди. Кенгашда талай масалаларни баҳоли қудрат ечишга уриндик. Қандай масалалар кўрилгани, нимага эришганимиз, умуман, Ҳамдўстлик давлатлари, бизга қўшни давлатлар, собиқ Иттифоқ минтақасида жойлашган халқлар билан муносабатларимиз ҳақида телевидение орқали батафсил ҳисобот беришга ҳаракат қилдим. Лекин бугун сизлар билан юзма-юз бўлиб, дийдор кўришиб, рўй-рост айтмоқчиман: асосий хулоса шуки, кенгашда катта-катта ҳужжатлар қабул қилинмаган бўлса ҳам, кўрилган масалалар бўйича қабул қилинган барча қарорлар биз тавлаган йўлнинг тўғрилигини исботлади.

1991 йилдан бошлаб, мустақилликка эришганимиздан кейин иқтисод, сиёсат соҳасидаги энг маъқул йўлни, керак бўлса, сиёсатни ўтказдик, десак, муболаға бўлмайди. Нега деганда, бир вақтлар собиқ Иттифоқнинг давлат раҳбарлари орасида мустақиллик истиқболига ишонма-

ганлар кам эмасди. Афсуски, бундайлар ҳали ҳам бор. Лекин вақт ўтяпти, мустақиллик йилида туғилган болаларимиз етти ёшга тўлди. Биринчи синфда борганлар еттинчи, саккизинчи синфда ўқияпти. Улар “СССР” деган иборани мутлақо билишмайди.

Биз бундан хурсандмиз.

Биз ҳар хил палапартни ташаббусларга қўшилмадик. Бу, албатта кимларгадир ёқмади. Биз иқтисодий ривожланишни ҳар қандай сиёсий интилиш-ҳаракатлардан устун кўриб, авваламбор Ҳамдўстлик давлатлари халқларини иқтисодий асосда яқинлаштириш ва шу йўлдаги тўсиқларни олиб ташлаш тарафдори эканимизни ифода этдик. Фахрланиб, катта ифтихор билан айтмоқчиманки, Ўзбекистоннинг обрўси ўсиб борапти. Бу сиёсат, бундай қараш ўз тарафдорларини топмоқда. Ҳамдўстликнинг кечаги мажлисида бизнинг барча таклифимиз ўтди. Биринчи бор тарихимизда Ҳамдўстлик Давлатларининг Бош вазирлар кенгаши раиси қилиб Ўзбекистон Бош вазири Ўткир Султонов сайланди. Албатта, амал бугун бор, эртага йўқ. Лекин биринчилар қаторида Ўзбекистоннинг Бош вазири шу лавозимга сайлангани Ўзбекистон олиб бораётган сиёсат, иқтисод бўйича танлаган моделимиз, йўлимиз тўғри эканлигидан ёрқин далолатдир. Буни нафақат дўстларимиз, керак бўлса, мухолифларимиз ҳам ноилоҳ тан олганларини мен кеча ўз кўзим билан кўрдим.

Азиз дўстлар!

Қабул қилган қонунларимиз, қарорларимиз аҳамиятини, сазой-ҳаракатларимиз қадрини баъзан ўзимиз билмаймиз. Балки бу ҳам табиий бир ҳолдир. Майли, барча хайрли ишларимизга фарзандларимиз баҳо берсинлар, қадрига етсинлар. Иншооллоҳ, шу кунларга ҳам етиб борайлик.

ХОРИЖИЙ САРМОЯЛАР — ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШ ГАРОВИ

Муҳтарам халқ депутатлари!

Бугун сессияда муҳокама қилинаётган қонунларнинг лойиҳалари бизларни нафақат бугунги ҳаётимизда, авва-

ламбор, эртанги ҳаётимизда, келажагимизни қуриш режа ва мақсадларида катта аҳамиятга эга. Шунинг учун баъзи бир мулоҳазаларимни сизларга маълум қилиб, шу масалалар бўйича фикр алмашиб олмоқчиман.

Олий Мажлиснинг Иқтисодий ислохотлар ва тадбир-корликни ривожлантириш қўмитасининг раиси Анвар Йўлдошев билдирган фикрларга қўшимча шу нарсани ойдинлаштириб ўтмоқчиман. Умуман, лўнда қилиб айтганда, хорижий сармоялар, ҳозир инвестициялар деямиз, яъни чет эл фирмаларининг сармоялари, маблағлари Ўзбекистонга керакми-йўқми? Мен нафақат сиз депутатларни, балки юртимиздаги оддий фуқароларни, олис-олис жойларда яшаётган одамларнинг савияси, тушунчасини инобатга олиб, шу саволларни кўндаланг қўймоқчиман. Ўзи, чет мамлакатлардан сармоя келмаса, бизлар яшашимиз мумкинми?! Агар чет мамлакатлардан инвестициялар келмаса, биз ўз мақсадларимизга эришишимиз — буюк давлат қуриш, фаровон ҳаёт барпо этиш, бугунги энг тараққий топган давлатларга тенглаша олишимиз мумкинми, йўқми?

Бу залда ўтирганларнинг аксарият кўпчилиги, мен ўйлайманки, юрт ғамини ейдиган, эртанги кун ҳақида қайғурадиган одамлар. Уларнинг барчаси бу саволга, албатта, ижобий жавоб беради. Четдан сармоя келмаса, четдан инвестиция келмаса, Ўзбекистон тез орада тараққий топган давлатлар даражасига чиқа олмайди.

Биз бир вақтлар мустабид тузумда, собиқ Иттифоқ тизимида яшаб, унинг қоидалари ва талабларига итоат қилиб, асосан ҳам ашё минтақасига айланиб қолганимизни такроран одамларимизнинг эсига солмоқчиман. Ўзбекистон деганда илгари одамларнинг тасаввурида нима жонланар эди? Пахта далалари ва далаларда машаққатли меҳнат билан банд бўлган бечора заҳматкаш деҳқонларимиз.

Бир фараз қилинглар, ўн йил олдин худди шу манзара ҳаётимизнинг асосий мазмуни эди. Ҳозирги вақтда мамлакатимиз шундай тез суръат билан ривожланишга, уни тасаввур қилиш ҳам осон кечмаётибди. Баъзи бир юртдошларимизга бугунги эришган натижаларимиз худдики

осмондан тушаётгандек, ўз-ўзидан пайдо бўлаётгандек ҳам туюлаяпти. Гўё бугунги тараққиёт ҳаётимизда ўз-ўзидан амалга оширилаётгандек. Гоҳо баъзи бир танқидчиларимиз, айтайлик, шундай ҳаёлга ҳам бориши мумкин.

Шунинг учун шу саволларни такроран бериб, одамларга реал ҳақиқатни эслатиш фойдадан холи бўлмас, деб ўйлайман.

Яқин ўтмишда, яъни бундан ўн йил олдин Ўзбекистонни ким танирди? Биз хорижий мамлакатларни умуман билмасдик. Хорижий мамлакатлар ҳам бизни мутлақо билмасди. Агар ўша ёқларда Ўзбекистон қаерда жойлашган, Ўзбекистон нима билан шуғулланади, Ўзбекистонда қандай одамлар яшайди, халқи нима билан банд, деб сўраса, ҳаммаси битта иборани ишлатар эди. Нима эмиш, “Ўзбекистон пахта макони” эмиш. Лекин бу “пахта макони” мана шу халққа нима берди? “Пахта макони”га айланган юртимиз нафақат бутун социалистик лагерь, айтайлик, дунёнинг кўп-кўп бошқа мамлакатларига ҳам пахта етиштириб бериб, бундан нима наф кўрди? Ўзбекистонда ҳукм сурган “пахта яккаҳокимлиги”ни эсингизга олинг. Бундай ҳолнинг табиатимизга, одамлар ҳаётига салбий таъсирини олинг. Агар ўша замонни эсласак, “пахта яккаҳокимлиги” даврида фақат томларимизда пахта экилмади, холос.

Ҳақиқатни англаш учун дунёда битта синалган услуб бор. Солиштириш керак, қиёслаш керак. Кеча ким эдик, айтайлик, нима масалада бизлар азоб-уқубат чекканмиз ва бугунги ҳаётимизнинг, эртанги режаларимизнинг шундан қандай фарқи бор? Бизлар қандай қадам қўяямиз, тўғри йўлданми, йўқми, деган саволга жавоб бераётганда фақат қиёслаш керак. Қуруқ ташвиқот керак эмас.

Шу нуқтаи назардан қараганда, яна бир бор айтаман: жаҳон жамоатчилиги илгари харитадан Ўзбекистонни кўрсатишга ҳам қийналадиган бўлса, ҳозир давлатимизни бутун дунё таниб бормоқда. Ҳозир юртимизга кўплаб мамлакатлардан делегациялар келади.

Биргина ўтган ойнинг ўзида дунёнинг манман деган давлатлари, мисол учун АҚШнинг энг кўзга кўринган се-

наторлари, конгрессменларининг кўпчилиги Ватанимизга келиб кетишди. Биласизлар, матбуотда, телевиденида Ўзбекистон Президенти фалон делегацияни қабул қилди, деб бериладиган хабар бу шунчаки қуруқ маълумот эмас. Бунинг тагида чуқур маъно бор. Тараққий топган, дунёда катта нуфузга эга давлатларнинг раҳбарлари ва шуларнинг вакиллари Ўзбекистонга келиб, ўз ҳурматини изҳор қилиши, ўз таклифларини билдириши, ҳамкорлик масаласига, умуман, биргалашиб ишлашга тайёр эканликларини изҳор қилиши — бу уларнинг Ўзбекистонни, халқимизни, бизнинг салоҳиятимизни яна бир бор эътироф этганини, тан олганини билдиради.

Шулар билан гаплашганда мен уларга, ўн йил олдин Ўзбекистонни харитадан кўрсатиб бера олармидингиз, десам, ҳақиқатни айтадиган бўлсак, йўқ, тополмасдик, дейди. Ўзбекистон деганда фақат Самарқанд, Хива ёки Бухоро қарда бўлганлигини билардик, қолганини билмас эдик, деб ошқора айтади улар.

Мен нима демоқчиман? Айтмоқчиманки, биз кечаги ҳаётимиздан буткул воз кечганимиз йўқ. Умуман, тарихдан ҳеч қачон воз кечмаймиз. Тарих — бу бизларники, аччиқ бўлса ҳам, чучук бўлса ҳам, у биз учун ҳаётдан сабоқ ва хулосалар чиқариш учун хизмат қилади. Шу нуқтаи назардан қараганда кеча фақат хом ашё ва хом ашё маҳсулотларини ишлаб чиқаришга ихтисослашган Ўзбекистон бугун дунё харитасидан ўз муносиб ўрнини эгаллашга, бошқа тараққий топган мамлакатлар, авваламбор, АҚШ, Фарбдаги демократик давлатлар, Шарқдаги Япония, Корея, Малайзия ёки шунга ўхшаш давлатларга тенг бўлишни ўз олдига мақсад қилиб қўяр экан, бунда биринчи галда чет эл сармоялари, чет эл инвестицияси ниҳоятда катта аҳамият касб этади. Мен ҳозир тилга олиб ўтган кўпчилик давлатларнинг тарихи шуни кўрсатадики, агар хорижий мамлакатлардан сармоя келмаса, инвестиция келмаса, ҳеч қачон бу давлатлар бутунги ривожланиш даражасига кўтарила олмас эди.

Яқинда Европа ва Америкада бир тарихий воқеага — Маршалл планига бағишлаб катта мажлислар, турли ма-

росимлар ўтказилди. Биласизларки, Маршалл деган одам АҚШ давлат котиби бўлиб, у Европани Иккинчи жаҳон урушидан кейин оёққа кўтариш учун махсус дастур ишлаб чиқишга бошчилиқ қилган.

Шу дастур Маршалл плани деб аталади. Франция, Буюк Британия, Германия ва шунга ўхшаган Европа давлатларининг бугунги савиясини кўрсангиз, беихтиёр одамнинг ҳаваси келади. Лекин урушдан кейинги уларнинг аҳволини бир эслаб кўрайлик. Қай аҳволда эди Европа? Маршаллнинг плани нима берди? Америка Қўшма Штатлари Европани тиклаш учун бир йўла катта маблағни тавсия қилди. Маршалл планига асосан тахминан 50 миллиард доллар Европа давлатларига кредит сифатида берилди. Мазкур маблағ бу мамлакатларнинг иқтисодини ўнглаб, ҳаёт даражасини кўтаришга, авваламбор илғор технологияларни жорий этишга ва умумбашарий тараққиёт йўлига қайтаришга катта хизмат қилди. Маршалл плани ана шундай улкан натижа берди.

Энди Японияни олайлик. Урушдан кейин Япония қай даражада эди? Қандай аҳволда эди? Бу вайрона бўлиб ётган давлат 50 йилдан кейин бугунги юксак тараққиёт даражасига кўтарилади, деб ким тасаввур қила оларди? Кореяни олинглар. Қай аҳволда эди Жанубий Корея?

Хуллас, бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Ҳаммаси, барчаси нима ҳисобидан кўтарилди? Албатта, биринчи галда, ўз кучига таяниб, ўз имкониятларига суяниб. Лекин четдан кўмак, сармоялар бўлмаса, ўз мақсадига эриша олмасди.

Ўзбекистоннинг ривожланиш модели, Ўзбекистоннинг тараққиёт режаси ва дастурларини тузганда биз аввало нимага ишондик ва нимага асосландик? Ўзимизнинг кучимизга. Ўзимизнинг тарихимизга. Ўзимизнинг фахримизга. Ўзимизнинг гуруримизга ва шу йўл билан фаровон турмушга эришишни ўзимизга қатъий мақсад қилиб белгиладик. Лекин, шу билан бирга, фақат шу мезонга, шу омилга суяниб кўп нарсага эришиш мумкин эмас. Тараққиёт учун сармоя керак, инвестиция керак.

Мана, кеча Япониядаги энг катта фирмаларнинг раҳбарлари Ўзбекистонга келди. Булар шундай катта фир-

маларки, улар Япониянинг бутун капитал дунёсини ушлаб туради. Улар орасида Япониянинг иқтисодий ташкилотлари федерацияси — “Кейданрэн” деган йирик бирлашмаси ҳам бор. Бу фирмалар нафақат молиявий иқтисодни, керак бўлса, ўз ҳукуматининг сиёсатини ҳам белгилайдиган қудратга эга.

Биз улар билан учрашиб фикр алмашдик. Жумладан, федерация раҳбари жаноб Тоёда билан ҳам суҳбатлашдик. Бу япон фирмаларининг энг катта раҳбари, кўп нарсани биладиган, тажрибали одам. Шулар билан учрашиб, яна бир бор гаплашиб олдик. Учрашувлар давомида Япония Ўзбекистонга қандай қараяпти, бизга муносабати, сармоя бериш соҳасидаги режалари, бизларнинг эртанги кунимизга ишончи борми-йўқми — шу каби масалалар хусусида атрофлича кенгашиб олдик.

Фикримни яқунлаб айтмоқчиманки, агар Ўзбекистон тез кунларда ўзининг мақсадига, ўз муродида эришмоқчи бўлса, чет мамлакатлар, бой давлатларнинг сармоясини олиб келмасдан бу ниятларни амалга ошириб бўлмайди. Истардимки, бу оддий, лекин ғоят муҳим ҳаётий ҳақиқатни мактабларда ўқийётган, олий ўқув юртларида таълим олаётган болаларимиз, эртага бизнинг ўрнимизга келадиган фарзандларимиз яхши англаб олса, қолаверса, ҳар қайси фуқаро шуни яхши тушуниб етса. Чунки бу ҳаётий ҳақиқат — бизнинг эртанги кунимизнинг гарови. Такрорлаб айтаман: бу — гаров. Бу — шарт. Агар шу шартни амалга оширсак, эртага марра бизларники.

Шу сабабли мана шу иккита — яъни “Чет эл инвестициялари” ва “Хорижий инвесторлар ва инвестицияларга кафолат бериш тўғрисида”ги қонунларни кўраётганда табиий савол туғилади: хўш, нима учун биз бу қонунларни қабул қилияпмиз? 1992 йилда қабул қилган қонунларни бугунги кўз билан бошқатдан қараб, яна бошқатдан таҳририни ўзгартиряпмиз? Сабаб нима?

Сабаб шундаки, бутун дунёнинг маблағи, барча бойбадавлат давлатларнинг инвестициялар учун ажратадиган маблағлари, сармоялари, булар ҳаммаси бир қозонда қайнаб турибди. Бугунги умумбашарий шароит шундайки,

жаҳонда умуман глобализация деган жараён кечяпти. Дунёда қанча ортиқча сармоя бор, бу сармояни бошқаларга бериш, ёрдам тариқасида бериш, ўзига фойда орттириш миқдори каби масалалар ҳаммага маълум. Лекин савол туғилади: хўш, бу сармоя қайси давлатларга, қайси минтақага биринчи навбатда оқиб боради? Қайси ишлар учун, қайси тармоқлар ва минтақаларнинг ривожини учун ётқизилади? Мана шу масала бугун, бугунги жаҳон сиёсатида, иқтисодий сиёсатида ва бошқа сиёсатда энг катта аҳамиятга эга бўлган масала. Худдики дарё оқиб келяпти, бу дарёнинг чегаралари ва манзили қаёқда?

Агар мустақил бўлган йилимиздан ҳисобласак, бугун Ўзбекистонга келган сармоя тахминан 8 миллиард АҚШ долларини ташкил қилади. Бир йилда биз тахминан 1 миллиард АҚШ долларини ўзлаштиряпмиз. Лекин бу бизнинг имкониятларимиз даражасидан кам, бу ҳар томонлама қараганда режаларимизни амалга ошириш учун етарли эмас. Шунинг учун биз тезроқ ўсмоқчи бўлсак, иқтисодимизни жаҳон иқтисодига тенг қилмоқчи бўлсак, авваламбор, саноатни, иқтисодни ривожлантирмоқчи бўлсак, Голландия, Германия, Хитой ва Япония технологияларини олиб келиб, қишлоқ хўжалигини кўтармоқчи бўлсак, бизга сармоя, сармоя, яна бир бор сармоя керак. Яъни, хорижий инвестициялар керак.

Шу нуқтан назардан бу қонунларни қабул қилишимизнинг, уларни қайтадан кўриб чиқишимизнинг сабаби битта. Қаерда имтиёз бўлса, қаерда шароит бўлса, қаерда агарки қонуний гаров, қонуний кафолат бериладиган бўлса, шу ёққа сармоя келади. Буни яна тушунтириб ўтиришнинг ҳожати йўқ, деб ўйлайман. Мен ишонаманки, мана шу гапларимни оддий одамларга, жамоатчилигимизга, халқимизга етказасизлар. Яъни қаерда шароит бўлса, қаерда қулай иқлим бўлса, қаерда шундай имтиёзлар бўлса, улар шундан фойдасини кўрса, кафолатига ишонса, шу жойга ишониб сармоя олиб келади. **Кафолат дегани — бу жуда оғир нарса. Кафолат деганда ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий, ҳам молиявий кафолат беришимиз керак. Бунинг фонизлари бор, бунинг гаровлари, ўзига яраша шарт-маж-**

буриятлари бор. Биз буларнинг ҳаммасини мужассамлаштириб, қонуний нуқтан назардан, қонун билан кафолатини берар эканмиз, бу ишларимизни тарғибот қилиш керак, ташвиқот қилиш керак. Чет эллардаги катта нуфузли компанияларга, пулдор банкларга, халқаро молия ташкилотларига мана шу қонунларимизнинг моҳиятини чуқур тушунтиришимиз, бошқача айтганда, миясига қуйиб қўйишимиз керак. Ўзбекистонда биринчи навбатда сиёсий, иқтисодий, молиявий барқарорлик мавжуд, бу ҳар қандай сармоянинг асосий гарови, асосий шarti, деб айтишимиз керак. Сизлар сўраётган кафолатни биз берамиз, қулай шарт-шароит ҳам яратиб берамиз. Шу билан бирга фойзини ҳам қойиб қилиб берамиз. Сизларнинг ички ишларингизга аралашиб ёки йўлингизга ров бўладиган тўсиқларни бартараф этишга, керак бўлса, зўравонларнинг пайини қирқишга мана шу қонунлар асос бўлади, деб биз кафиллик беришимиз даркор. Токи уларда шундай ишонч пайдо бўлсинки, Ўзбекистонга сармоя келтирган хорижий инвестор бошқа жойдагига нисбатан кўпроқ фойда олади.

Албатта, мен бу гапларни биринчи марта айтаётганим йўқ. Лекин шуни унутмаслик лозимки, дунёда ҳеч ким, ҳеч қачон, ҳеч қандай даврда ҳам текинга Ўзбекистонга ёрдам бермайди. Чунки манфаатсиз, ўзининг мақсадига эришмасдан, бирор фойда кўрмасдан ёрдам бериш деган гаплар — буларнинг барчаси пуч гаплардир.

Шунинг учун мана шу қонунларнинг синчиклаб мағзига етиб борсак, бизлар 1993 йилда қабул қилган қонунни кеча иккита мустақил қонунга айлантирдик. Яъни чет эл инвестицияларини алоҳида кўриб чиқдик. Мана шу инвестицияларга кафолат бериш масаласини муҳокама қилдик ва уни кенгайтдик. Бошқача айтганда, Ўзбекистонда хорижий сармояларга қандай имтиёзлар берилаётганини, уларнинг ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий, ҳам молиявий кафолатини содда ва аниқ тарзда ишлаб чиқдик, энди тегишли ташвиқот ишларини жойига қўйишимиз зарур. Агар эртага бизга бирор сармоядор келса, унга мана шундай ҳолатни кўрсатиб, сўнгра у билан гаплашамиз.

Қуруқ гаплар керак эмас, ваъдалар керак эмас. Қонун бизлар учун ҳам қонун, сизлар учун ҳам қонун, деб айта-миз.

Бу ерда яна битта масала бор. Инвестициялар келиши ўз йўли билан, лекин Ўзбекистоннинг модели, иқтисоди, иқтисод ривожининг роли шундайки, биз ўз ҳал қилувчи бойликларимизни, ўз иқтисодий потенциалимизни ҳеч кимга сотганимиз йўқ. Баъзи қўшни давлатлар тажрибалари бизга тўғри келмайди. Бизда ундай нарсалар йўқ, буни нафақат сизларга, балки халқимизга қарата ҳисобот тариқасида айтаяпман. 6—7 йил давомида биронта катта корхонамизни ёки ривожимизнинг асоси бўлмиш бойликларимизни ҳеч кимга сотганимиз йўқ. Агарки бирон-бир хорижий ҳам-коримиз сармоя олиб келаётган бўлса, бу борадаги шарт-номалар қонунларимиз асосида бўляпти.

Мана, мисол учун “ДЭУ” билан автомобиль заводини худди шу асосда қурдик. Бухорода улкан нефтни қайта ишлаш корхонасини ҳам айтиш шундай тарзда барпо этдик. Ишонасизми-йўқми, бунга кам одам ишонади, бу лойиҳанинг умумий нархи ярим миллиард АҚШ долларидан кўпроқ. Фақат технологик қисми 262 миллион АҚШ долларини ташкил этди. Қайтариб айтаман, бу фақат технологик қисми. Ундан ташқари, бошқа кўплаб мураккаб иншоотларни қуриш керак эди. Сув олиб келиш керак, электр олиб келиш керак, йўлларни қуриш керак, иморатларни қуриш керак ва ҳоказо. Буларнинг ҳаммасига, айтиб ўтганимдек, ярим миллиард АҚШ доллари зарур эди. Биз шу қурилиш учун хорижий мамлакатлардан сармоя олиб келаётганда 40 фоизини бевосита ўзимиз топдик, яъни Ўзбекистон сармояси сифатида ўртага қўйдик. Шунинг ҳисобидан оладиган фойдамизнинг тақсимоли қуйидагича: 40 фоизи ўзимизга тушяпти. 60 фоизи ҳозирча уларга тушяпти. Эртага ҳамма олган кредитларнинг ҳисоб-китобини жойига қўйсақ, фойданинг юз фоизи ўзимизники бўлади.

Барпо этилган ва этилаётган бошқа йирик корхона-ларни ҳам шу нуқтан назардан кўриб чиқсак, шунга амин бўлиш мумкинки, биз ҳеч қачон ўз манфаатимизни ва

иқтисодий мустақиллигимизни хавф остида қолдирганимиз йўқ. Биз сиёсатимизни, ривожимиз дастурларини тузаётганда фақат бугунги кунни эмас, эртанги кунни ўйлаб қадам қўйдик. Сизларга раҳмат, шу сиёсатни тўғри тушуниб, қўллаб-қувватладингиз. Мана шу сиёсатнинг тўғрилигини ҳаётнинг ўзи тасдиқлаяпти. Ва муқаддас заминимизда ҳаёт кечираётган ҳар бир инсон унинг натижасини, ҳосилини аста-секин кўряпти.

Азиз биродарлар!

Муродимизга етмоқчи эканмиз, белни маҳкам боғлайлик. 6 йил мобайнида эришган ютуқларимиз, эртанги кунимизга умид уйғотиб, пойдеворимизни янада мустаҳкамлайди. Аминманки, бизнинг ўрнимизга келадиган авлод биздан кучли бўлади! Бизнинг хатоларимизни такрорламайди. Уларнинг тажрибаси, дунёқараши мутлақо бошқача бўлади. Улар вақтини, куч-ғайратини боқимандалик, совет тузумидан қолган бошқа иллатларга қарши курашга сарфламайди. Улар фақат олға юради, бошқалардан кам бўлмасликка, ўзбек миллатини, керак бўлса, Ўзбекистонда яшаётган ҳар бир фуқаронинг бахтини, иқболини юксалтиришга ҳаракат қилади. Бу баландпарвоз гаплар эмас. Мен сизларнинг сиймонгизда ақл-заковатли, мард, тиниб-тинчимас халқимизни кўряпман. Ўз қадримизга етайлик. Ютуқларимиздан гурурланайлиг-у, лекин бошимиз айланмасин, оёғимиз ердан узилмасин.

ЭЪТИҚОД ЭРКИНЛИГИ ҚОНУНИЙ АСОСДА БЎЛСИН

Ҳурматли халқ ноиблари!

Мана, ҳозиргина ҳурматли бир домламининг маърузасини тингладик. Кечирасизлар-у, маъруза менга ёқмади. Лицейларда, олий ўқув юртлари аудиторияларида ўқиладиган лекциялардан фарқи йўқ. Олим, юрист сифатида мен у кишидан бошқа нарсани кутган эдим. Яъни, бугун ҳаммамизни ўйлантираётган муаммолар хусусида ваколатли мутахассис фикри керак эди бизга. Афсуски, бундай бўлмади.

Давлатимиз, Ўзбекистонда яшаётган ҳар бир фуқаро келажагининг кафолатини Конституция беради. Фуқароларнинг ҳақ-ҳуқуқлари, бурчлари Конституцияда белгиланган, тегишли қонунлар билан мустаҳкамланган. Мақсадимиз эркин, демократик ҳуқуқий давлат қуриш, адолатли жамият барпо этиш. Ҳеч бир инсонни камситмаслик, эътиқодини ҳурмат қилиш, эркинлигини таъминлаш.

Модомики мақсадларимиз аниқ экан, инсон ҳуқуқлари умумхалқ муҳокамасида қабул қилинган Конституция ҳимоясида экан, авлодларимиз, фарзандларимиз келажагига хавф соладиган, миллат шаънига доғ туширадиган хатти-ҳаракатлар қаердан пайдо бўляпти? Мен Наманганда, Андижонда рўй берган кўнгилсиз воқеаларни назарда тутяпман. Нима, ҳуқуқий асосларимиз бўшми ёки умуман масъулиятни унутиб қўйдикми? Балки баъзи бир мансабдор кимсалар иккиламчи сиёсат олиб бораётгандир? Ана, орангизда Наманган вилояти ҳокими ва туман ҳокимлари ўтирибди. Ҳоҳ ишонинг, ҳоҳ ишонманг, битта вилоятда 1200—1300 та масжид бор. Бу масжидлар атиги 4—5 йил ичида қурилган. Мазкур масжидлар қонун доирасида фаолият кўрсатиши учун кимдир масъул бўлиши керакми, йўқми? Ўзи ҳудудларда қонунларимизни ҳимоя қиладиганлар борми-йўқми?! Намангандаги масжидларнинг 50—60 фоизи рўйхатдан ўтмаганини вилоят ҳокимлиги ва жамоатчилиги билмайди дейсизми? Билади! Фақат ўз тинчини ўйлаб, разил ниятлар, фитналарга қўл силкиб қўйган. Масжидларни рўйхатдан ўтказиш ҳақида гапирдим. Диний ташкилот ёки масжид очиладиган бўлса, албатта ўзига мажбурият олиши керак. Қайси қонун бўйича фаолият кўрсатади, фаолият доираси қаердан бошланади-ю, қаерда тугайди — бунини аниқ билиши, масъулиятни тўла ҳис этиши зарур.

Рўйхатдан ўтиш — бу арзимаган расмийчилик эмас, ахир. Бундай ишлар албатта, пора бериш, амалдорнинг оғзини мойлаш ҳисобидан бўлиши ҳам мумкин. Лекин қонун ҳукм сураётган ҳудудда, туман ва вилоятларда бунга имкон берадиган вазиятни таг-томири билан қирқиб

ташлаш керак. Масжидларнинг маблағи бор, лекин аксарияти солиқ тўламайди. Хўш, бу пуллар қаёққа кетяпти?

Ҳокимларнинг, Адлия вазирлигининг жойлардаги бўлимлари ходимларининг чўнтагига! Прокурор бўлса миқ этмайди. Қонунлар ижроси устидан назорат прокурорнинг вазифаси эмасми?! Агар туманда қонун бажарилмаса, прокурор унда нима қилиб ўтирибди?! Қанча-қанча назорат ташкилотлари бор. Ўзингиз бир тасаввур қилинг: бир бечора тижоратчи ёки савдогарнинг ортидан ўнтаси ўпкасини қўлтиқлаб югуради. Чунки, ишхонасига чақириб, унга зуғум қилиш, устидан жиноий иш қўзғаш, оғзидагисини ҳам тортиб олиш осон.

Сўзимни мухтасар қилиб айтмоқчиманки, қонун қабул қилиш билан иш битмайди. Аравани қуруқ олиб қочиб, умумий гаплар билан қутулиб кетаман, деб ўйламанглар. Бу жуда катта муаммо. Ўзбекистоннинг келажагига хавф солаётган, умуммақсадларимизни, орзу-ниятларимизни барбод қилиши мумкин бўлган, авлодларимизни хавф остида қолдирадиган катта таҳдид бу! Бир матбуот анжуманида “Озодлик” радиостанциясининг мухбири Фурқатбек Яквалхўжаев Наманган воқеаларининг сабабини сўради. Мана, сиз муҳтарам депутатлар ҳам эшитиб қўйинглар.

Наманганга четдан таъсир бўлмаса, ўз-ўзидан шундай тажовузлар юз берармиди? Бу қонхўрлар кимнинг мактабида ўқиган, кимдан маблағ олган, ким уларни қурол билан таъминлаган, ота-оналарининг бепарволигидан фойдаланиб, ёш йигитларни ким Тожикистонга ёки Афғонистон ва Покистонга олиб борган? Уларни муҳолиф кучларнинг ўзаро хунрезлик гирдобига улоқтирган ким? Тавилдара деган жойда одамларга қурол ўқталиб, ўзбеклар номини сотиб юрган Жума Намангоний, ўзини амирлар қаторига қўшган Тоҳир Йўлдошев ўзи ким?! Бу муттаҳамлар қаердан пайдо бўлди? Уларнинг жиловини нега вақтида тортиб қўймадик?!

Холисона тан оламин. Ўзбекистон ҳудудида баъзи бир ечилмаган ижтимоий масалалар, дейлик, ишсизлик бордин, одамларнинг ҳаёти ҳали биз орзу қилган даражада

эмасдир. Ёшлар муаммоларини ечишда бепарволикка йўл қўйгандирмиз. Ўрта ва олий ўқув тизимидаги, маънавият ва маърифат соҳасидаги масъул кишиларнинг лоқайдлиги ўз йўлига, бу ўзимизнинг айбимиз. Лекин яна такрорлайман: четдан таъсир бўлмаса, болаларимиз алданиб Покистонга бормасди, муқаддас динимизга ёт бўлган оқимларга ружу қўйиб, қўлларига қурол олишмасди. Жангариларга айланиб, Ватанига, ватандошига қўл кўтармас, қўпоровчилик билан шуғулланмас эди.

Наманган, Андижонда қўлга тушган жиноятчилар устидан эрта-индин очиқ суд бўлади. Керак бўлса, суд жараёнини телевидение орқали кўрсатамиз. Ана ўшанда бу нонкўрларнинг мақсади нима бўлганини ўз кулоқларинг билан эшитасизлар.

Уларнинг биринчи режаси маъмурий, ҳуқуқ ҳимоясида турган ташкилотлар: милиция, прокуратура ва шунга ўхшаган ҳокимият ходимларини ўлдириш билан одамларни кўркитиш бўлган. Ундан кейин бизнинг ишлаб чиқариш соҳасидаги, ҳаёт-мамотимизни ҳал қиладиган иншоотларни портлатиш, нон, сут етказиб берадиган, одамларни иш билан банд қиладиган корхоналарни, иморатларни портлатиш...

Тушунапсизларми, қандай қатга хавф остида қолишимиз мумкин? Битта мутгаҳам, битта иймонини сотган ёвуз ниятли одам қанча-қанча зарар, зиён етказиши мумкин.

Боз устига, бу ишлар дин ниқоби остида, мен кимман, мен ваҳҳобийман, мен ҳақиқий мусулмонман, деган кибрли ақида билан қилинади. Ким ҳақиқий мусулмон, ким сохта мусулмон эканини ёлғиз Аллоҳ таоло билади. Охи-ратда, сўроқ-савол пайтида ҳаммамизга Яратганнинг ўзи баҳосини беради. Бу дунёда бировни чала мусулмон, ўзини ҳақиқий мусулмон дейишга ҳеч бир банданинг ҳаққи йўқ. Бунини Исломдан хабардор одамлар, диний идораларнинг раҳбарлари жуда яхши билади. Ана шу одамлар айтсин.

Яна бир бор айтаман: ким ҳақиқий мусулмон, ким чала мусулмон, ким кофир бўлганини Аллоҳ таологина билади. Ким, алҳамдулиллоҳ, мусулмонман деса ва муқаддас

Қуръони каримда, ҳадисларда кўрсатилган талабларни бажо этса, бизнинг динимиз бўйича Худога итоат қилган, илтижо қилган бўлади ва у ўзини мусулмон дейишга ҳақлидир.

Боя айтганимиз кўнгилсиз воқеалар қандай оқибатларга олиб келиши мумкин? Аввало, улар майда ишлардан, бепарволикдан бошланишини унутмаслик лозим. Жамиятнинг ўзи бунга қарши қаттиқ оёққа турмаса, ўзини, ўз фарзандларини ҳимоя қилмаса, эртага Тожикистондаги вазият бизнинг ҳам бошимизга тушиши мумкин. Тожикистонда, Шаҳидон майдонида бўлган воқеалар 1992 йил май ойида бошланган эди. Бунинг тарихига 6 йил бўляпти, ҳамон Тожикистонда тинчлик, барқарорлик йўқ; ҳеч қандай қурилиш, бунёдкорлик йўқ. Одамлар нима билан банд — ўзингиз хабардорсиз.

Тараққиётни ўн йиллар орқага суриб юборган Шаҳидон воқеалари аслида Наманганда бошланиши керак эди. Буни ким билади? 1991 йил 8 декабрда мен Наманганга бориб ақлини йўқотган, ўзига “Оллоҳ лашкарлари” деб ном қўйиб олганлар билан, ўша Йўлдошев Тоҳир билан юзма-юз бўлганман. Унинг қўлидан микрофонни олиб гапирганимни ким эслайди? Ўшанда мендан улар ислом давлатини, ислом республикасини ҳозир эълон қиласиз, деб талаб қилишган. Соқоли тиззасига тушадиган кимсалар одамларнинг бошини айлантириб, шу масалаларни кўтарганлари ҳали ҳам эсимда, овозлари ҳали ҳам қулоғимда турибди.

Улар “ислом лашкарлари” ва бошқа ташкилотларни тузиб, одамларга тажовуз қилиб, милициянинг ўрнини олиб, ҳукмдор бўлмоқчи эдилар. “Кўқон хонлигини ташкил қиламиз”, деган мақсадда юрганлар. Буни ким билади? Буни аввало сиз депутатлар билишингиз зарур. Нега деганда, сиз халқ нонблари — халқ вакиллари сиз. Халқни ким ҳимоя қилади, халққа ким йўл кўрсатади?

Бундай хавфни ҳар бир одам сезиб, онгидан ўтказиши керак. Биз бугун нима учун мана шу Виждон эркинлиги тўғрисидаги қонунни қайта кўриб чиқяпмиз? Бунинг сабаби шуки, мазкур қонун 1991 йилда, яъни Конституция-

миздан бир ярим йил олдин қабул қилинган эди. Ҳозир янги Конституцияни қабул қилдик, кўп қонунларни ишлаб чиқдик. Энди ҳаётимиз учун, келажагимиз учун, фарзандларимизнинг соғлом эътиқоди учун аҳамиятли бўлган, демократиянинг энг муҳим шарти бўлмиш виждон эркинлиги масаласини қайтадан кўриб чиқаямиз.

Олимларимиз, таълим-тарбия даргоҳларининг тарбиячилари, ўқитувчилари Ўзбекистонга бўлган хавф ва таҳдидларни тўғри таҳлил қилиб, болаларимиз тақдири учун биринчи навбатда ёниб ҳаракат қилиши, болаларимизни бундай ёвуз хавфдан ҳимоя қилишлари керак. Тарбиячилар, олимлар, домлалар томошабин бўлиб ўтирмаслиги лозим. Фарзандларимизни ким тўғри йўлга солади, ким уларнинг онгини тозалайди, ким уларга ҳақ гапларни гапириб, ҳаётда ўз эътиқодига суяниб яшашни ўргатади, тарбиялайди? Ёшларнинг тўғри йўл танлашида ким биринчи бўлиб ёрдам бериши керак, уларга ким таянч бўлиши лозим?

Афсуски, бундай ишлар ҳозирча йўқ даражада! Нима учун бу масалада лоқайдликка, бепарволикка йўл қўйилляпти? Одилона, оқилона йўл тутиш ўрнига баъзи ҳокимлар ўзи масжид қурилишида ҳомий бўлиб, биринчи гиштни қўйиб юрибди. Ахир сен ҳокимсан, олдин мактаб қур, одамларнинг соғлигини сақлаш, энг долзарб эҳтиёжларини қондириш борасида сен жонкуяр бўлишинг керак эмасми? Бўлмаса, ҳокимликни зиммага олиб нима қиласан? Масжидга бориб, имом бўл — агар эътиқодинг ёки билиминг тўғри келса. У ерда маошинг кўпроқ, масъулиятинг, жавобгарлигинг эса камроқ бўлади.

Ҳоким деганда биз мутлақо бошқача, мана шу туман, мана шу вилоятнинг ҳимоячиси, керак бўлса тақдирини, ҳаёт-мамотини ҳал қиладиган фидойи одамни тушунамиз. Вилоят ёки туманда нима воқеа рўй берса, виждонли ҳоким аввало ўзи жавоб бериши керак. Шунинг учун бу масалани кўраётганда ҳаммамиз, аввало шу ерда ўтирганлар ўз масъулиятимизни чуқур англаб, ҳис этиб, юртимизга жанубдан келаётган хавфнинг олдини олиш, болаларимизни ёт таъсирлардан сақлаб қолиш тўғрисида ўйлашимиз

БИЗ КЕЛАЖАГИМИЗНИ ЎЗ ҚЎЛИМИЗ БИЛАН ҚУРАМИЗ

керак. Зеро, мен ваҳҳобийман деган ёш бола ҳам ўзбек боласи, бизнинг миллатимизнинг боласи, халқимизнинг боласидир. Уни тўғри йўлга солиш барчамизнинг бурчимиздир.

(Телевидение орқали Наманганда бўлган воқеаларнинг қўлга олинган иштирокчилари, милиция ходимини ўлдириб кетганлар кўрсатилди. Кўз ёшларидан ожиз бўлиб қолган онаизорларнинг нима айби бор? Нима учун биз бу масалага бепарвомиз? Бу ишларга биз — жамоатчилик ҳам айбдор эмасми?!

Шунинг учун мен сизларга мурожаат қилиб айтмоқчиман. Ҳар ким виждонан қалбидагини гапирсин. Ҳақиқатан ҳам шу хавфни сезяптими-йўқми? Мен айтган гапларга қўшиладими-йўқми, шу тўғрида гаплашиб олайлик, фикр алмашайлик. Энг муҳими, зарур хулосаларни чиқарайлик. Ватанимизни, диёримизни бало-қазолардан ҳамжиҳат бўлиб асрайлик.)

1998 йил 30 апрель

ИҚТИСОДИЙ ҲАМКОРЛИК ТАШКИЛОТИГА АЪЗО МАМЛАКАТЛАР ДАВЛАТ ВА ҲУКУМАТ БОШЛИҚЛАРИНИНГ УЧРАШУВИДА СЎЗЛАНГАН НУТҚ

Муҳтарам Раис жаноблари,
Муҳтарам Бош котиб жаноблари,
Давлат ва ҳукуматларнинг муҳтарам бошлиқлари.

Бу ерда Иқтисодий ҳамкорлик ташкилотига аъзо давлатлар раҳбарларини қутлаш ҳамда ҳамкорликдаги ишимиз халқларимиз ва давлатларимиз равнақи йўлида самарали бўлади, деб ишонч билдириш менга улкан мамнуният бахш этади.

Иқтисодий ҳамкорлик ташкилотига аъзо давлатлар ҳудуди ноёб геостратегик макон бўлиб, бой маданий мерос, қадимий цивилизация ва гўзал анъаналарга эга.

Кўпгина мамлакатлар минерал ресурслар ва энергетик хом ашёнинг мавжуд ҳажми, транзит инфратузилма барпо этиши имкониятлари бўйича минтақадагина эмас, бутун дунё миқёсида ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Иқтисодий ҳамкорлик ташкилоти доирасидаги ҳамкорликнинг ўтган олти йили мобайнида маълум шарт-шароитлар, зарур ҳуқуқий ва меъёрий асос барпо этилди, минтақадаги мамлакатлар тараққиёти учун муҳим аҳамиятга молик вазифаларни ҳал этишда сазй-ҳаракатларимизни бирлаштириш имконини берадиган сезиларли тажриба тўпланди.

Айни пайтда шуни очиқ эътироф этишимиз лозимки, Иқтисодий ҳамкорлик ташкилоти минтақа учун жуда зарур бўлган лойиҳа ва дастурларни мантиқий якунига етказиш, Иқтисодий ҳамкорлик ташкилотининг ҳар бир аъзоси бу лойиҳаларнинг самарадорлиги ва аҳамиятини ўз мисолида ҳис этишига имкон берадиган ҳамкорлик жипслашуви даражасига чиқа олгани йўқ. Назаримизда, бундай шароитда, сазй-ҳаракатларининг ҳаддан ташқари

майдаланиб кетиши Иқтисодий ҳамкорлик ташкилоти доирасида қўлланиладиган ташаббусларнинг самарадорлиги ва натижа беришини сусайтириб қўйиши мумкин.

Шу муносабат билан биз ҳозирги босқичда Ташкилотнинг кўплаб институт ва тузилмаларини барпо этишга зарурат йўқ, деб ҳисоблаймиз. Улар келажакда бизнинг эътиборимиз, имкониятларимиз ва сазй-ҳаракатларимизни ҳозирги пайтда минтақамиз учун ўта муҳим ва устувор бўлган асосий дастур ва лойиҳаларни амалга оширишга қаратиш ўрнига Иқтисодий ҳамкорлик ташкилотининг туб мақсад ва вазифаларидан **чалғитиши** мумкин.

Биз шунга чуқур аминмизки, бугунги кунда биргаликда истиқомат қилишимиз ва қўшничилигимизнинг мавжуд ҳолатини, яъни минтақамиздаги айрим мамлакатларда узоқ йиллар мобайнида халқларимиз ва давлатларимизга, минтақа мамлакатлари ўртасидаги ҳамкорлик ва ишончни мустақкамлашга тузатиб бўлмайдиган даражада зиён етказётган қарама-қаршилиқ ва урушлар туфайли тузилган кескин муаммоларнинг ҳал этилмаганини ҳисобга олмаслик мумкин эмас.

Ҳамкорлик истиқболлари ҳақида гапирар эканман, мен коммуникациянинг замонавий, ривожланган тизимини шакллантириш масалаларига алоҳида тўхталишни истар эдим. Чунки, бундай коммуникацияни шакллантирмай туриб, минтақадаги улкан иқтисодий салоҳиятдан халқларимиз равнақи йўлида **фойдаланиб бўлмайди**.

Анжуманда иштирок этаётган барча давлатлар **транспорт тармоғи ва коммуникацион инфратузилма** қурилиши минтақани, нафақат бизнинг минтақамизни ривожлантиришда нақадар улкан аҳамият касб этишини яхши билишига аминман.

Шу муносабат билан, Иқтисодий ҳамкорлик ташкилотига аъзо мамлакатлар давлат ва ҳукумат бошлиқларининг ўтган йил май ойида Ашгабатда Иқтисодий ҳамкорлик ташкилоти минтақасида транспорт ва коммуникацион **инфратузилма** ҳамда трансмиллий қувурлар тизимини ривожлантиришга бағишланган навбатдан ташқари учрашуви ўз вақтида бўлганини қайд этмоқчиман.

Шу билан бирга, бу борадаги ишларни танқидий баҳо-лар эканмиз, мавжуд транспорт йўналишларини қайта қуриш ва янги йўналишларни барпо этиш йўли билан минтақадаги транспорт тармоғини кенгайтириш бўйича қабул қилинган қарорлар ҳаётга татбиқ этилишдан ҳали анча узоқда эканини кўрамиз.

Назаримда, ҳозир Иқтисодий ҳамкорлик ташкилотига аъзо мамлакатлар ўртасидаги Иқтисодий ҳамкорлик ташкилотининг Транспорт ва алоқа ўн йиллиги ҳаракат Дастури бўйича келишув жараёнини фаоллаштириш ҳамда дастурни босқичма-босқич амалга оширишга ўтиш зарур.

Марказий Осиё минтақаси учун Туркманбоши, Боку шаҳарлари ва Грузия портлари орқали Европа қитъасига чиқиш имконини берадиган **Транскавказ йўналиши** ўта муҳим ва амалга ошириш мумкин бўлган йўл ҳисобланади.

Европа Иттифоқи ва бир қанча халқаро ташкилотлар Марказий Осиё минтақасига кенг транспорт йўли очадиган бу йўналишни ривожлантиришга ижобий баҳо бермоқдалар. ТРАСЕКАнинг турли йўналишларни қамраб олган лойиҳаси мана шу ғояни амалга оширишга қаратилгандир. Назаримда, бу лойиҳа яхшигина молиявий базага эга.

1996 йил май ойида **Серахс — Машҳад — Бендер — Аббос** темир йўлининг очилиши Ўзбекистон ва бутун минтақа учун катта аҳамият касб этади. Бу йўлнинг ишга туширилиши билан Марказий Осиё мамлакатларининг Форс кўрфазидagi денгиз портларига чиқиши учун ҳақиқий имконият пайдо бўлди. Бу лойиҳанинг амалга оширилиши мамлакатларимизнинг иқтисодий ҳамкорлик доирасида амалий ҳамкорлик қилиш имкониятларини равшан намойиш этади.

Бугунги кунда минтақамиз мамлакатларини Хитой ҳудуди, шунингдек, Жануби-Шарқий Осиё мамлакатлари ва Япония билан боғлайдиган магистраль қурилиши ва унинг ишга туширилиши улкан аҳамият касб этади.

Шуни алоҳида таъкидламоқчиманки, биз, илгаригидек, Афғонистон ҳудуди орқали Покистоннинг Ҳинд океанидаги портларига чиқишдан манфаатдормиз.

Фақат Афғонистонда давом этаётган уруш ва беқарор вазият бу Дастурни амалга ошириш йўлида асосий тўсиқ бўлиб қолмоқда.

Телекоммуникацион алоқаларни ривожлантиришда энг янги технологиялардан фойдаланишни алоҳида қайд этиш лозим. Иқтисодий ҳамкорлик ташкилотига аъзо мамлакатлар телекоммуникация тизимларининг Транс — Осиё — Европа оптик-тола кабель тизимига қўшилиши бунга мисол бўла олади.

Ўзбекистон ҳудуди орқали ўтган оптик-тола кабель алоқа йўлининг қурилиши 1997 йил ноябрь ойида тугалланган. Шарқ билан Ғарб ўртасида тез ҳаракатда бўлувчи минглаб каналлар бўйича юксак сифатли алоқани ташкил этиш, шунингдек, видео-конференц алоқани амалга ошириш имконини берадиган рақамли жиҳоз ўрнатилиб, ишга туширилди.

Иқтисодий ҳамкорлик ташкилотига аъзо мамлакатлар минтақаси учун бугунги кунда долзарб бўлган яна бир муаммо — наркотик моддаларни ишлаб чиқариш ва уларнинг контрабандаси билан шуғулланиш муаммосига тўхталмоқчиман.

Ўзбекистон мустақилликка эришган пайтидан бошлаб наркобизнесга қарши кураш борасида улкан саъй-ҳаракатлар қилмоқда ва муайян қадамлар қўймоқда.

Биз наркотик моддалар тарқатилишининг ҳалокатли оқибатларини сергаклик билан баҳолаган ҳолда, бу иллатга қарши курашда саъй-ҳаракатларимизни бирлаштиришимиз зарур.

Иқтисодий ҳамкорлик ташкилотига аъзо мамлакатлар ўртасида наркотик ва психотропик моддалар контрабандаси ва божхона қаллобликларига қарши кураш соҳасида ҳамкорлик қилиш бўйича ўзаро тушуниш ҳақида Меморандум тайёрлаш ғояси бу моддаларнинг ғайриқонуний савдоси ва олиб ўтилишига қарши курашда кўмаклашадди, деб ўйлайман.

Муҳтарам Раис жаноблари!

Биз кун тартибига сиёсий хусусиятга эга бўлган, бунинг устига, Афғонистон ва Тожикистондаги вазият сингари мураккаб муаммоларни киритмасликка келишиб ол-

ганмиз. Айни пайтда биз Иқтисодий ҳамкорлик ташкилотига аъзо бўлган бу мамлакатларда мустақкам ва узоқ муддатли тинчлик ўрнатилмай туриб, ҳамжамиятимиз доирасида тўла иқтисодий ҳамкорлик ҳақида гапириш қийин эканини ҳам яхши англаймиз.

Бундан ташқари, Афғонистонда давом этаётган уруш ва Тожикистондаги чигал вазият доимий равишда минтақадаги давлатларнинг сиёсий қутбларга бўлинишига сабаб бўлиб ҳамда минтақамиз ва ундан ташқаридаги барча давлатлардаги барқарор вазиятга хавф солиб тураверади.

Мен бу ўринда вазиятни сиёсий жиҳатдан изга солиш, бунинг устига, таназзулнинг чўзилиб кетишида кимлар айбдор экани тўғрисида гапириб ўтirmoқчи эмасман.

Шу билан бирга, ижозатларингиз билан, бу ерда Эрон Ислom Республикаси Президенти жанoб Ҳотамий айтиб ўтган гапни яна бир бор такрорлашни лoзим топаман.

Ҳа, ҳақиқатан ҳам, Ислom ва Шарқ цивилизацияси ҳамда фалсафасининг шаклланишида муҳим ўрин тутган ўлкамиз жаҳон цивилизациясига салмоқли ҳисса қўшган жуда қўп фан ва маданият арбобларини, файласуф ва математикларни етиштириб чиқарган.

Шу маънода олиб қараганда, қадимий маданияти, буюк аждодларининг донишмандлиги билан фахрланиши лoзим бўлган мамлакатлар — Афғонистонда 20 йилдан буён биродарқушлик, фуқаролик уруши давом этаётгани, Тожикистонда эса, 5 йилдан буён қалтис вазият сақланиб турганини тушуниш жуда қийин!

Назаримда, бутун минтақамизда тинчлик ва барқарорликка эришиш, мамлакатларимизнинг келажақдаги тараққиёти учун асосий йўналишлардан бири — Афғонистон ва Тожикистонга, биринчи навбатда — уларнинг иқтисодиётини тиклаш ва оёққа қўйиш масалаларида, келишилган ҳолда муайян ёрдам кўрсатиш дастурини ишлаб чиқиб, амалга ошириш муҳим аҳамият касб этади. Ҳозир бу масала минтақадаги мамлакатлар учун энг муҳим муаммолардан бири бўлиб қолмоқда.

Сўзимга якун ясаб, шуни яна бир бор таъкидлашни истар эдимки, бизнинг ташаббус ва амалий ҳаракатларимиз, энг аввало, ўзарo фойдали иқтисодий ҳамкорликнинг

Иқтисодий ва гуманитар масалаларини ҳал этишга қаратилиши керак. Бу маънода коммуникацияларни ривожлантириш, мен шу ўринда С. Ниёзовнинг фикрини қўллаб-қувватлайман, бизни бир-биримиз билан боғлайдиган муҳим бўгин бўлиши лозим.

Назаримда, бизнинг энг муҳим вазифамиз — айрим мамлакатларнинг ҳукмронлик қилишга бўлган ҳар қандай хатти-ҳаракатининг олдини олиш, бунга имкон бермаслик — агар кимда шундай ниятлар бўлса, улардан воз кечиш лозим, албатта, — қабул қилинаётган қарорлар Иқтисодий ҳамкорлик ташкилотига аъзо бўлган барча давлатларнинг манфаатларига мос келиши, шу билан бирга, бизни бирлаштириб, интилаётган мақсадларимиз доирасидан чиқмаслигига эришишдан иборат.

Ўзбекистон Республикаси делегацияси номидан Қозоғистон Республикаси ҳукуматига, энг аввало Президент Нурсултон Назарбоевга кўрсатилган меҳмондўстлик ва эҳтиром учун самимий миннатдорлик билдиришга ижозат бергайсиз.

Ишончим комилки, Алматида давлат бошлиқларининг учрашуви Иқтисодий ҳамкорлик ташкилотига аъзо мамлакатлар ўртасидаги ҳамкорликни ривожлантиришга янги куч бағишлайди.

Фурсатдан фойдаланиб, Қозоғистон Президенти Нурсултон Назарбоевни кейинги муддатга ташкилотимиз Раиси вазифасини бажаришга киришгани билан табриклайман.

Эътиборингиз учун ташаккур.

1998 йил 10 май

ХАЛҚ БИЗДАН АМАЛИЙ ИШЛАРНИ КУТМОҚДА

Азиз дўстлар!

Муҳтарам депутатлар!

Энг аввало, бугун сизлар билан яна бир бор юз кўришиб турганимдан гоят мамнун эканимни билдиришга ва сизлар орқали Қашқадарё халқига ўзимнинг чуқур ҳурмат-эҳтиромимни изҳор этишга ижозат бергайсизлар.

Қашқадарё вилояти юртимиз халқ хўжалигида тутган ўрни, унинг моддий ва маънавий салоҳияти, ориятли, мағрур ва танги инсонлари билан маълум ва машҳурдир.

Вилоятнинг пахта ва дон етиштиришдаги ўрни катта. Мамлакатимизнинг ривож ва тараққиёти асоси бўлмиш ёқилғи маҳсулотларини етказиб беришда ҳам Қашқадарё етакчи ўринда туради. Ўзбекистон халқининг кундалик эҳтиёжига айланган табиий газнинг 90 фоизи ана шу ерда ишлаб чиқарилади. Толлимаржон ГРЭСи, Муборак газ, Шўртангаз, Кўкдумалоқ нефть кони ва бошқалар Қашқадарёнинг мамлакат иқтисодий тараққиётига қўшаётган жуда катта ҳиссасини кўрсатиб туради.

Фузор — Бойсун — Қумқўрғон темир йўли қурилиши мамлакат халқ хўжалиги учун катта воқеадир. Бугун вилоятда ана шундай улкан қурилишлар салмоғи тобора ошиб бормоқда. Натижада воҳанинг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва маънавий тараққиёти тобора кучаймоқда.

Полиэтилен маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган Шўртангаз-кимё мажмуи қурилиши халқ хўжалиги учун алоҳида аҳамиятга эга. Бу корхона бир йилда 125 минг тонна полиэтилен, конденсат ва газ маҳсулотлари ишлаб чиқаради. Корхона қурилишига АҚШ, Германия, Япония ва бошқа давлатларнинг нуфузли компаниялари жалб этил-

ган. Иншоот қурилишига 600 миллиондан кўпроқ АҚШ доллари миқдорида сармоя сарфланиши кўзда тутилган.

Қашқадарё бой тарихий маданиятга эга. Қадимий Кеш, Насаф, Косон, Ғузор ва бошқа ўнлаб шаҳарлар бу воҳа халқи ноёб маданиятидан гувоҳлик беради. Бу қадим шаҳарларимизнинг тарихий шухрати ёш авлодни ватанпарварлик ва истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялашга хизмат қилмоқда. Шаҳрисабзнинг буюк бобокалонимиз Амир Темур номини олган мўътабар орден билан мукофотланишида улкан бир маъно бор.

Шу билан бирга, ҳолисона тан олишимиз керак, Қашқадарё вилоятида мавжуд табиий, иқтисодий ва молиявий имкониятлардан, авваламбор шу воҳада яшаётган меҳнаткаш, заҳматкаш, мард, кўпни кўрган халқнинг салоҳиятидан ва имкониятларидан тўлиқ фойдаланилмаяпти.

Барчамизни ташвишга солаётган баъзи бир бузилишлар кўп қиррали иқтисодиётни ривожлантириш борасидаги давлатимиз ягона сиёсатининг бажарилишига хавф солмоқда.

Ҳурматли дўстлар!

Бугун сизлар билан бундан икки ярим йил бурун мана шу залдаги мажлисимизда ўтган гапларни эслаб, очиқчасига сўзлашиб, сизлар билан берилган ваъдалар, келишилган масалалар ҳақида атрофлича фикр алмашиб, тегишли хулосалар чиқариб, янги режаларимизни белгилаб олишимиз керак.

Хўш, ўша мажлисда нима гаплар бўлган эди?

Агар ёдингизда бўлса, мен ўшанда вилоятнинг янги сайланаётган биринчи раҳбарига қарата: “Билиб қўйинг, мана шу юртнинг тақдирини сизга ишониб топширяпмиз. Сиз энди буларга бош-қош бўлинг, дардига ҳамдард бўлинг, кўнглига яқин бўлишга ҳаракат қилинг. Сиз шу элнинг фарзандисиз, унинг олижаноб фазилатларини ҳам, қамчиликларини ҳам яхши биласиз. Вилоятни ўрганиш учун сизга вақт керак эмас, чунки шу жойда туғилиб-ўсганиз. Бу жойнинг шароит ва имкониятларини сиздан яхши биладиган одам йўқ”, деган мазмундаги сўзларни айтган эдим.

Ўшанда Озод Пармоновга яна: “Авалло, гуруҳбозлик, маҳаллийчилик, уруғчилик-қабилачилик каби иллатлар-

дан йироқ бўлинг. Чунки вилоятда бундай хавfli сарқитлар ҳали ҳам бор. Асосий вазифа — одамларнинг руҳини кўтариш, бошини силаб ҳимоялаш, уларнинг куч-ғайрати, имкониятларини тўғри йўлга солишдан иборат”, деб айтган эдим.

Бу юртда шундай одамлар яшайдики, уларнинг кўнглини, қадду қоматини кўтарсанг, ҳақ гапни айтсанг, ҳақиқий етакчи бўлсанг, улар билан ҳамдард, елкадош бўлиб яшасанг, ҳамма нарсага эришиш мумкин, деб айтган эдим-йўқми?

Хўш, мана энди бу гапларга икки ярим йил бўлди. Албатта, ўтган давр мобайнида вилоятда салмоқли ишлар ҳам, ўзгаришлар ҳам бўлди. Қашқадарё халқи шу айтилган гапларга, янги раҳбарга ишониб, мерос бўлиб қолган камчиликларни бартараф этамиз, деб ишлади. Шаҳарларда ҳам, қишлоқларда ҳам ижобий ишлар бўлди. Ғалла, пахта етиштириш бўйича режалар уддаланди. Ўйлайманки, вилоятнинг бу йилги ҳосили ҳам ёмон бўлмайди.

Албатта, бу ишларнинг барчасини эътироф этиш керак. Буни тан олмаслик инсофдан эмас.

Лекин бўлаётган ижобий ишларни ҳам тан олиб, вилоятда рўй бераётган баъзи хатарли иллатларнинг олдини олмасак, жамоатчиликнинг диққат-эътиборини бу ҳолни бартараф этишга қаратмасак, унинг салбий оқибатлари ҳаётимизда катта тўсиқ бўлиб қолиши муқаррар.

Гап нима ҳақида бормоқда? Бизни ташвишга солаётган масала кадрларни танлаш, уларни тарбиялаш, уларнинг қобилият-имкониятларига қараб жой-жойига қўйиш. Уларга ишонч билдириб, вилоятда соғлом муҳит яратиш ҳақида кетмоқда.

Кейинги икки ярим йил ичида вилоят ҳокими тасарруфига кирадиган раҳбарларнинг 46 фойзи, ижтимоий соҳа раҳбарларининг 60 фойзи, савдо, маиший хизмат, иқтисодий соҳа раҳбарларининг 56 фойзи, “Ўздонмахсулот” ҳиссадорлик уюшмаси тизими раҳбарларининг 60 фойзи алмаштирилган.

Вилоятдаги ва туманлардаги, хўжаликлардаги барча катта-кичик лавозимларга раҳбарлар тайинлашда ҳолисона қараш ўрнига таниш-билишчилик, уруғчилик, ошна-оғай-

нигарчилик, маҳаллийчилик каби иллатлар ҳукм сурмоқда. Аҳвол шу даражага етиб борганки, раҳбар назарида яхши кўринган одам лавозим олади, назарига хунук кўринган, ёқмаган одам вазифадан четлашади. Бошқача айтганда, кадрларни тайинлашда раҳбарнинг субъектив қарашлари асосий омил бўлиб қолган.

Бундай қарашлар, бундай сиёсат нимага олиб келишини ўзимизга тасаввур қилишимиз қийин эмас. Авваламбор, лаганбардор, хушомадгўй “лаббай”чиларнинг сони кўпайишига ва ҳудудда соғлом муҳитни, адолатни бузишга, шунинг оқибатида аҳолининг ишончини йўқотишга, раҳбарлар ва ҳокимиятларни обрўсизлантиришга олиб келиши турган гап.

Ахир, ҳокимият ва назорат идораларида, маъмурий-ҳуқуқий муассасаларда мана шу принципда танланган раҳбарлар ўтирса, бу жойда қонун ва адолат ҳукмронлиги ҳақида гап бўлиши мумкинми?! Шундан кейин қонуннинг кучи, қонуннинг таъсири, қонуннинг обрўси, қонунга — адолатга одамларнинг ишончи ҳақида гапиришнинг нима ҳожати бор?

Барака тошкурлар, қани, айтинглари-чи, ҳоким — халқнинг хўжайиними ёки халқнинг ҳимоячисими?! Биз қайси даврда яшаймиз?! Бундай маианлик, димоғдорлик ва бундай такаббурлик қайқдан пайдо бўлди ўзи?!

Ўйлайманки, одамнинг ақли бовар қилмайдиган бундай ҳолатларни вилоятда содир бўлаётган қонунбузарлик ва ўзбошимчалик, раҳбарларнинг ҳаддидан ошиб кетаётганлиги, вилоят ҳаётида мавжуд бўлган баъзи бир хунук ҳолатларни ва ҳақиқатни яшириш, ошкора қилмаслик каби ҳаракатлар билан изоҳлаш мумкин.

Ишлаб чиқариш соҳасида, ижтимоий ривожланиш, социал муаммоларни ечиш, одамларнинг ҳуқуқини ҳимоя қилиш, ўсиб бораётган эҳтиёжларни қондириш масалаларида йўл қўйилаётган хато ва камчиликларни ҳолисона тан олиш ва уларни ҳал қилиш йўлида жамоатчиликни жалб қилиш ўрнига аҳволни безатиб кўрсатишдек интилишлар ҳукм сурмоқда.

Бу фикр ва хулосаларнинг исботи ўлароқ, вилоятда иқтисодий аҳволни яхшилаш, ислохотларнинг самараси

ва натижаларини ошириш мақсадида олиб борилаётган ишларнинг қоникарсизлиги кўзга ташланади.

Вилоятда мавжуд 47 та қўшма корхонанинг учдан бир қисми фаолият кўрсатмаяпти. Улар томонидан маҳсулотларни экспорт қилиш ишига эътибор берилмаган. Қўшма корхоналарнинг аксарияти ички бозорда тижорат ишлари билан шуғулланмоқда. Низомда белгиланган ишлаб чиқариш фаолияти эсдан чиққан. Бу осон йўл билан пул топиш, ўзини ҳам, жамиятни ҳам алдашдан бошқа нарса эмас.

Шу йилнинг биринчи чорагида саноат корхоналарининг 28 таси ишлаб чиқариш ҳажмини камайтириб юборган. Жумладан, енгил саноат маҳсулотлари 36 фоиз, гишт 21 фоиз, темир-бетон 37 фоиз камайган.

1998 йилнинг 1 апрелидаги ҳолатга кўра, саноат корхоналарининг омборларида 2 миллиард 300 миллион сўмлик тайёр маҳсулот мавжуд. Шундан 250 миллион сўмлиги 2-3 йилдан бери сотилмай ётибди.

“Қаршиқурилиш” махсус саноат корхоналари бошқармаси, Шаҳрисабз “Кристалл” корхонаси, шароб-консерва ва шароб-ароқ заводлари, қурилиш материаллари ва конструкциялари корхонаси ишлаб чиқариш ҳажмини сурункасига камайтириб келмоқда.

Янги қурилган “Каштекс” очиқ ҳиссадорлик жамиятининг фаолиятини олсак. Бу корхона замонавий технологик ускуналар билан жиҳозланган. Хом ашё билан шу ернинг ўзида тўла таъминланади. Бироқ ишлаб чиқараётган маҳсулотларининг сифати паст, экспорт қилишга ярамайди. Шунинг учун ҳам корхона ночор иқтисодий аҳволга тушиб қолган. Бу ҳол энг замонавий технологияни зарур даражада эгалламаслик, ишчи кадрларни тайёрламаслик, касб маданияти ва дунёқарашини шакллантирмаслик, охиروқибатда эса ташкилий жиҳатдан раҳбар кадрларни танламаслик натижасида юз берган ҳодисадир.

Қашқадарё вилояти аҳоли сони ва меҳнат ресурсларининг тез ўсиши билан ажралиб туради. Жорий йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, меҳнат ресурслари ўтган йилга нисбатан 4,4 фоиз кўпайди. Бу ўз навбатида зудлик билан янги иш ўринларини яратишни тақозо этади.

Аммо бу борадаги амалий ишлар қониқарсиз бажарилмоқда. Жумладан, вилоятда ўтган йили янги иш жойларини ташкил этиш топшириғи атиғи 38 фоиз, Касби туманида 7 фоиз, Чироқчида 12, Деҳқонобод туманида эса 16 фоиз бажарилган. Қурилиш соҳасидаги ишлар ҳам талабга жавоб бермайди. Кўпгина ташкилотларнинг аҳволи тобора ёмонлашмоқда. Ажратилган капитал маблағлардан тежаб-тергаб, оқилона фойдаланилмаётганлиги сабабли қурилиши тугалланмаган иншоотлар сони кейинги йилларда икки барабар кўпайди. Уларнинг умумий қиймати 8 миллиард 330 миллион сўмдан ошиб кетди. Хўжасизлик, ишга лоқайдлик билан қараш ва бепарволик иллатлари қурилиш соҳаси раҳбарлари учун сурункали касалликка айланиб қолди. Улар жавобгарликни ҳис этмаяптилар.

Бюджетга ундирилмаган боқимандалик қарзлар миқдори 1998 йил 1 январда 6,2 миллиард сўмни ташкил этган бўлса, 1998 йил 1 апрелда бу кўрсаткич 8 миллиард 74 миллион сўмни ташкил этди. Мутасадди ташкилотлар раҳбарларининг йўл қўйган камчилиги бутун вилоят халқ хўжалигини орқага тортишга сабаб бўлмоқда.

Бюджет кўрсатмалари ва даромадлари бажарилмаса, ойлик-маош ҳисобидан яшаётган ўқитувчилар, шифокорлар, маъмурий ташкилотларнинг ходимлари каби хизматчиларнинг иш ҳақи нима ҳисобидан тўланади?

Вилоят молия ташкилотлари ва солиқ идоралари раҳбарлари бу саволга қандай жавоб беради?

Ҳурматли депутатлар!

Сизларга маълумки, қишлоқ хўжалик соҳасини тубдан ислоҳ қилиш ишига ҳар галгидан ҳам жиддийроқ эътибор бермоқдамиз. Дарҳақиқат, бу бизнинг мамлакатимиз учун ниҳоятда катта аҳамиятга эга. Шуни назарда тутиб, биз деҳқончиликни тубдан ўзгартириш, унинг маданиятини ошириш, қишлоқ инфраструктурасини яхшилаш бўйича Давлат дастурини ишлаб чиқдик.

Олий Мажлиснинг кейинги сессиясида Ер кодекси, ширкатлар тўғрисида, фермер хўжалиги ва деҳқон хўжалиги ҳақидаги қонунлар туркуми қабул қилинди. Ер кадастри тўғрисидаги қонун лойиҳаси ишлаб чиқилди.

Энди бир замонлардаги кампаниябозлик, ур-сурлар, йўқдан йўндириб маълумот беришлар, баландпарвоз ҳисоботлар даври ўтди. Биз ҳаётимизнинг ҳар бир дақиқасида кундалик фаолиятимизда янгича фикрлаб, янгича яшашни жорий этмоғимиз керак. Фикрлаб яшаб, фикрлаб меҳнат қилишни ўрганмоғимиз лозим. Юқорида номлари зикр этилган қонунлар шунини тақозо этмоқда.

Қашқадарё воҳаси азалдан ғаллачилик, деҳқончилик ва чорвачилик соҳасида намуна бўлиб келган. Вилоятнинг иқлими, ер шароитлари, сув ва меҳнат ресурслари бугунги кунда тўлиқ ишга солинмаяпти. Улардан фойдаланиш даражаси анча паст. Биргина ҳосилдорлик кўрсаткичини таҳлил қилсак, бу борада йўл қўйилаётган камчиликлар кўзга яққол ташланади.

Мавжуд хўжаликларнинг 15 фоизи ҳар бир гектар ердан атиги 5-15 центнердан пахта ҳосили олганини қандай изохлаш мумкин? Сугориладиган майдонлардаги ғалладан Косон, Баҳористон, Қамаш ва Нишон туманларида 18-19 центнердан ҳосил олинганини ким нима билан оқлайди?

Вилоят бўйича картошкадан ўртача 78 центнер, полиздан 60 центнер ҳосил олинган. Боғдорчилик ва узумчилик соҳасидаги аҳвол бундан яхши эмас. Бу ерга бўлган муносабатнинг ёмонлиги, ишни ташкил этишда жиддий хатоликларга йўл қўйилаётганлиги ва энг муҳими, деҳқон қалбига йўл тополмаслик, унинг тақдирига бефарқ қараш натижаси дейиш мумкин.

Вилоят бўйича 1997 йилда 47 та хўжалик йилини салкам 1 миллиард сўм зарар билан яқунлаганини қандай изохлаш мумкин?

Вилоятда чорвачиликка муносабат ҳам аянчали аҳволда. Мазкур соҳа билан шуғулланадиган мутасадди ташкилотлар ва уларнинг раҳбарлари ҳамон ўз масъулиятларини чуқур англаб етолмаяптилар. Натижада чорва маҳсулдорлиги йилдан-йилга камайиб бормоқда. Баъзи бир жамоа хўжаликларида соғин сигирлардан кунига ўртача 2,5 литр сут соғиб олинаётганини қандай тушуниш мумкин?

Вилоятда фермерларга етарли эътибор берилмаётир. Бир пайтлари кампаниябозлик авж олиб кетиб вилоятда ба-

ландпарвоз ҳисоботлар учун фермер хўжаликлари ташкил этилди. Бироқ улар мавжуд имкониятларни ва ҳаётий эҳтиёжларни ҳисобга олмай ташкил этилганлиги сабабли самараси паст бўлмоқда. Йилдан-йилга инқирозга учраб бормоқда.

Ташкил этилган машина-трактор парклари деҳқонларнинг эҳтиёжини қондиrolмаяпти. Бу тизим навбатдаги тадбирбозлик шаклини олган. Қоғозда техника деҳқон ихтиёридан кетган бўлса-да, амалда эса таъмирлаш ҳамон деҳқон зиммасида турибди. Бир сўз билан айтганда, деҳқон ҳаётида туб ўзгариш бўлгани йўқ.

Вилоятда қишлоқ хўжалигида техникадан фойдаланиш даражаси анча паст. Таъмирлаш корхоналари ўзлари томонидан режалаштирилган ишларни ҳам етарли даражада бажаришмаяпти. Мавсумда 30-40 фоиз техника ишламайди.

Техникага муносабат шундай бўлгач, меҳнат унумдорлиги, иш сифати ва ҳосилдорлик хусусида нима дейиш мумкин? Мазкур соҳа раҳбарлари ўз ишларига шунчалик совуққонлик билан қарар эканлар, ўзларини эгаллаб турган лавозимларига маънавий жиҳатдан муносиб эканликларини нима билан оқлайдилар? Нима учун айрим мансабпарастнинг манфаати учун бутун жамият зарар кўриши керак экан? Бунга чек қўйиш вақти келди!

Вилоятда вужудга келган бундай салбий ҳодиса учун ҳокимлик жавоб бериши лозим.

Вилоятда кейинги уч йил мобайнида ижтимоий соҳада, жумладан, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, маданият, спорт, ижтимоий таъминот ва аҳолининг бандлиги, маънавият ва маърифат масалалари бўйича анча муаммолар ечилмасдан қолмоқда.

Вилоятда жиноятчилик ўсиб бормоқда. Қасддан одам ўлдириш, унга суиқасд қилиш қарийб 5 фоиз, номусга тегиш 31 фоиз, мулкни ноқонуний ўзлаштириш ва талон-торож қилиш 51 фоиз, безорилик 7 фоиз, гиёҳвандлик жиноятлари 36 фоиз ошган.

Ички ишлар ходимлари томонидан жиноят ҳақидаги ариза ва хабарларни қабул қилиш, рўйхатга олиш ҳамда

ҳал қилишда қонунчилик талабларини қўпол бузиш, жи-
ноятларни қасддан ҳисобдан яшириш ҳолатлари мавжуд.

1995 йилда 45 та, 1996 йилда 51 та, 1997 йилда 45 та ва
жорий йилнинг тўрт ойи мобайнида эса 22 та жиноят турли
усуллар билан ҳисобдан яширилган. Вилоятда вазиятни
сунъий равишда юмшатиб кўрсатиш мақсадида ўта оғир
ва оғир жиноятлар енгил жиноятлар сифатида рўйхатдан
ўтказилиб, тергов қилинган.

1996 йилда вилоят ички ишлар идораларининг 11 на-
фар, 1997 йилда 15 нафар ходими жиноят содир этган.
Шу йилнинг ўтган 4 ойида 7 ходим жиноятга қўл урган.

Масалан, Косон тумани ички ишлар бўлими милиция
катта лейтенанти, терговчи А. Боймуродов, Яккабоғ ту-
ман суди раиси О. Шоймардонов пора олганлиги учун
озодликдан маҳрум этилганлар.

Ички ишлар ва бошқа маъмурий идоралар томонидан
тергов қилинаётган ишларда жиддий камчиликларга йўл
қўйилмоқда. Тергов муддатлари бузилишидан ташқари си-
фатсизлиги сабабли, судлар томонидан қўшимча терговга
қайтарилаётган жиноят ишлари сони ортмоқда.

**Иқтисодий жиноят ва коррупция вилоятда ўсиб бормоқ-
да.** 1997 йилда текширилган 296 та ташкилот ва корхона-
дан, яъни ҳар икки ташкилотдан бирида талон-торож-
лик, моддий бойликларни ўзлаштириш ҳолатлари юз бер-
ган. Улар томонидан 12,8 миллион сўмлик ўзлаштириш
фактлари аниқланган.

Ташқи иқтисодий алоқалар миллий банки вилоят бўли-
ми бошқарувчиси Файбулло Амиркулов ўз хизмат вако-
латларини суиистеъмол қилганлиги учун жиноий жавоб-
гарликка тортилди. Муборак туман дон маҳсулотларини
қабул қилиш ва сақлаш очиқ ҳиссадорлик жамияти раиси
Д. Олимов омбор мудир Ф. Узоқов билан 516 тонна дон
маҳсулотларини талон-торож қилиб, ўзлаштирганлиги
аниқланган.

Ғузор пахта тозалаш очиқ ҳиссадорлик жамиятида
қўшиб ёзиш бўйича жиноий иш қўзғатилган. Ҳозиргача
1309 тонна чигит камомати аниқланган. Нишон туман
дон маҳсулотларини қабул қилиш ва сақлаш очиқ ҳисса-
дорлик жамиятида (раиси Асқарали Бегматов) 1996 йил

ҳосилининг ўзидан 1200 тонна дон маҳсулотлари камомадди чиқди.

Аввал таъкид этилганидек, вилоятда юз бераётган жиддий камчиликлар асосан жойларда масъул шахсларнинг номуносиблигидан келиб чиқмоқда.

Маълумотларга қараганда, икки йил мобайнида қишлоқ хўжалик соҳаси раҳбарларининг 63 фоизи янгидан тайинланган. Нишон туманидаги айрим хўжаликларда 3-4 мартадан раҳбар янгиланган. А. Қодиров номли жамоа хўжалигида 2 йилда 4 та раис алмаштирилган.

“Қашқадарёғўштсаноат” ҳиссадорлик жамияти, “Агро-машсервис” ҳиссадорлик жамиятлари уюшмаси, “Қарши-қурилиш” бирлашмаси, Шаҳрисабз шароб-ароқ ҳиссадорлик жамияти раҳбарлари шу давр мобайнида икки-уч мартадан алмаштирилган. Вилоятдаги мавжуд 12 та банкдан 9 тасининг раҳбари янгиланган.

Маҳаллийчилик, уруғ-аймоқчилик, шахсий садоқатига қараб лавозимга қўйиш кундалик ҳодиса бўлиб қолган. Аҳолининг гашига, иззат-нафсига тегадиган “юқори зона”, “ўрта зона”, “пастки зона” кадрлари деган иборанинг қўлланиши хунук бир анъанага айланган.

Вилоят раҳбариятининг адолатсиз кадрлар сиёсатидан фойдаланиб, илгари вазифасини суиистеъмол қилиб бўшатишган, ишни эплай олмаган кимсалар турли йўллар билан яна раҳбар лавозимларга ўрнашиб олганлар.

Вилоятда ислохотларнинг суиест кетишига ижро интизомининг бўшашиб кетганлиги ҳам сабаб бўлмоқда. Кўп ҳужжатлар жойларга кеч етказилади, уларга эътибор ҳам талаб даражасида эмас. Фармон ва қарорлар асосида вилоят ҳокимлигида қабул қилинаётган ҳужжат асоссиз равишда доимо кечиктирилиб қабул қилинган.

Аҳоли талаб ва эҳтиёжларига етарли аҳамият берилмаётгани, баъзи раҳбарларнинг ношудлиги, айниқса, фуқароларга нисбатан адолатсизликка йўл қўйиш ҳоллари республика ташкилотларига ёзма ва оғзаки мурожаатларнинг кўпайишига сабаб бўлмоқда.

Президент девонига келган хатлар сони 1997 йилда 88 фоиз, шу йилнинг 4 ойида ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 37 фоиз кўпайган. Ҳуқуқ-тартибот органларининг

нишдан норози бўлиб ёзилган хатлар сони 1997 йилда 1996 йилга нисбатан 5 баробар, халқ таълими, соғлиқни сақлаш соҳаси кадрларининг лавозимларини суниестемол қилаётганидан норози бўлиб ёзганлар сони бир неча баробар ошган.

Шу йилнинг 4 ойи мобайнида келган 814 та хат ва аризада, қабулда бўлган 116 фуқаронинг мурожаатларидан 47 фоизда маъмурий-ҳуқуқий, 52 тасида эса кадрларнинг номаъкулчиликлари тўғрисида фикр билдирилган.

Ариза, шикоят, норизо бўлаётган одамларнинг сони кескин кўпайиб боришининг асосий сабаби, бугун Қашқадарёда вужудга келган вазиятнинг энг номақбул томони шундаки, шу воҳада яшаётган одамларнинг аҳволи, уларнинг дардлари, эҳтиёжлари кўп жойларда, кўп ҳолатларда эътиборсиз қолмоқда.

Бошқача айтганда, вазифада ўтирганлар, амалдорлар — тепадан пастга қадар — халқ дардини ўйлаш ўрнига ўзaro биров-бировининг айбини ахтариш билан банд.

Бир гуруҳ иккинчи гуруҳ устидан, иккинчи гуруҳ биринчи гуруҳ устидан ёзади. Кўпчилик раҳбарлар, ҳаттоки ҳуқуқ-тартибот органларида ишлаганлар ҳам, одамларни ҳимоя қилиш, ўз бурчларини виждонан бажариш, қонун устуворлигини таъминлаш, адолат ўрнатиш ўрнига бир-бирининг орқасидан кузатиш билан овора.

Ким кимнинг жияни, ким кимнинг поччаси, қайси лавозимга ким ўтди-ю, ким вазифасиз кўчада қолди — гуруҳларни фақат шу нарса қизиқтиради. Қоровуллик бўлса ҳам, барибир вазифа керак.

Бунақа ўйинлар, бунақа бемаъни мусобақалар қандай хунук оқибатларга олиб келиши ҳақида гапириш ортиқча.

Табиий савол туғилади: нима, Қашқадарёда ечилмаган муаммолар йўқми?

Гап ишлаб чиқариш ҳақида, пахта ёки ғалла ҳақида эмас. Сўз, биринчи навбатда, одамларнинг турмуши, ижтимоий масалалар ҳақида бормоқда.

Магазинларда етарли мол борми-йўқми?

Одамларнинг ўз эҳтиёжларига керакли молларни сотиб олиши учун пули, ойлиги борми?

Нафақалар ўз вақтида бериляптими?

Деҳқонлар ўз вақтида маошларини кўряптими?

Касалхоналарда аҳвол қандай? Дори-дармон таъминоти қандай?

Мактабларда аҳвол қандай? Муаллимларнинг дардини ўйлайдиган, фарзандлар тақдири учун қайғурадиган раҳбарлар борми?

Санитария аҳволи қандай? Аҳолини тоза сув, газ билан таъминлаш қай даражада?

Мелисаларнинг ўз бурчларини бажариши қандай? Ёки уларнинг ўзларини тартибга чақириш керакми?

Бу каби саволларнинг охири йўқ. Қани, баъзи саволларга жавоб топиш мақсадида бугунги Қашқадарёнинг аҳолини кўриб чиқайлик.

Бугунги кунда деҳқонларнинг иш ҳақи бўйича қарз 961 миллион сўмни ташкил этади.

Саноат, қурилиш ва бошқа соҳаларни ҳам қўшиб ҳисобласак, вилоят меҳнатқашларига салкам 1,5 миллиард сўмлик иш ҳақи тўланмаган.

Қарши, Ғузор, Шаҳрисабз, Чироқчи туманларида ўтган йил ва бу йил ҳисобидан 2 ёшга тўлмаган болаларга 193 миллион сўмлик, 16 ёшгача бўлган болалар учун бериладиган 75 миллион сўмлик нафақа тўланмаган.

Вилоят бўйича ҳар минг кишига 3 та маиший хизмат шохобчаси тўғри келади. Муборак, Яккабоғ, Косон ва Чироқчида бу кўрсаткич бундан ҳам паст.

Ўтган йили вилоят матлубот жамиятларига қарашли ташкилотлар 946 тонна гуруч, 194 тонна шакар, 293 тонна чой, 200 тонна макарон, 452 тонна совунни, “Қашқадарёсавдо” концерни ташкилотлари эса 110 тонна гуруч, 15 тонна чой, 36 тонна совун олишни ва аҳолига етказишни таъмин этмаган. Айни пайтда аҳолининг, айниқса, қишлоқда яшайдиган одамларнинг шу маҳсулотларга бўлган эҳтиёжи қондирилмаган.

Мактаб ва боғчаларнинг аҳволи хароб. Янги лицей ва коллежлар учун бинолар қурилиши суст аҳволда.

Ғузор, Қамаши, Нишон, Косон, Чироқчи туманларида тоза ичимлик сув етишмайди.

Вилоятнинг жуда кўп аҳоли пунктларига газ етиб келмаган. Айрим туманларда санитария-эпидемиологик ҳавол мураккаблигича қолмоқда.

Муаммолар жуда кўп. Нега шунга эътибор бермайсизлар?

Ўзаро тирноқ остидан кир қидиришга кетган вақтнинг жуда бўлмаса юздан бирини муаммолар ечимига, яхши мақсадга ишлатилса эди, олам гулистон бўларди. Одамлар ҳам сизлардан рози бўларди.

Бизга ишонган, бизни шу вазифаларга қўйган халқ биздан “уйин” ларни, турли фиску фасод гапларни эмас, амалий ишларни кутяпти. Аслида халқ шунинг ҳисобидан бизга ишонч билдиради. Баҳони ҳам шунга қараб беради.

Кимки шу ҳақиқатни унутган бўлса (бу ҳақда аввал ҳам минг марта айтганман, бутун яна такрорлаб айтаман), кимки шу ҳақиқатни унутган бўлса, ундай кимсанинг раҳбарлик курсида ўтиришга ҳаққи йўқ.

Жамиятда раҳбарнинг ўрни бениҳоя муҳим. Халқни эзгу ниятлар билан ўзига эргаштира олган раҳбар ҳамиша одамларнинг ҳурмат-эътиборида бўлади. Одамларни бир-бирларига суяниб, таяниб, бир-бирларини тушуниб, муаммоларни биргалашиб бартараф этишга даъват қилиш ҳақиқий раҳбарнинг ноёб фазилати ҳисобланади. Раҳбарнинг энг катта душмани — кибру ҳаво, ўзига бино қўйиш, ўзига ортиқча баҳо беришдир. Бундай раҳбар узоққа борулмайди.

Раҳбарлиكنинг энг буюк мезони адолат. Бу сўзнинг замирида бутун халқ тақдири, жамият истиқболи, мамлакатимиз келажаги мужассам бўлган. Бунинг чуқурроқ тушунайлик, чуқурроқ англайлик. Адолат ҳамма нарсадан устун бўлиши керак.

“Куч — адолатда” деган Амир Темур бобомизнинг бизга қолдирган ўғит-насиҳатларини эсимиздан, ҳаёлимиздан чикаришга ҳаққимиз йўқ.

Ўзидан бир поғона юқори бўлган кишининг олдида икки букилиб, ўзидан бир поғона паст бўлган одамни оёқ ости қилиш эски мустабид тузум ва жамиятнинг тимсоли эди. Биз бундай иллатлардан қутулишимиз, уни бутунлай йўқотишимиз керак.

Қўлингиз остидаги кишилар сизга фақат хизмат юзасидан ҳисобот бериши мумкин, холос. Инсон сифатида, шахс сифатида, қолаверса, фуқаро сифатида сиз билан тенг ҳуқуқли эканлигини ҳеч қачон унутмаслик керак.

Оддий одамларнинг раҳбарга муносабати икки фуқаро ўртасидаги муносабатгина эмас. Айни пайтда у жамиятда қарор топадиган маънавий-руҳий, сиёсий-ахлоқий муҳитни ҳам яратади. Демак, ишлаб чиқариш маданияти, унинг самарадорлиги бевосита одамлар кайфиятига, раҳбарга бўлган муносабатига боғлиқ.

Ҳақиқий раҳбар барчага бирдай одилona муносабатда бўлади. Албатта, одамлар ҳар хил бўлади. Уларнинг орасида гап уқмайдиган, баъзан эса рўй-рост эътироз билдирадиганлари ҳам бўлади. Халқ дегани барча фазилатлари билан бир қаторда нуқсонлари билан ҳам яхлитлигича халқдир. Ҳақиқий раҳбар ана шу яхлитликни англаб, ақл билан ҳис этиб, уларнинг бошини қовуштириб, ўзига эргаштира олиши билан халқ олдида муносиб ҳурмат ва иззат қозонади.

Одамларда гурур ва ифтихор туйғуларини кучайтириш — бизнинг вазифамиз. Токи улар ўз кучига ва истиқболига ишонсин, қилаётган ишидан фахрлансин, ташаббускор бўлсин.

Ҳақиқий раҳбар одамларнинг кўнглига йўл топиб, уларни эзгуликка, яхшиликка, яратишга даъват қилади ва ўзи ҳам одамлар юрагидан жой олади. Ана шундай бахт барчага — каттаю кичик раҳбарларга насиб этишини хоҳлайман.

Азиз дўстлар!

Мен Қашқадарёни яхши биламан. Қашқадарё — буюк Ватан ичра яна бир азиз Ватанимдир. Қашқадарё дардини юрагимга жуда яқин оламан. Қашқадарёни, унинг одамларини яхши кўраман. Уларни ҳурмат қиламан, ҳар қандай бало-қазолардан асраш учун керак бўлса ўзимни ҳам аямайман. Шунинг учун ҳам сизларга шу қадар куйиб-ёниб гапиряпман.

Мен сизларни, сизнинг қиёфангизда бутун қашқадарёликларни ҳар қандай қийинчиликларни енгиб ўтадиган

сабр-бардошли, иродали, айна пайтда яхшилик ва эзгуликни ҳимоя қиладиган кишилар деб биламан.

Сизларнинг улкан бунёдкорлик қудратингизни, истиқлол йўлидаги буюк интилишларингизни, келажакка катта ишонч билан қарайдиган, ўзининг куч-қудратига, ақл-заковатига ишониб яшайдиган сиз каби юртдошларимни юксак қадрлайман. Қашқадарёнинг қадимий шон-шуҳрати, асрлар мобайнида тўпланган обрў-эътибори, маънавий, иқтисодий ва ижтимоий қудрати тикланиши йўлида бир ёқадан бош чиқариб хизмат қилишингизга ишонаман.

Барчангизга сиҳат-саломатлик, тинч-тотувлик, оилангизга бахт-саодат ва фаровонлик тилайман.

*Халқ депутатлари Қашқадарё
вилояти кенгашининг сессиясида
сўзланган нутқ, 1998 йил 3 июнь*

ТУРКИЙ ТИЛЛИ ДАВЛАТЛАР БОШЛИҚЛАРИНИНГ БЕШИНЧИ УЧРАШУВИДА СЎЗЛАНГАН НУТҚ

Жаноб Президентлар!

Ўзбекистон Республикаси делегацияси номидан Қозғистон ҳукумати, шахсан Президент Нурсултон Назарбоевга қозоқларга хос анъанавий меҳмондўстлик ҳамда туркий тилли давлатлар бошлиқлари учрашувининг яхши ташкил этилгани учун самимий миннатдорлик билдиришга ижозат бергайсизлар.

Бу анжуман бешинчи учрашувимиз бўлиб, биз ҳамжамиятимиз доирасида ҳамкорлик қилиш борасида етарли тажрибага эгамиз. Бизни қай даражадаги маънавий ва тарихий ноёб мерос яқинлаштирганини яхши биламиз, туркий тилли халқлар етакчилари анжумани доирасидаги ҳамкорлигимизнинг қай даражада катта имконият ва истиқболга эга эканини аниқ тасаввур қиламиз.

Биз барчамизни бирлаштириб турган муҳим омил — туркий тилли халқларнинг тарихий, маънавий ва маданий яқинлиги эканини жуда яхши англаймиз. Вақт бизнинг ҳамкорлигимиз энг аввало ҳар бир мамлакат манфаатларининг барчамизнинг узоқ муддатли ҳамкорлигимиз талабларига жавоб берадиган умумий мақсадларга мос келиши туфайли ривожланиб бораётганини кўрсатди.

Анжуманимизга давлатларимизнинг турли даражадаги иқтисодий, маданий ва гуманитар алоқаларига ҳар томонлама кўмаклашиш ва уларни кенгайтиришга зарар етказадиган сиёсий, бунинг устига, ҳарбий-сиёсий тус бериш барчамиз учун номақбулдир.

Муҳтарам давлат бошлиқлари ва вакиллари!

Энг аввало, давлатларимиз манфаатлари муштараклигидан келиб чиққан ҳолда, тарихимизнинг учинчи минг

йиллиги арафасида барчамизни ташвишга солаётган энг муҳим муаммоларни қайд этиб ўтишга ижозат бергайсиз.

Шу пайтгача имзоланган, парламентларимиз томонидан ратификация қилинган икки томонлама ва кўп томонлама шартнома ҳамда битимларнинг амал қилиниши ва уларнинг самарадорлигини ошириш масалалари биринчи ўринда туради.

Гап, энг аввало, миллий манфаатларга, барқарорликни таъминлаш манфаатларига, давлатларимизнинг ҳудудий бутунлиги ва хавфсизлиги талабларига жавоб берадиган тенг ҳуқуқли ва фойдали ҳамкорлигимизнинг ҳали тўла юзага чиқарилмаган улкан имкониятлари ҳақида кетмоқда.

Минтақамиздагина эмас, чегараларимиз яқинида мавжуд бўлган муайян ҳолат ва юз бераётган воқеалар ривож ҳам кун сайин бутун дунёдаги энг йирик давлатлар эътиборини кўпроқ тортаётган минтақамиз давлатларида интеграцион жараёни янада ривожлантириш ва чуқурлаштиришни тақозо этади.

Бугунги кунда биз диний экстремизм тарқалиши туфайли тобора ошиб бораётган хавфдан, Жанубий Осиёда ядро қуролига эга бўлишга интилаётган давлатлар тобора кўпайиши билан боғлиқ хатардан кўз юмишимиз мумкин эмас.

Шундан келиб чиққан ҳолда, минтақавий интеграциялашувни янада чуқурлаштириш масалалари туркий тилли давлатлар ҳамкорлигининг устувор йўналишларидан бири бўлиб қолмоғи керак.

Марказий Осиёдаги давлатларнинг жўғрофий ўрни минтақанинг транспорт масаласидаги ўзига хос муаммоларини ҳал этишга қаратилган коммуникацион лойиҳаларни амалга оширишни тақозо этади. Европа Иттифоқи қўллаб-қувватлаётган ҳамда яхшигина молиявий базага эга бўлган кўп йўналишда ТРАСЕКА лойиҳасини амалга ошириш — Европа қитъасига йўл очиб берадиган Транскавказ йўналишига эга бўлишимизга аниқ имконият яратади.

Уюшган жиноятчилик, террорчилик, наркотик моддаларнинг ғайриқонуний тарқатилиши ва сотилишига қарши кураш мамлакатларимиз ҳамкорлигининг асосий йўналиш ва мазмунига айланиши керак. Афсуски, алоҳида

эътибор талаб қиладиган бу муаммолар бўйича саъй-ҳаракатларимизни ҳали етарли даражада мувофиқлаштира олганимиз йўқ.

Орол фожиаси — инсоният тарихидаги энг йирик экологик ва гуманитар фалокатлардан бири ҳисобланади. Орол муаммоси бугунги кунда, ҳақиқатан ҳам, умумбашарий муаммога айланган бўлиб, унинг биологик мувозанатнинг бузилишига таъсири ҳозирнинг ўзидаёқ сезилмоқда, у жуда кенг ҳудудлардаги аҳоли ирсиятига ҳалокатли таъсир кўрсатмоқда.

Бироқ, шуни афсус билан эътироф этиш лозимки, кўп ҳолларда Орол фожиасининг мамлакатларимиз аҳолиси соғлиги ва ҳаётига ҳалокатли таъсирини англашимиз бу фактни қайд этишдан нарига ўтмаяпти.

Шуни ҳам алоҳида таъкидлашни истардимки, ҳозирги босқичда Марказий Осиё давлатлари учун миллий таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиш, ўсиб келаётган авлодни ХХІ аср талаблари ва муаммоларига жавоб берадиган ҳолда ҳар томонлама тайёрлаш энг долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Бу муаммоларни ҳал этиш учун халқаро тузилмаларнинг ресурс, имконият ва инвестицияларини жалб этиш — энг муҳим масаладир.

Гап ҳамкорлигимиз истиқболлари ҳақида кетар экан, **туркий тилли давлатлар жаҳон ҳамжамиятининг табиий ва фаол бир қисми бўлиб, уларнинг эшиги тинчлик ва тараққиёт манфаатлари йўлида бошқа барча мамлакатлар билан ўзаро фойдали, самарали ҳамкорлик қилиш учун очиқ эканини алоҳида қайд этишни истардим.**

Тожикистоннинг Марказий Осиёдаги учта мамлакат — Қозоғистон, Қирғизистон ва Ўзбекистоннинг интеграциялашув жараёнига қўшилиши бунинг ёрқин далилидир. Назаримда, айнан мана шу ғоялар туркий тилли давлатлар бошлиқларининг бешинчи учрашуви Декларациясининг асосини ташкил этиши лозим.

Бугунги кунда Марказий Осиё давлатларининг иқтисодий ҳамкорлиги ҳозирнинг ўзидаёқ ижобий натижалар бераётганини мамнуният билан қайд этиш мумкин. Бу ўринда шуни ҳам таъкидлаш лозимки, бу ҳамкорлик до-

ирасида йирик халқаро консорциумлар тузиш, қимматли қоғозлар бозорини барпо этиш ҳамда бутун минтақа иқтисодиёти учун зарур бўлган бошқа дастурларни амалга оширишга алоҳида эътибор берилмоқда.

Сўнгги йиллардаги муносабатларимиз тарихига назар солсак, энг аввало, халқларимизнинг маънавий жиҳатдан қайта тикланиш, аجدодларимиз қолдирган улкан маданий меросни чуқурроқ ўрганишга бўлган интилиши кўзга ташланади.

Биз кишиларимизнинг тафаккур тарзи, бугунимиз ва келажакимиз истиқболи кўп ҳолларда халқларимиз жаҳоннинг маданий хазинасига қўшган маънавий қадриятларнинг тарихий моҳиятини англаш ва чуқур идрок этиш билан белгиланишини унутмаслигимиз лозим.

Буюк аجدодларимиз, халқ дostonлари, Шарқ дурдоналари бўлмиш қадимий шаҳарларимиз юбилейларини биргаликда ўтказиш ҳам яхши анъанага айланиб қолган. Бундай маданий анжуманларни ташкил этиш ва ўтказиш тарихий илдири бир, тили ва маданияти яқин халқларимиз ўртасидаги дўстликни мустаҳкамлашга, уларнинг маънавий эҳтиёжларини қондиришга хизмат қилиши шубҳасиз.

Бу йил ЮНЕСКО қарори билан иккита катта юбилей — Имом ал-Бухорий таваллудининг 1225 йиллиги ҳамда буюк олим ал-Фарғоний таваллудининг 1200 йиллиги нишонланади.

Имом ал-Бухорийнинг ҳаёти ва ижоди бизга у зот ҳақида ўз давридан анча илгарилаб кетиб, халқларни бирлаштира олган, турли миллатларни ислом фалсафаси ва динининг мангу инсоний идеаллари атрофида жипслаштирган инсон сифатида гапириш ҳуқуқини беради.

Буюк астроном, муҳандис ва тадқиқотчи ал-Фарғоний номи бутун маърифий дунёда машҳурдир.

Кўпгина асрлар мобайнида денгизчи ва карвонбошилар фойдаланган, юлдузларнинг бурчак ҳаракатини ўлчайдиган асбоб — устурлобни ўша зот кашф қилган.

Мисрдаги Нил дарёси сатҳини аниқ белгилаб берадиган, бугунги кунда ҳам мавжуд бўлган улкан иншоот — нилометрни ўша зот барпо этган. Биз ана шундай буюк аجدодларимиз номини фахр билан тилга олиш ҳуқуқига эгамиз.

Шу муносабат билан ЮНЕСКО Ижроия Қўмитасининг жаҳон ва минтақа доирасида улкан аҳамият касб этган атоқли арбоблар юбилейлари, асарлар ва воқеаларни нишонлашнинг асосий мезонларини белгилаб берган 154-сессияси қарори низоҳатда ўз вақтида қабул қилинганини эътироф этиш жоиз. Яна шуни таъкидлаш ўринлики, бу саналарнинг ҳар бири халқларни бир-бирига яқинлаштиришга, маданий мулоқотга, ўзаро аҳиллик ва бир-бирини англашга қўмаклашиши лозим.

Давлатларимиз ўртасида ҳамкорлик йўлга қўйилган йиллар мобайнида маданият соҳасидаги алоқаларимиз сезиларли даражада мустаҳкамланди. Мисол учун, Ўзбекистонда Қозоғистон ва Қирғизистон Маданияти кунлари, Қозоғистонда эса Ўзбекистон Маданияти кунлари ўтказилди.

Тошкентда “Туркистон — умумий уйимиз” конференцияси ўтказилиб, унинг натижаси ўлароқ, Марказий Осиё халқлари маданияти Ассамблеяси ташкил этилди. Буларнинг барчаси тарихан шакланган миллий маданиятлар, халқларимизнинг урф-одат ва анъаналари, яхши қўшничилиги сингари табиий жараёнлардан далолатдир.

Тарихий воқеалар замирида Қозоғистоннинг янги пойтахти — Остонанинг тақдирот маросими ва бу воқеанинг байрам қилиниши халқларимиз ва давлатларимиз ҳаётида муҳим босқич ва фахр-ифтихор манбаи бўлишига аминман.

Қозоқ халқи ва унинг раҳбари Нурсултон Назарбоевни бу тарихий ва ажойиб воқеа билан чин қалбимдан қутлашга ижозат бергайсиз.

Муҳтарам давлат бошлиқлари!

Бизнинг Қозоғистон диёридаги бу учрашувимиз ўзининг муайян натижаларини бериши ҳамда давлатларимиз ўртасидаги интеграциялашув жараёнларини янада ривожлантиришга, халқларимизнинг бир-бирини маънавий боийнтишига хизмат қилишига ишончимиз комил.

Эътиборингиз учун ташаккур.

**ЖАМИЯТИМИЗ МАФКУРАСИ
ХАЛҚНИ — ХАЛҚ, МИЛЛАТНИ —
МИЛЛАТ ҚИЛИШГА ХИЗМАТ ЭТСИН**

*“Тафаккур” журнали Бош муҳаррирининг
саволларига жавоблар*

САВОЛ. Муҳтарам Президент, аввало, нафақат журнал-хонларимиз, балки кенг жамоатчилигимизни ўйлантириб турган саволларга ўз муносабатингизни билдиришга розилик берганингиз учун Сизга ташаккур изҳор этамиз.

Маълумки, бундан бир юзу ўттиз йил муқаддам халқимиз миллий мустақиллиги ва тарихий давлатчилигини йўқотиб, мустамлака асоратига тушиб қолган эди. Шу давр мобайнида аجدодларимиз, миллатимиз машаққатли синов ва кураш йўлларини босиб ўтди. Боболаримиз чор Россиясининг зулмини беадад тортган бўлса, оталаримиз Октябрь тўнтаришини, Гражданлар урушини, кулоқлаштириш кампанияси, Сталин қатағонларини, Иккинчи жаҳон муҳорабасининг азобу уқубатларини, таҳликали эллигинчи ва ниҳоят “десантчилар зулми” номини олган саксонинчи йиллар воқеаларини бевосита бошидан кечирди. Биз — нисбатан ёш авлод эса “ривожланган социализм” деб аталган даврни ҳам кўрдик, коммунистик мафкуранинг ҳукмрон тазйиқи остида ҳам яшадик. Бу мафкура зулм ва зўравонликка, фирромлик ва сохтакорликка асосланганини яхши биламиз. Шу сабабли ҳам у ҳалокатга учради.

Ҳарчи кейинги йилларда миллий мафкура яратиш борасида муайян ишлар қилинган бўлса-да, мафкура тушунчасига ҳанузгача ҳолис илмий таъриф берилган эмас.

Сиз мафкура деганда нимани тушунасиз? Жамият феолиятида, ҳусусан, Ўзбекистоннинг бугунги ҳаётида мафкура қандай ўрин тутади?

ЖАВОБ. Мафкура ҳар қандай жамият ҳаётида зарур. Мафкура бўлмаса одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар. Иккинчидан, қаердаки мафкуравий бўш-

лиқ вужудга келса, ўша ерда бегона мафкура ҳукмронлик қилиши ҳам тайин. Бунинг исботи учун хоҳ тарихдан, хоҳ замонамиздан кўплаб мисоллар келтириш қийин эмас.

Келинг, бир лаҳза атрофга теранроқ назар ташлайлик. Кўп синовлар, азобу уқубатлар, хатолар, фожиалар, урушлар, қатағонларни бошидан кечирган асримиз поёнига етаётган, инсоният янги аср бўсағасида турган бугунги кунда турли хил эски ва янги мафкураларнинг ўзаро кураши ҳар қачонгидан ҳам кўра шиддатли тус олмоқда. Ранг-баранг, баъзан бир-бирига мутлақо зид дунёқарашлар, сиёсий, миллий, диний оқимлар, мазҳаб ва секталар ўртасидаги фикр талашувлари гоҳ баҳс-мунозара доирасидан чиқиб, қонли тўқнашувлар, оммавий қирғинларга сабаб бўлмоқда, одамлар бошига беҳисоб қайғу-қулфатлар солмоқда.

Бошқача айтганда, ҳозирги вақтда дунёда икки қарама-қарши қутб барҳам топган бўлса-да, турли хил мақсад-манфаатларни ифода этувчи мафкуралар тортишуви тўхтагани йўқ. Очик айтиш керакки, бу тортишувлардан кўзланган асосий мақсад — инсон, авваламбор ёшлар қалбини эгаллаш, муайян мамлакат ёки минтақадаги бирор миллат ёки халқнинг онгига, унинг сезги-туйғуларига таъсир ўтказиш, уни ўз дунёқарашига бўйсундириш, маънавий жиҳатдан заиф ва тобе қилиш. Фикр қарамлиги, тафаккур қуллиги эса ҳар қандай иқтисодий ёки сиёсий қарамликдан ҳам кўра даҳшатлидир.

Узоқ тарихимиздан маълумки, ҳар қандай зўравон босқинчилар ва юртимизда ҳукмронлик қилмоқчи бўлган кучлар ёвуз ниятларига эришиш учун аввало миллий маданият ва анъаналаримизни йўқ қилиш, шу йўл билан бизни маънавий жиҳатдан заифлаштиришга, куч-қудратимизни йўқотишга ҳаракат қилганлар. Бу ҳақиқатни ҳеч қачон ёдимиздан чиқармаслигимиз керак.

Бугунги кунда одамзод маълум бир давлатлар ва сиёсий кучларнинг манфаатларигагина хизмат қиладиган, олис-яқин манбалардан тарқаладиган, турли маъно-мазмундаги мафкуравий кучларнинг таъсирини доимий равишда сезиб яшайди. Ахборот асри, электроника асри деб

*Гояга қарши фақат гоя,
фикрга қарши фақат фикр,
жаҳолатга қарши фақат
маърифат билан баҳсга
киришиш, олишиш мумкин*

аталган XX асрнинг ниҳоясида — бутунги давримизда бу таъсирлардан холи бўлиш деярли имконсиздир. Таъбир жоиз бўлса, айтиш мумкинки, бутунги замонда мафкура полигонлари ядро полигонларига нисбатан ҳам кўпроқ кучга эга. Энг қизиғи, шу билан бирга, кишини доимо огоҳ бўлишга ундовчи томони шундаки, агар ҳарбий, иқтисодий, сиёсий тазйиқ бўлса, буни сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин, аммо мафкуравий тазйиқ, унинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб етиш ниҳоятда қийин.

Мана шундай бир вазиятда одам ўз мустақил фикрига, собит эътиқодига, ўзи таяниб яшайдиган ҳаётий-миллий қадриятларга, шаклланган дунёқараш ва мустаҳкам иродага эга бўлмаса, ҳар турли мафкураларнинг босимида, уларнинг гоҳ ошкора, гоҳ пинҳона кўринишдаги тазйиқларига бардош бериши амримаҳол. Буни кундалик ҳаётда учраб турадиган кўплаб воқеалар мисолида ҳам кузатиш мумкин. Масалан, Япониядан тарқалган “АУМ Сенрикё” деган диний оқим вакиллариининг фаолиятини эслайлик. Улар дунёнинг турли мамлакатларидаги юзлаб ёш йигит-қизларни иродасидан, онг-шууридан маҳрум қилиб, зомби — яъни манкуртга айлантириб қўйгани яхши маълумку. Ёки дин ниқоби остида Марказий Осиё, жумладан, Ўзбекистонга ҳам кириб келишга уринаётган ваҳҳобийлик оқими намояндаларининг зарарли кирдикорларини олайлик. Бу каби ҳолатларнинг қандай мудҳиш оқибатларга олиб келишини, менингча, узоқ тушунтириб ўтиришнинг ҳожати йўқ.

Кўриниб турибдики, табиатда ҳам, жамиятда ҳам вакуум — бўшлиқ бўлиши мумкин бўлмаганидек, мафкура соҳасида ҳам бўшлиқ вужудга келишига асло йўл қўйиб бўлмайди. Айниқса, бутун дунёда, жумладан, информа-

*Энг даҳшатлиси — фикр
қарамлиги, тафаккур қуллиги
Миллий мафкура — миллатни
бирлаштирувчи байроқдир*

ция оламида глобаллашув жараёни кечаётган ҳозирги пайтда, яъни лўнда қилиб айтганда, жаҳоннинг бир чеккасида содир бўлаётган воқеалар ва ҳаракатларнинг тез тарқалиб кетаётганини ҳисобга олганда, бу масаланинг аҳамияти ва долзарблиги янада ортиб бормоқда.

Фикримни соддароқ қилиб тушунтиришга уриниб кўраман.

Агар аср бошидаги ҳаёт ва тафаккур тарзи билан бугунги кунни қиёсласак, ер билан осмонча фарқни яққол кўраимиз. Техник тараққиёт ҳозиргидек юксак босқичга кўтарилмаган бир даврда дунёнинг тартиботи ҳам, одамлар ўртасидаги муносабатлар ҳам, бинобарин, маънавий-мафкуравий тушунчалар ҳам шунга мос равишда содда ва аниқ-равшан эди.

Яқинда Абдулла Қодирийнинг “Фирвонлик Маллавой” деган кичик бир асарини ўқиб қолдим. Унда асримиз бошида Туркистонга поезд кириб келиши билан боғлиқ бир ҳангома кулгили шаклда акс эттирилади. Наманганга темир йўл тортилиб, синов паровози келадиган бўлади. Паровозни умрида кўрмаган одамлар уни буғ қуввати билан юрадиган “жонивор” деб тасаввур қилишади. “Ўзи қоп-қора бўлса, юрганда дам-бадам пишқирса, чанқаганда қичқирса, минг челақлаб сув ичиб, очикқанда бўкирса, бу — албатта, зўр бир ҳайвон бўлса керак”, деб ўйлашади. Кимдир унга “қора айғир” деб ном ҳам кўяди. Синов паровози келишидан бирор кун илгари уни кутиб олишга тайёргарлик кўрилади. Станция ёнига “қора айғир”га атаб ўн арава кўк беда, эллик пудча арпа тайёрлаб кўядилар...

Албатта, бу асарда жиндак муболаға, ҳазил-мutoиба ҳам йўқ эмас. Лекин у ўша пайтдаги одамларнинг тасаввурларини дунёқарашлари нақадар одми, содда, самимий бўлганини ҳам кўрсатади. Шу билан бирга, бу фақат ўзбек хал-

*Мафкурасиз одам, жамият,
давлат ўз йўлини йўқотади*

қига хос хусусият эмас, бошқа халқларнинг ҳам ўша даврдаги турмушини кўздан кечирсангиз, шунга яқин жиҳатларни учратиш мумкин.

Энди шундай ҳолатни ҳозирги кунда тасаввур қилиш мумкинми? Айтайлик, компьютер, факс, "уяли" телефон, параболик антенна, электрон почта каби мўъжизалар ҳаётимизга нисбатан яқинда кириб келди. Лекин ҳозир шу мўъжизалар билан юртимизнинг энг олис ва чекка қишлоғида яшаётган мактаб ўқувчисини ё бўлмаса бирор ота-хонни ҳайратга солиш мумкинми? Эҳтимол, улар бу нарсаларга бирпас ҳайрон бўлиб турар, аммо кейин худди бу асбобларни умр бўйи биладигандек тезда кўникиб, ўзлаштириб кетади.

Айтайлик, ҳозир жаҳоннинг олис бир бурчагида қандайдир воқеа содир бўлса, зум ўтмай бутун дунёга маълум бўлади. Ва бу воқеа ер юзининг бошқа бир четида дарҳол акс садо беради. Биздан узоқ-узоқ минтақалар ва худудларда рўй бераётган яхши ва ёмон ишлар, уларнинг таъсирлари ҳам ҳаётимизга яшин тезлигида, биздан сўраб-нетиб ўтирмасдан кириб келаверади. Замонавий ахборот майдонидаги ҳаракат шунчалар тигиз, шунчалар тезкорки, энди илгаригидек, ҳа, бу воқеа биздан жуда олисда юз берибди, унинг бизга алоқаси йўқ, деб бепарво ўтириб бўлмайди.

Мана шу шарт-шароитларнинг барчаси ҳам маънавиёт, миллий мафкуранинг аҳамиятини янада кучайтиради. Чунки, сир эмас, баъзан беозоргина бўлиб туюлган мусиқа, оддийгина мультфильм ёки реклама лавҳаси орқали ҳам маълум бир мафкуравий мақсадлар ва интилишлар ифодаланади.

Демак, бугунги кунда ғояни, фикрни тақик билан, маъмурий чоралар билан енгиб бўлмайди. Ғояга қарши фақат ғоя, фикрга қарши фақат фикр, жаҳолатга қарши фақат маърифат билан баҳсга киришиш, олишиш мумкин.

*Маънавиятимиз қўлимизда
енгилмас кучга айлансин*

Ҳар бир инсон, ҳар бир фуқаро буни яхшилаб тушуниб, мағиз-мағзига етиб олиши керак. Чунки жамиятнинг, жамият аҳлининг мустаҳкам ва равшан мафқураси бўлмаса, ўз олдига қўйган аниқ бир мақсад-муддаоси бўлмаса, у муқаррар равишда инқирозга юз тутати.

Модомики, мақсад, гоё ҳақида мулоҳаза юритаётган эканмиз, илгари айтган бир фикримни такрорлаб ўтсам, ўринли бўлар, деб ўйлайман.

Мақсад дегани — халқни, миллатни бирлаштирувчи, йўлга бошловчи бамисоли бир байроқ. Бу байроқ бутун Ўзбекистон халқининг руҳини, ғурур-ифтихорини, керак бўлса, қудратини, орзу-интилишларини мужассамлаштирадиган улуг кучдир. Давлатимизнинг, халқимизнинг, эл-юртимизнинг мақсади ўзининг улутворлиги, ҳаётнийлиги ва ҳаққонийлиги билан ҳаммамизни жалб этадиган бўлмоғи лозим. Токи бу мақсад халқни — халқ, миллатни — миллат қила билсин, қўлимизда енгилмас бир кучга айлансин.

Одамларнинг минг йиллар давомида шаклланган дунёқараши ва менталитетига асосланган, айни вақтда шу халқ, шу миллатнинг келажагини кўзлаган ва унинг дунёдаги ўрнини аниқ-равшан белгилаб беришга хизмат қиладиган, кечаги ва эртанги кун ўртасида ўзига хос кўприк бўлишга қодир гоёни мен жамият мафқураси деб билман.

Шўро даврининг мафқураси, коммунистик дунёқараш, агарки аслини суриштирсангиз, моҳият эътиборига кўра, бизнинг турмуш тарзимизга, халқимизнинг табиатига таъмонан бегона эди. Шунга қарамасдан, кишиларнинг онгига мажбуран сингдирилган бу сохта таълимотнинг салбий таъсири ҳануз сезилиб туради. Афсуски, биз бу сарқитлардан ҳали буткул халос бўла олганимиз йўқ.

Шунинг учун ҳам истиқлолга эришган кунимиздан бошлаб миллий мафкура, Ўзбекистон жамиятининг миллий гоёсини яратиш масаласи долзарб бўлиб келмоқда.

*Мафкура полигонлари ядро
полигонларидан кучлидир*

Албатта, мафкурани бир кун ёки бир йилда яратиб бўлмайди. Чунки мафкура шаклланади, шакллантириб борилади. Унинг асосий тамойилларини ишлаб чиқиш мумкин. Аммо бу тамойиллар реал ҳаётда ўз ўрнини топмаса, бундай мафкура фақат қоғозда бўлади, холос. **Шунинг учун ҳам, менинг фикримча, мафкурани шакллантириш жараёнида, авваламбор, мамлакатнинг бугунги ҳаёти, ўтмиши, келажаги, бутун тақдири учун қайгурадиган, Ватан қисматини ўз қисмати деб биладиган кенг жамоатчиликнинг илгор дунёқараш ва тафаккурига асосланиш лозим.**

Иккинчи шарт шундан иборатки, миллий тарихимиз ва умумбашарий тараққиёт ривожига унутилмас ҳисса қўшган олиму фузалоларнинг мафкура ва унинг жамият ҳаётидаги аҳамияти ҳақида қолдирган илмий мероси, фалсафий қарашларини ҳар томонлама ўрганиш даркор. Мен бу ўринда Абу Наср Форобий, Беруний, Ибн Сино, Аҳмад Яссавий, Алишер Навоий, Баҳоуддин Нақшбанд, Нажмиддин Кубро каби улуғ аждодларимизнинг шу мавзуга дахлдор асарларини назарда тутяпман.

Масалан, Форобийнинг ўша машҳур “Фозил одамлар шаҳри” асарини эсга олайлик. Бундан минг йилча муқаддам яратилганига қарамасдан, бугунги ўқувчи ҳам бу асардан ҳозирги ҳаётнинг мураккаб муаммоларини ҳал қилишда асқатадиган муҳим фикр ва йўл-йўриқларни топа олади.

Мен миллий мафкура хусусида бош қотираётган олимларимиз, маънавият ва маърифат соҳаси ходимларига ер юзида инсоният ва давлатчилик пайдо бўлганидан буён шаклланган жамиятнинг ривожланиш қонуниятларини тегаран ўрганиш, кишилик тарихининг юксалиш ва таназзул даврларини, тараққиётни ана шу инқирозлардан омон сақлаб қолувчи ижтимоий-маънавий омилларни ҳар томонлама тадқиқ этган ҳолда бирон хулосага келишни тавсия этган бўлур эдим.

*Мафкура — ўтмиш ва
келажак ўртасидаги
кўприқдир*

Шу муносабат билан бу мафкуранинг шаклланишида кимнинг манфаатлари ва қарашлари юзага чиқиши керак, деган савол туғилади.

Бордию бу саволга мендан жавоб сўралса, даставвал Ўзбекистонда яшаётган, ўз тақдири тимсолида минг-минглаб кишиларнинг тақдирини мужассамлаштирган ватандошимизнинг ҳаётини, унинг орзу-интилишларини, бугун ва эртанги кунга бўлган умидворлигини ўзимча тасаввур қилишга уриниб кўрардим. Ўзимни шу одамнинг ўрнига қўйиб, унинг кўзи, идроки, тафаккури, ёндашуви билан келажакка қарардим.

Содда қилиб айтганда, жамиятимизнинг мафкураси шу жамиятнинг таянчи бўлмиш оддий инсон ва унинг манфаатларини ифода этиши, халқимизнинг беҳатар, тинч-омон, фаровон, бадавлат турмушга эришиши учун куч-ғайрат манбаи бўлиши лозим.

Ўзбекистоннинг миллий мафкураси мамлакатимизнинг мана шу минтақада, ён-атрофдаги давлатлар орасида ва жаҳон миқёсида ўзига муносиб ўринни, яна ҳам аниқроқ айтадиган бўлсак, ўзининг ихтисосини тўғри ва ҳолисона англаб, шу асосда изчил ҳаракат қилишимиз учун хизмат этиши зарур.

Хўш, миллий ғоя, миллий мафкура нималарни ўзида мужассамлантириши ва қандай талабларга жавоб бериши керак?

Миллий мафкура, **авваламбор**, ўзлгимизни, муқаддас анъаналаримизни англаш туйғуларини, халқимизнинг кўп асрлар давомида шаклланган эзгу орзуларини, жамиятимиз олдида бугун қўйилган олий мақсад ва вазифаларни қамраб олиши шарт.

Иккинчидан, жамиятимизда бугун мавжуд бўлган хилма-хил фикрлар ва ғоялар, эркин қарашлардан, ҳар қандай тоифалар ва гуруҳларнинг интилишлари ва умидларидан, ҳар қандай инсоннинг эътиқоди ва дунёқараши-

***Миллатнинг, халқнинг
ҳамжиҳатлиги тараққиёт
гаровидир***

дан қатъи назар, уларнинг барчасини ягона миллий байроқ атрофида бирлаштирадиган, халқимиз ва давлатимизнинг дахлсизлигини асрайдиган, эл-юртимизни энг буюк мақсадлар сари чорлайдиган ягона ғоя — мафкура бўлиши керак.

Учинчидан, миллий мафкурамиз ҳар қандай миллатчилик ва шунга ўхшаган унсурлардан, бошқа элат ва халқларни менсимаслик, уларни камситиш кайфияти ва қарашларидан мутлақо холи бўлиб, қўшни давлат ва халқлар, умуман жаҳон ҳамжамиятида, халқаро майдонда ўзимизга муносиб ҳурмат ва иззат қозонишда пойдевор ва раҳнамо бўлиши даркор.

Тўртинчидан, миллий ғоя биринчи навбатда ёш авлодимизни ватанпарварлик, эл-юртга садоқат руҳида тарбиялаш, уларнинг қалбига инсонпарварлик ва одамийлик фазилатларини пайванд қилишдек олижаноб ишларимизда мададкор бўлиши зарур.

Бешинчидан, у Ватанимизнинг шонли ўтмиши ва буюк келажагини узвий боғлаб туришга, ўзимизни улуг аждодларимиз боқий меросининг муносиб ворислари деб ҳис қилиш, шу билан бирга, жаҳон ва замоннинг умумбашарий ютуқларига эришмоққа йўл очиб берадиган ва шу мақсадларга муттасил даъват қиладиган ғоя бўлиши керак.

Миллий ғоя, миллий ифтихор кундалик машаққатли ишларимизда ва бунёдкорлик фаолиятимизда кучимизга куч, ғайратимизга ғайрат қўшиб, ҳақиқатан ҳам келажаги буюк давлат қураётганимизга мустаҳкам ишонч бағишлаб, руҳимизни баланд, белимизни бақувват қилишига ишонаман.

Миллий мафкура воситасида элу юрт бирлашади, ўз олдига буюк мақсадлар қўяди ва уларни адо этишга қодир бўлади.

Миллатнинг, халқнинг ҳамжиҳатлиги эса ҳар қандай тараққиётнинг гаровидир.

***Онгли турмуш — жамият
ҳаётининг бош мезони***

САВОЛ. Сиз мустақил давлатнинг етакчиси сифатида фаолиятингизнинг дастлабки кунидан бошлаб мамлакатимизда таълим-тарбия тизимини тубдан ислоҳ қилишдек гоят муҳим ва мураккаб ишга бевосита раҳбарлик қилиб келмоқдасиз. Сизнинг ташаббусингиз билан бу борада амалга оширилган улкан ишларнинг баъзиларини эслаб ўтсак: вилоятларимиз марказларида ўнга яқин университетлар ташкил этилди, истиқлолга қадар бизда умуман бўлмаган бир қанча олий ўқув юртлари, жумладан, Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия, Жаҳон тиллари дорилфунунлари, Давлат ва жамият қурилиши, Банк-молия, Ички ишлар, Куролли Кучлар академиялари, Кончилик институти, Фуқаро авиацияси институти каби янги таълим даргоҳлари очилди, замонавий лицей ва коллежлар таъсис қилинди, “Улуғбек”, “Умид”, “Устоз” каби жамғармалар тузилиб, ривожланган хорижий мамлакатлардаги энг нуфузли олий ўқув юртларига юзлаб ёшлар ўқишга юборилди, муаллим-мураббийларнинг билим ва савиясини юксалтириш борасида жиддий ишлар амалга оширилмоқда.

Ўтган йили Олий Мажлис сессиясида қабул қилинган Кадрлар тайёрлашнинг Миллий дастури гоясининг бош ташаббускори ва ташкилотчиси ҳам мамлакат Президенти бўлганини кенг жамоатчилик яхши билади. Яқинда матбуотда Сиз имзо чеккан яна иккита муҳим ҳужжат эълон қилинди. Уларнинг биринчиси “Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида”, иккинчиси эса “Ўзбекистон Республикасида ўрта махсус, касб-хунар таълимини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида” деб аталади. Сизнинг сиёсатингизда таълим-тарбия масаласига бу қадар катта эътибор берилишининг сабаблари нимада?

ЖАВОБ. Мен Абдулла Авлонийнинг “Тарбия биз учун ё ҳаёт — ё мамот, ё нажот — ё ҳалокат, ё саодат — ё фалокат масаласидир” деган фикрини кўп мушоҳада қиламан.

**Мақсадимиз — эркин шахсни
тарбиялаш**

Буюк маърифатпарварнинг бу сўзлари асримиз бошида миллатимиз учун қанчалар муҳим ва долзарб бўлган бўлса, ҳозирги кунда биз учун ҳам шунчалик, балки ундан ҳам кўра муҳим ва долзарбдир.

Чунки таълим-тарбия — онг маҳсули, лекин айни вақтда онг даражаси ва унинг ривожини ҳам белгилайдиган омилдир. Бинобарин, таълим-тарбия тизимини ўзгартирмасдан туриб онгни ўзгартириб бўлмайди. Онгни, тафаккурни ўзгартирмасдан туриб эса биз кўзлаган олий мақсад — озод ва обод жамиятни барпо этиб бўлмайди.

Кўриб турганимиздек, буларнинг барчаси бир-бири билан занжир каби чамбарчас боғлиқ масалалардир.

Мен кўп йиллар давлат режалаштириш идораларида ишлаганман. Хизмат тақозосига кўра фан ва таълим масалалари билан ҳам шуғулланганман. Шу сабабли, совет таълим тизимининг барча жиҳатларини яхши биламан, деб айта оламан.

Бизга мерос бўлиб қолган таълим-тарбия тизимининг маълум бир маъқул жиҳатлари билан бир қаторда унинг энг номақбул томони шундан иборат эдики, ўқув жараёнида ўқувчи ва талабаларни мустақил ва эркин фикрлашга йўл қўймаслик, ҳар қайси ўқув юртини битирувчиларнинг билимига қараб эмас, аввало, уларнинг собиқ совет тузумига ва сохта ғояларга садоқатини ҳисобга олиб баҳолаш ва ҳаётга йўллаш тамойили асосий ўринни эгаллар эди. Кўп жойларда сифат ўрнига сон кетидан қувиш устунлик қиларди. Кўпчилик ҳақиқий билим ёки малака орттириш мақсадида эмас, амал-тақал қилиб дипломли бўлиб олиш илинжида техникум ёки институтларга кирар эди. Бу тузумдан бизга қолган мерослар ичидаги шунга ўхшаган салбий асоратларни, афсуски, ҳозир ҳам сезиб турибмиз.

Бу тизим ватанига, халқига, миллатига фидокор, мустақил фикрлайдиган, бирон бир масалани онгли равиш-

***Кучли давлатдан —
кучли жамият сари***

да, масъулият билан ҳал қиладиган, изланувчи, янгилик-ка интилувчи кадрларни эмас, асосан саёз савияли ходимларни, муте кишиларни минг-минглаб етиштирган эди. Жамиятимизни янгилаш, ислохотларни ҳаётга татбиқ этиш, бозор иқтисодиёти асосларини барпо қилишга ўтар эканмиз, ана шундай онги қотиб қолган, азму шижоатдан йироқ, эл-юрт манфаати учун куйиб-ёнмайдиган кадрлар муттасил равишда ишнинг белига тепиб туришини ҳис қилдик, очигини айтсам, ҳозир ҳам сезяпмиз.

Шунинг учун ҳам мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ бутун мамлакат миқёсида таълим-тарбия, илм-фан, касб-ҳунар ўргатиш соҳаларини ислоҳ қилишга ниҳоятда катта зарурат сезила бошлади. Бусиз жамиятимизнинг бирон бир соҳасини ўзгартиришга киришиб бўлмас эди. Ислохотларнинг тақдири ва самараси биринчи навбатда кадрларнинг савиясига, уларнинг замон ва тараққиёт талабларига нечоғлиқ жавоб беришига тақалиб қолар эди. Юртимизнинг эртанги ҳаёти ва тақдири авваламбор шу муаммоларни узил-кесил ечиш билан чамбарчас боғланганини ҳар қайси фикрловчи одам англаши қийин эмас.

Шу сабабли ҳам биз ниҳоятда мураккаб, кўп вақт ва кўп маблағ талаб этадиган ана шу вазифани адо этишга киришдик. Кадрлар тайёрлашнинг Миллий дастурини ишлаб чиқиш билан боғлиқ жараён узоқ йиллар мобайнида бу соҳада талай муаммолар йиғилиб қолганини кўрсатди. Мен бунга ушбу дастур лойиҳаси устида саккиз ой мобайнида ишлаш жараёнида шахсан амин бўлдим. Шунинг учун ҳам бу оғир, масъулиятли, аммо ҳал қилишни асло пайсалга солиб бўлмайдиган ишни қадам-бақадам, изчиллик билан бажаришга бел боғладик.

Ишончим комил: агар бу ислохотни муваффақиятли равишда амалга ошира олсак, тез орада биз ҳаётимизда ижобий маънодаги “портлаш эффекти”га, яъни унинг самарасига эришамиз.

**Жаҳолат —
маърифатнинг кушандаси**

Бу нима дегани?

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури미зда, шу жумладан, ҳали сиз тилга олган икки ҳужжатда назарда тутилган вазифалар тўлиқ амалга ошган тақдирда улар, **биринчидан**, ижтимоий-сиёсий иқлимга ижобий таъсир қилади ва натижада мамлакатимиздаги мавжуд муҳит бутунлай ўзгаради.

Иккинчидан, таълимнинг янги модели ишга тушгач, инсоннинг ҳаётдан ўз ўрнини топиш жараёни тезлашади. Ҳар қандай одам ҳам ўсмирлик чоғида, эндигина вояга етиб келаётган даврида жамиятдан муносиб ўрнини топиши керак. Акс ҳолда бу нарса нохуш оқибатларга, баъзан эса оғир фожиаларга, ҳатто ижтимоий ларзаларга ҳам сабаб бўлади. Ёш йигит-қизларимизнинг ишда, турмушда, оила ва жамоа орасида ўз ўрнини тополмаслик ҳолатлари уларнинг жамиятда ўз қадрини йўқотишига олиб келади. Ўз қадрига, ўз шаънига эга бўлмаган инсон ҳаётда кўп-кўп тўсиқларга дучор бўлади, беқарор ва салбий таъсирларга тез берилади, унинг шахс сифатидаги емирилиши ҳам тез кечади.

Биз жорий этилаётган мазкур таълим модели орқали аввало ана шу вазиятнинг олдини оламиз. Қолаверса, ёшларни муайян бир ихтисосга эга қилиб, ҳаётга йўлланма берамиз. Дунёга умид билан қадам қўйиб келаётган навниҳол инсон ҳаётдан муносиб ўрнини топса, турмушидан, тақдиридан, ватанидан рози бўлиб яшайди, умр бўйи бунёдкорлик фаолияти билан машғул бўлади.

Бу ғоят муҳим ижтимоий-сиёсий аҳамиятга эга бўлган масаладир.

Учинчидан, таълимнинг янги модели жамиятда мустақил фикрловчи эркин Шахснинг шаклланишига олиб келади. Ўзининг кадр-қимматини англайдиган, иродаси бақувват, иймони бутун, ҳаётда аниқ мақсадга эга бўлган инсонларни тарбиялаш имконига эга бўламиз. Ана шун-

**Жаҳонга ўз сўзимизни
айтайлик**

дан кейин онгли турмуш кечириш жамият ҳаётининг бош мезонига айланади. Шунда одам оломон бўлиб, ҳар лаҳзада серкага эҳтиёж сезиб эмас, аксинча — ўз ақли, ўз тафаккури, ўз меҳнати, ўз масъулияти билан, онгли тарзда, озод ва ҳур фикрли инсон бўлиб яшайди. Бундай одамлар уюшган жамиятни, улар барпо этган маънавий-руҳий муҳитни сохта ақидалар, бақириқ-чақириқлар, ҳавойи ширлар билан асло бузиб бўлмайди. Уларни ўзлари ақлидрок ва қалб амри билан танлаб олган ҳаётий мақсадлардан чалғитиб ҳам бўлмайди.

Тўртинчидан, татлимнинг янги модели жамиятимизнинг потенциал кучларини рўёбга чиқаришда жуда катта аҳамият касб этади. Ҳар қайси инсонда муайян даражада интеллектуал салоҳият мавжуд. Агар шу ички қувватнинг тўлиқ юзага чиқиши учун зарур бўлган барча шарт-шароит яратилса, тафаккур ҳар хил қотиб қолган эски тушунча ва ақидалардан халос бўлади. Ва ҳар қайси инсон Аллоҳ таоло ато этган ноёб қобилият ва истисъоддини аввало ўзи учун, оиласининг, миллати ва халқининг, давлатининг фаровонлиги, бахт-саодати, манфаати учун тўлиқ баҳшида этса, бундай жамият шу қадар кучли тараққиётга эришадими, унинг суръат ва самарасини ҳатто тасаввур қилиш ҳам осон эмас. Олдимизда турган буюк мақсадларга эришишда жамиятимизнинг ҳар бир аъзоси қўшадиган ҳисса шу ҳисобдан беқиёс бўлиши муқаррар. Мен “портлаш эффекти” деганда айнан шундай ҳолатни назарда тутмоқдаман.

Бешинчидан, биз фуқаролик жамияти қуришни ўз олдимизга мақсад қилиб қўйганмиз. Бу соҳада дастлабки, аммо муҳим қадамлар қўйилди. **Ишончим комилки**, вақт-соати келиб, бугунги ўтиш даври учун зарур бўлган кучли давлат функциялари ва аломатлари аста-секинлик билан тадрижий равишда кучли жамият зиммасига ўтади. Мана шу йўл, мана шу назарий масаланинг моҳиятини

***Юртимизнинг ҳавфсизлиги —
сиёсатимизнинг бош йўналиши***

атрофлича ёритиш, уни ҳаётимизда, амалиётимизда ҳал қилувчи сиёсатга айлантириш нафақат бугунги, балки эртанги кунимизнинг ҳам энг муҳим ва долзарб вазифасидир. Тараққиётнинг умумбашарий қонуниятлари, инсониятнинг кўп йиллик ҳаётида синовлардан ўтиб, ижобий натижалар берган тажрибалар худди шу йўлни тақозо этади.

Биз бир нарсани яхши англаб олишимиз керакки, умумий ва махсус билимларга эга, онгли, тафаккури ҳар хил “измлар”дан озод, замонавий дунёқараш, миллий ва умуминсоний қадриятларга ворис бўлган инсонларгина фуқаролик жамиятини барпо этишга ва уни янада такомиллаштиришга қодир бўлади.

Бу моделдан кўзланган яна бир мақсад бор. Унинг воқеада биз дунёдан муносиб ўрин олишга, ўзбек номини янада кенг ёйиб тараннум этишга эришамиз.

Бугун халқаро ҳаёт, кишилиқ тараққиёти шундай босқичга кирганки, энди унда ҳарбий қудрат эмас, балки интеллектуал салоҳият, ақл-идрок, фикр, илғор технологиялар ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Амир Темур бобомизнинг “Куч — адолатда” деган машҳур таъбирини бугунги кунга нисбатан қўллаб айтадиган бўлсак, мен унга қўшимча қилиб “Куч — билим ва тафаккурда” деган бўлардим. Келгуси асрда бу тамойил янада кучаяди ва ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларини қамраб олади. Бинобарин, халқаро майдонда биз бошқа мамлакатлар билан соғлом фикр мусобақасига, ижодий рақобатга киришмоғимиз лозим бўлади. Бизнинг келажагимиз мана шу мусобақа ва рақобатга қай даражада бардош бера олишимизга боғлиқ. Уйлайманки, бунинг учун миллатимизнинг салоҳияти ҳам, ақл-заковати ҳам етарли.

Мана, яқинда “Умид” жамғармаси орқали Европа, Осиё ва АҚШнинг энг нуфузли университетларида ўқиётган талабаларимиздан ўн беш нафари магистрлик ва бакалавр-

лик илмий даражаларига муддатидан олдин сазовор бўлгани ҳақида хабар олдик. Мен бу хушхабарни эшитиб, худди ўзимнинг ўғил-қизларим шундай ютуққа эришгандек бениҳоя хурсанд бўлдим. Бу — ҳаётимдаги энг қувончли воқеалардан бири бўлди десам, муболаға бўлмайди. Ўзбек миллатининг, ўзбек фарзандларининг қобилият, зеҳн-заковат, тиришқоқлик борасида бошқа ҳеч бир миллат ёки халқдан қолишадиган жойи йўқ. Фақат мавжуд интеллектуал имкониятларимизни тўлиқ ишга солишимиз, улардан мукамал тарзда фойдалана билишимиз зарур. Отабоболаримиз шухратининг соясига маҳлиё бўлиб юрадиган даврлар энди ўтди. Бугун жаҳон биздан ўз сўзимизни айтишимизни, ўз тафаккуримизни намоён этишимизни талаб қилмоқда. Бошқа халқлар, бошқа миллатлар бизга ётсираб-беписанд қарамаслиги, балки бизни эътироф этиши, бизни эҳтиром этиши керак. Биз ана шу юксак муносабат ва ҳурматга лойиқ бўлишимиз даркор.

Тўққизинчи — ўн бешинчи асрларда маърифатли дунё бухорийлар, фарғонийлар, хоразмийлар, берунийлар, ибн синолар, улугбекларни қанчалик иззат-икром қилган бўлса, йигирма биринчи асрда биз халқимиз, миллатимизга нисбатан ана шундай эҳтиромни қайтадан қўлга киритишимиз керак. Уша даврда улуг аجدодларимиз асос солган ва оламга донг таратган илмий мактабларни замонавий шаклда қайтадан тиклашимиз лозим.

Такрор айтаманки, бунга таълим-тарбия тизимини тубдан ислоҳ қилиш билангина эришиш мумкин. Аслида таълим-тарбия соҳасидаги ислохотнинг чегараси ва поёни йўқ. Токи ҳаёт давом этар экан, таълим ҳам, тарбия ҳам замон ўртага қўяётган янги-янги талабларга кўра муттасил равишда ўзгариб-янгилашиб бораверади. Фақат, биз бу соҳадаги дастлабки қадамларни тўғри қўя олсак, пойдеворни мустаҳкам қилиб барпо этсак, мен шунга ишонаманки, бугунги авлод унинг самарасидан баҳраманд бўлажак, келгуси авлод эса бизнинг қилган шу ишларимизни эҳтиром ва миннатдорлик туйғуси билан эслайди.

САВОЛ. Сиз шуғулланадиган гоят кўламдор ва серқирра масалалар, адо этадиган вазифалар бири биридан муҳим ва зарур. Уларнинг барчаси мамлакат ва жамият,

**Энг олий мақсадим —
халқимнинг омонлиги**

ҳар қайси фуқаронинг ҳаёти, келажаги учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Аммо Сизнинг фаолиятингиздаги энг устувор йўналиш, энг олий мақсад нимадан иборат?

ЖАВОБ. Агар бу саволга бир оғиз сўз билан жавоб бериш лозим бўлса, мен “Халқимнинг омонлиги”, деб айтган бўлардим. Содда қилиб айтганда, элу юртимизнинг осойишталиги, осмонимизнинг мусаффолиги, сарҳадларимизнинг бехатарлиги, бугунги кунимиздан розилик, эртанги ҳаётга ишонч, оналаримиз ва фарзандларимиз юзидаги табассум, бу — мен ўз фаолиятимда интиладиган энг олий мақсаддир. Халқимнинг осойишталиги ва фаровонлиги мен учун ҳамма нарсадан афзал.

Бу дунёда инсон ўз меҳнати, ақл-ғайрати билан кўп нарсага эришиши мумкин. Бойликка ҳам, шон-шухратга ҳам, илмий, ижодий кашфиётларга ҳам, оила, севги бахш этадиган бахту саодатга ҳам. Фақат бунинг учун аввало инсоннинг уйида, маҳалла-кўйида, юртида, қисқача айтганда, одамнинг кўнглида тинчлик-хотиржамлик ҳукм суриши керак. Узоққа бормайлик, мана шу Миллий дастурдан кўзланган мақсадларни амалга ошириш учун ҳам энг аввало тинчлик-омонлик даркорлигини бугун ким инкор эта олади дейсиз!

Мен бу тўғрида илгарилари ҳам кўп бор айтганман. Аччиқ тажрибалар асосида туғилган ва қалбимга чуқур ўрнашган шу ҳаётий ҳақиқатни такрорлашдан толмайман: тинчлик-омонлик бўлса, ҳамма нарса бўлади — ислоҳот ҳам, бозор иқтисодиёти ҳам, жамиятимизнинг янгилиниши ҳам. Аслида ҳаётимиздаги бугунги барча ислоҳот, демократик ўзгаришлардан кўзланган мақсад — юртдошларимизнинг турмушини фаровон қилиш, уларнинг ҳақ-ҳуқуқлари, манфаатларини ҳимоя этиш.

Бизнинг сиёсатимизнинг бош йўналишини Ўзбекистон хавфсизлиги ташкил этади. Албатта, ҳозирча турмушимиз биз орзу этган даражада эмас. Ҳали етишмовчи-

ликлар, қийинчиликлар ва йўлимизда тўсиқлар ҳам оз эмас. Аммо шундай мураккаб бир вазиятда одамлар омонлиги, мамлакатимиз тинчлигини таъминлашга эришаётганимиз, ўйлайманки, бизнинг энг катта ютуғимиздир.

Чуқурроқ мулоҳаза юритиб қарайдиган бўлсак, шу ҳолни кўрамизки, Ўзбекистон дунёдаги етакчи давлатларнинг, турли-туман сиёсий кучларнинг бир-бирига зид манфаатлари ўзаро муттасил тўқнашиб турадиган бир майдонда жойлашган. Биз буни истаймизми-йўқми, тарих, тақдир тақозоси шундай. **Юртимиздаги беҳисоб табиий бойликлар, унинг геостратегик шароити жаҳонда бизга нисбатан фақат хайрихоҳлик ёки ҳавас туйғусини эмас, балки ҳасад, қора ниятларни ҳам уйғотиши сир эмас.**

Харитага диққат билан разм солсангиз, мамлакатимизни этник, демографик, иқтисодий ва бошқа муаммоларнинг оғир юки остида қолган мамлакатлар қуршаб олганини кўриш мумкин. Бунинг устига, Ўзбекистон диний экстремизм, этник жанжаллар, наркобизнес ва ҳар хил ташқи кучларнинг таъсирида ички низолар авж олган Афғонистон каби беқарорлик ўчоғи билан чегарадош. Олти йилдирки, қўшни Тожикистонда нотинчлик ҳукм сурмоқда.

Минтақамиздаги мавжуд муаммолар камдек, яқинда қўшни давлатлардан бири — Ҳиндистон ядро синовларини ўтказиб, янги бир таҳлика манбаини вужудга келтирди. Бу нарсa минтақадаги барқарорлик мувозанатига жиддий зарар етказди. Бунга жавобан шу ҳудуддаги бошқа бир давлат, яъни Покистон ҳам ядро синовлари ўтказиш ҳаракатига тушиб қолди. Демак, минтақамизда ядро хавфи мавҳум хатардан реал хавфга айланиб бормоқда.

Табиийки, буларнинг барчаси бизни ташвишлантирмасдан қўймайди. Ўз навбатида биз ҳам давлатимизнинг мудофаа салоҳиятини мустаҳкамлаш ва ҳар қандай таҳдид балосидан сақланиш учун зарур ҳимоя чораларини кўришга мажбур бўламиз.

Ҳеч сир эмаски, бутунги кунда хавфсизликни таъминлаш, хат-ўрларнинг олдини олиш қанчалар мураккаб, нозик ва қалтис бир масала. Буни, албатта, билган биледи, билмаган билмайди. Хўш, ўйлаб кўрайлик-чи, мамлакатимиз хавфсизлигини таъминлаш биз учун қанчага туш-

моқда? Ўзи, хавфсизликнинг баҳоси борми? Умуман, тинчлик-омонлик, барқарорликни пулга чақиб-ўлчаб бўладими?

Мен бу фикрларни фуқароларимиз, ватандошларимиз юртимиздаги тинчлик, барқарорликнинг қандай қийинчилик, қандай меҳнат-машаққатлар эвазига қўлга киритилаётганини озми-кўпми тасаввур қилишлари учун айт-япман.

Яратганимизга минг қатла шукроналар бўлсинки, биз ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий соҳаларда, ҳам хавфсизликни сақлаб қолиш борасида энг оғир ва мураккаб даврни бошимиздан эсон-омонлик билан кечирдик. Халқимизнинг донолиги, бағрикенглиги, сабр-бардоши бизни ҳар қандай бало-қазолардан асраб, идрокимизни, ақл-заковатимизни чархлаб, юртимизда осойишталик ва миллатлараро, фуқаролараро тинчликни сақлаб қолишга хизмат қилди. Бутун энди ёруғ кунларга етганимиздан ғурурланиб, янги-янги марралар сари қадам қўяётганимиз учун фахрланиб ишлаш ва яшашга асосимиз бор.

Халқимизни яна бир ҳақиқатни ҳеч қачон унутмасликка даъват этмоқчиман: эл-юртимизнинг, шу юртда яшаётган ҳар қайси инсоннинг эсон-омонлиги бизнинг энг катта ютуғимиз ва бойлигимиздир. Бу бойликни кўз қорачигидай асраб-авайлаш, қадрига етиш — барчамизнинг муқаддас инсоний бурчимиздир.

*“Тафаккур” журнаlining
1998 йил 2-сонидан*

ЎЗБЕКИСТОНДА ТОЖИКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ КУНЛАРИНИНГ ТАНТАНАЛИ ОЧИЛИШ МАРОСИМИДА СЎЗЛАНГАН НУТҚ

Муҳтарам Президент Имомали Раҳмонов Жаноби
Олийлари!

Ҳурматли тожикистонлик меҳмонларимиз!

Азиз биродарлар!

Дўстону бародарони тоҷик!

Беҳуда нест ки Рӯдакии бузrug гуфтааст:

Ҳеч шодӣ нест андар ин ҷаҳон,

Бартар аз дидори рӯи дўстон.

Яъни:

Ҳаҳоннинг шодлиги йиғилса бутун,

Дўстлар дийдоридан бўломмас устун.

Бутун Ўзбекистонимизда катта тўй, катта тантана. Халқимиз кўпдан бери орзиқиб кутган байрам — қардош Тожикистон кунлари бошланмоқда.

Яратганнинг ўзи ўзбек билан тожикнинг лойини бир жойдан қорган. Минг-минг йиллардан буён халқларимиз ўзаро қондош ва ёндош бўлиб, қуда-анда тутиниб асрлар юкини бирга тортиб, келажагини бирга қуриб келмоқда. Биз бир дарёдан сув ичамиз, бир далада экин экамиз.

Бозоримиз ҳам, ҳатто мазоримиз ҳам бир. Исминиздан ҳам, жисминиздан ҳам ҳеч ким бизни бир-биримиздан ажрата олмайди. Ҳазрат Алишер Навоий бир тожикча ғазалида ёрни “чашмони туркинаву, мижғони тожикона”, яъни “кўзлари туркона-ю киприклари тожикона” деб бежиз таърифламаган.

Боқӣ Раҳимзода: “Э жўра, бигў: ту ўзбек ё тожик? — деб лутф этганида мутлақо ҳақдир.

Қани, айтинглар-чи, шу байтни таржима қилишга эҳтиёж борми?!

Аввал бир анжуманда айтган эдим, бугун шу иборани яна такрор айтмоқ жоизким, ўзбек билан тожик — икки тилда гапирадиган бир халқ десак ҳеч қандай хато бўлмас. Бу ҳикмат айни бугун, яъни халқларимиз — ўзбеклар ва тожиклар — истиқлолга эришиб, ўз миллий давлатини қураётган бир пайтда ҳар қачонгидан ҳам кўра муҳим аҳамият касб этади. Кўҳна тарихимизнинг қайси қатламини ўрганмайлик, халқларимиз яқинлигини тасдиқлайдиган бисёр далил-исботлар топамиз. Авваламбор, бу — икки халқ учун ягона муқаддас ислом динимиз, тарихимиз ва бетакрор маданиятимиздир. Бир заминда яшаган, бир булоқдан сув ичган, бизга буюк мерос қолдирган улуг аجدодларимиздир.

Ислом дини ва Шарқ фалсафасининг улуг намоёндалари, буюк тарғиботчилари, мутафаккирларимиз Имом ал-Бухорий, Баҳоуддин Нақшбанд ҳазратлари каби буюк алломалар қолдирган маънавий бойлик ва ўғитлар икки халқ учун ҳам баробар бебаҳо меросдир.

Дил ба ёру даст ба қор, деган ҳикмат бугунги авлодларимиз, фарзандларимиз учун, ақл-идрок билан яшаш учун бебаҳо ва раҳнамо йўриқдир.

Аждодларимиз ҳамиша бирга давлат қурганлар, бирга касбу қор қилганлар, бошга тушган мусибатларни елкадош бўлиб енгганлар.

Улуг аждодларимиз қолдирган меросни ўзаро талашмасдан, ундан маънавий озиқланиб, бир чашмадан сув ичгандек, ҳар икки халқ, икки миллат баробар баҳраманд бўлишини таъминлаш, ташкил этиш барчамиз учун ҳам қарз, ҳам фарздир.

Азиз дўстлар!

Ота-боболардан қолган бир мақолда “ўзбек билан тожикнинг куйласа чоғуси бир, йиғласа қайғуси бир” деб бежиз айтилмаган.

Ҳақиқатан, бу икки халқ минг йиллар давомида Наврўзни бирга байрам қилди. Сирдарё, Амударё бўйларини биргалашиб обод водийларга айлантирди.

Босқинчиларга қарши гоҳ Тўмарис, гоҳ Широқ, гоҳ Спитамен, гоҳ Темур Малик бўлиб биргаликда мардона

зарба берди. Сўнгги бир ярим асрлик мустамлака зулмини ҳам бирга тортди. Ниҳоят, истиқлолга ҳам бирга эришди.

Тожик тилида “қўшни”ни “ҳамсоя” дейдилар. Кўп ўзбек шеваларида ҳам бу сўз бор. “Ҳамсоя”нинг маъноси шуки, бир-бирига туташ уйнинг сояси бир бўлади. Тожиклар — ўзбекнинг уйига туташ ҳамсоядир.

Севимли шоиримиз Абдулла Орипов ибораси билан айтганда:

Дўсту қардошдир азалдан
Ўзбегим тожик билан,
Фаҳм этиб боқсанг агарда,
Биз қўша сайёрамиз,
Бу Али сўзлар Зуҳалдан
Ўзбегим тожик билан.

“Ён қўшнинг — жон қўшнинг” деган мақолни халқларимиз дўстлигига нисбатан қўллайдиган бўлсак, чиндан ҳам, хоҳ Ўзбекистонда бўлсин, хоҳ Тожикистонда, биз ўзаро ана шундай девор дармиён ҳамсоялар бўлиб яшаймиз.

Мавлоно Нуриддин Абдурахмон Жомий билан Амир Низомиддин Алишер Навоийдек икки буюк зоти шарифнинг халқларимиз шону шарафи, маънавий-руҳий қудратини жаҳонга кўз-кўз қилган ижоди, улар ўртасидаги ажиб пиру муридлик, устозу шогирдлик муносабатлари биз учун абадулабад яқинлигимизнинг гўзал рамзи бўлиб қолажак.

Устоди бузург Мавлоно Нуриддин Абдурахмон Жомий ўзининг энг гўзал дostonларидан бири — “Юсуф ва Зулайхо”ни Амир Низомиддин Алишер Навоийга бағишлаган. “Лайли ва Мажнун” дostonида устод Жомий устод Навоийга қандай таъриф берганини эслайлик:

Хоса, ки ба боғи ошной,
Боршохи вафо бувад Навой.
Яъне ки Навой лутф созад,
Дилҳои шикастагон навозад.
Коре набвад ба ҷои ин кор,
Ёрони ҷаҳон фидои ин ёр.

Бу сатрларни ҳар бир ўзбек таржимасиз ҳам яхши англайди. Бу сатрлар ҳар бир ўзбек юрагига, қалбига нафақат чуқур ва чуңг маъноси, балки бадий ифодаси билан ҳам яқиндир.

Айтинглар, азиз биродарлар, дўстлик ва қардошликнинг бундан ортиқ таърифи ва тавсифи бўлиши мумкинми?

Биз — ўзбегу тожик — Жомий ва Навоий каби буюк бобокалонларимиз васият этиб қолдирган дўстлик ва қардошликни унутсак, бундай нодонлик, калтабинлик уларнинг руҳи покларига хиёнат эмасми?

Муҳтарам меҳмонларимиз!

Бизнинг маънавий, маърифий ва маданий алоқаларимиз шу қадар кучлики, бугун ўзбекнинг тўю томошасини тожикча, тожикнинг тантанасини ўзбекча куй-қўшиқларсиз сира тасаввур қилиш мумкин эмас.

Ўзбек халқининг ажойиб санъаткорлари Ҳалима Носирова ёки Саодат Қобулованинг овозини тожиклар қандай севиб тингласалар, Ҳанифа Мавлонова ва Жўрабек Муродовнинг ажойиб қўшиқларини ўзбеклар ҳам шундай севиб тинглайдилар. Аслида ҳам бу каби ҳар икки халқнинг фарзанди, ҳар икки халқнинг санъаткорлари бўлмиш инсонлар оз эмас.

Халқларимизнинг дили-дилига нақадар яқинлигини умумий бойлигимиз бўлган шашмақом ҳам, ушшоқ, сеғоҳ, чоргоҳ каби мумтоз куйларимиз ҳам кўрсатиб туради.

Икки улуғ тилнинг салоҳиятини омўхта қилиб ҳар икки тилда асарлар яратишдек улуғ анъаналаримиз борки, уни Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Зебуннисо бегим, Огаҳий ва Машраб янги юксакликларга кўтардилар. Айниқса, туркий улус фарзанди Мирзо Абдуқодир Бедил форс-тожик тилида шу қадар буюк асарлар яратдики, бе-назир шоиримиз Ғафур Ғулом унинг ижодини мусаффо чашмага ва офтоб нурига қиёслагани бежиз эмасдир:

Тонг отар чоғида жуда соғиниб,
Бедил ўқир эдим, чиқди офтоб.
Лойқа ҳаёлотлар чашмадай тинди,
Пок-покиза юрак бир қатра симоб.

Яқин тарихимизга назар ташлайдиган бўлсак, муста-бидликнинг энг оғир йилларида ҳам ўзбек ва тожик халқ-ларининг асл фарзандлари Аҳмад Дониш ва Маҳмудхўжа Бехбудий, Абдулла Қодирий ва Садриддин Айний, Абдул-ҳамид Чўлпон ва Абдурауф Фитрат дўсту ҳамкор бўлиб маърифат йўлида биргаликда кураш олиб борганлар.

Устод Садриддин Айний ҳам тожик, ҳам ўзбек тилида баробар ижод қилиб, гоёт мукаммал асарлар яратгани, ай-ниқса, ибратлидир.

Шуни мамнуният билан таъкидлаш керакки, мадани-ятларимиз, умуман халқларимиз ўртасида асрлар бўйи ўзаро ижодий мусобақа, бир-бирига устоз, бир-бирига шоғирд бўлиш тамойили ҳукм сурган ва айни шу нарса икки халқ тараққиёти учун муҳим замин яратган, икки халқ бу омилдан баробар озиқланган.

Худди шу нарса бизга келажак йўлимизни ҳам кўрса-тади.

Икки халқ ўртасидаги яқин дўстона муносабатлар бугун бизга ҳар қачонгидан ҳам кўпроқ зарур. Халқларимизнинг туб манфаатлари худди шу нарсани тақозо этади.

Шайх Саъдий Шерозий айтганидай:

Дўст он бошад, ки гирад дасти дўст,
Дар парешонҳолию дармондагя.

Мустақилликнинг дастлабки етти йили Тожикистон учун осон кечмади. Бегуноҳ халқ, истибодд даври юки остида эзилгани етмагандек, худбинлик, тор манфаатпа-растлик, ҳокимият учун кураш, беқарорлик ва чет таъ-сирлар гирдобига тушишларнинг жабрини кўп тортди.

Тожикистонда барқарор ва осойишта турмуш барпо эти-лишидан Ўзбекистон ҳаммадан ҳам кўра манфаатдордир. Ахир, халқимиз бекорга: “Кўшнинг тинч, сен тинч” де-маган. Биз фақат ҳамкорлик асосида юртларимизнинг бар-қарорлигини, халқларимизнинг осойишта ҳаётини таш-кил этишимиз мумкин. Буни ҳеч ким, ҳеч қачон унутмас-лиги керак.

Биз тожик халқи бошига тушган мусибатларни ўз қул-фатимиз деб биламиз, қўлимиздан келганича қардош

мамлакат ҳаёти тезроқ изга тушиб кетишига бундан кейин ҳам кўмак, ёрдам беришда ўзимизни аямаймиз.

Тожикистонда тинчлик, биродарлик руҳи қарор топса ва миллий сулҳ ўрнатилса, бу — нафақат тожиклар ва ўзбекларнинг бахту саодати, порлоқ келажаги учун, ўйлайманки, яқин ва узоқ қўшни халқлар учун ҳам кенг маънода хизмат қилажак.

Мен ишонаман: замонлар ўтар, йиллар ўтар — биз, икки халқ ўзаро ҳурмат ва иззатни сақлаб, албатта, ўзгалар ҳавас қиладиган муносиб ҳаёт қурамыз. Бунга ҳеч кимда, ҳеч қандай шубҳа бўлмасин.

Устод Бадриддин Ҳилолий ўз авлодларига қолдирган ишонч бунга гувоҳдир:

Ба як дам оламиро зинда созем,
В-аз он пас, ки то
абад поянда созем

Яъни:

Бир лаҳза бўлса ҳам шундай олам иморатини яратайлик,
Токи ул абадулабад ёдда яшаб қолсин.

Ўзбекистон унда яшовчи тожикларнинг асл ва қадимий Ватани бўлгани каби, Тожикистон ҳам унда истиқомат қилувчи ўзбекларнинг асл ва қадимий ватандир. Ўзбекистондаги тожиклар ҳамда Тожикистондаги ўзбекларнинг миллий-маданий равнақи келажагимиз учун муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистонда Тожикистон кунларининг ўтаётганини ҳам халқларимиз ўртасидаги дўстона ҳамкорлик самараси, абадий дўстлигимиз учун мустаҳкам замин деб биламан.

Дўстони тоҷики азиз!

Боз меғям: ба қадамҳоятон ҳасанот, дўстони азиз!

Хуш омадед, бародарони тоҷикистонӣ!

Ўзбекистон диёрига хуш келибсиз, азиз тожик биродарларимиз!

Ўзбек ва тожик дўстлиги ва ҳамкорлиги абадулабад яшасин!

ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИ — ФАОЛИЯТИМИЗ МЕЗОНИ

Хурматли мажлис қатнашчилари!

Биз бугун ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг биринчи ярим йилликдаги яқунларини кўриб чиқиб, биринчи навбатда иқтисодиётимизни ислоҳ қилишнинг 1998 йил учун белгиланган устувор йўналишлари нечоғли тўлиқ ва самарали амалга оширилаётганига алоҳида эътибор беришимиз керак.

Шуни таъкидлашни истардимки, биз учун фақатгина кўрсаткичлар, айрим корхона, тармоқ, борингки, иқтисодиётнинг бутун бир мажмуалари эришган натижаларнинг рақамларини таҳлил этиш асосий мақсад эмас. Биз учун жамиятимиз тараққиётида, иқтисодиётимиз ривожланишида, ҳаётимизнинг барча соҳаларини ислоҳ қилиш жараёнида кўзга ташланаётган ижобий жиҳатларни ўз вақтида аниқлаш ва уларни тўғри баҳолаш муҳим аҳамиятга эгадир.

Шу билан бирга, биз иқтисодиётимизда мавжуд бўлган муаммоларнинг таҳлилига, уларнинг пайдо бўлиш сабабларини топишга, заиф томонларини танқидий баҳолаб, уларни ҳал этишнинг самарали йўл ва услубларини излашга алоҳида эътибор қаратишимиз лозим.

Такрор ва такрор айтаман: бизнинг мақсадимиз қўлга киритилган натижаларни бўяб-бежаб кўрсатиш эмас, балки, авваламбор, ҳолис ва танқидий баҳолаш асосида мавжуд муаммоларнинг шакл-мазмунини ва мураккаблигини аниқ тасаввур этиш, уларни ечиш ва пировард мақсад йўлидаги ҳаракатимизнинг аниқ йўналишларини, уфқларини белгилаб олишдан иборатдир.

Ўтган ярим йиллик мобайнида ислохотларни амалга ошириш ҳамда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий

ривожлантириш якунларини шу нуқтаи назардан баҳолар эканмиз, энг аввало, қуйидаги масалаларга эътиборингизни қаратган бўлардим.

Шубҳасизки, сўнгги вақтларда иқтисодиётимизда, жамиятнинг ташкилий ва бошқарув тизимида, умуман кундалик ҳаётимизда рўй бераётган муайян ижобий ўзгаришларни сезмаслик мумкин эмас. Улар нималардан иборат?

Биринчидан, иқтисодиётимиздаги изчил ривожланиш тамойиллари нафақат мустаҳкамланди, балки янада яққолроқ кўрина бошлади. Макроиқтисодий ва молиявий барқарорлик мустаҳкамланди. Тўлов интизоми яхшиланди. Иқтисодиёт ва унинг алоҳида тармоқларидаги мутаносиблик ва барқарорлик кучайди. Яқши биласизларки, биз аynи шу вазифаларни 1998 йил учун бош устувор йўналишлар сифатида белгилаган эдик.

Бундай хулоса чиқариш учун қуйидаги кўрсаткичлар асос бўлмоқда. Аввало, иқтисодиётнинг умумий аҳволини белгиловчи, энг муҳим иқтисодий кўрсаткич бўлган ялпи ички маҳсулот ҳажми изчил ўсмоқда. Эсингизда бўлса, 1996 йилда ялпи ички маҳсулотимиз 1,6 фоиз, 1997 йилда 5,2 фоиз ўсган эди. Жорий йилнинг биринчи чорагида бу кўрсаткич — 3,3 фоиз, иккинчи чорақда — 4,6 фоиз, ярим йиллик бўйича эса 4 фоизни ташкил этди. Кўриниб турибдики, ўсиш жараёни изчил давом этмоқда.

Шунингдек, иқтисодиётнинг барча бўлим ва тармоқлари муттасил ва барқарор ривожланмоқда. Саноатда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми — 5,5 фоиз, истеъмол моллари ишлаб чиқариш эса — 6,5 фоиз, қишлоқ хўжалигида — 7,4 фоиз, қурилишда — 3,5 фоиз ўсишга эришилди. Аҳолига хизмат кўрсатадиган сектор — чакана савдо ва пулли хизмат кўрсатиш барқарор ривожланмоқда.

Иқтисодий ўсиш молиявий ва пул айланишининг барқарорлигига етиш билан бир қаторда, инфляция даражасининг пасайишига эришилмоқда. Биринчи ярим йилликда инфляция даражаси ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 2,3 марта пасайди ва ойига ўртача ҳисоблаганда 1,5 фоизни ташкил этди. Бу шу йил учун мўлжал қилинган кўрсаткичларга тўла мос келади. Нақд пул эмиссияси эса, 8,7 фоиз даражасида мўлжалланган бўлса-да, амалда бор-йўғи 2,6 фоиз бўлди.

Таъкидлаш лозимки, айни вақтда иш ҳақи, пенсия, нафақа ва стипендиялар вақтида тўлаб борилмоқда. Амалда барча асосий манбалардан бюджетга тўловлар келиб тушди. Бу эса биринчи ярим йилликка мўлжалланган бюджет тўловларини амалга ошириш имконини берибгина қолмасдан, бюджет камомадини қисқартиришга, унинг ялпи ички маҳсулотнинг 1,3 фоизи миқдорида бўлишига эришиш учун замин яратди.

Ўтган давр мобайнида мамлакатимиз аҳолисининг манфаатларини ҳимоя қилишда, шунингдек, бюджетни тўлдиришда спирт ва бошқа алкогольли маҳсулотларни ишлаб чиқаришни назорат қилиш ва бу борада давлат монополиясини кучайтириш бўйича биз кўрган чора-тадбирлар ҳақида алоҳида тўхталиб ўтмоқчиман.

Бу чоралар, аввало, кишилар соғлиғи учун хавфли, сифати паст, қаерда ишлаб чиқарилгани номаълум бўлган спирт, ароқ, вино маҳсулотларининг контрабанда йўли билан Ўзбекистон бозорларига кириб келишига йўл қўймасликка қаратилган эди.

Ўтган қисқа вақт мобайнидаёқ республикада ишлаб чиқарилаётган алкоголь маҳсулотларидан бюджетга тушадиган тўловлар январь-май ойларидаги ўртача ойлик кўсаткичларга таққослаганда 35 фоиз кўпайди. Фақат шу манбадан июнь ойида бюджетга қўшимча 1,4 миллиард сўм маблағ тушди. Омборлардаги спирт ва тайёр маҳсулот қолдиқлари камайиб, товар айланиши ортиди.

Иккинчидан. Инвестиция фаолиятини кенгайтириш ҳисобидан иқтисодиётда таркибий ўзгаришлар собитқадамлик билан амалга оширилмоқда. Фақат биринчи ярим йилликда иқтисодиётга ётқизилган капитал маблағларнинг умумий ҳажми 12 фоиз ортиди ва 150 миллиард сўмга етди. Бу ялпи ички маҳсулотнинг учдан бирига тенгдир. Сармояларнинг 55 фоиздан ортиғи ишлаб чиқариш соҳаларини, айниқса, транспорт ва алоқа, ёқилғи-энергетика мажмуи, қишлоқ хўжалиғи, озиқ-овқат саноатини ривожлантиришга йўналтирилди.

Ярим йиллик давомида иқтисодиётимиз учун ўта муҳим аҳамиятга эга бўлган иншоотларда қурилиш ишлари фаол олиб борилди. Шўртан газ-кимё мажмуи, Хўжаобод

ерости газ омбори қурилишлари, Фарғона нефтни қайта ишлаш заводини таъмирлаш, Қўнғирот сода заводи, Қизилқум фосфорит комбинати, “ЎзДЭУавто” қўшма корхонаси учун бугловчи қисмлар ишлаб чиқарадиган корхоналар ва бошқа бир қатор иншоотларда амалга оширилган ишлар шулар жумласига киради

Тижорат банклари фаолиятида, улар ўтказаётган кредит сиёсатида ҳам ижобий силжишлар кўзга ташланмоқда. Яқин-яқинда банклар ажратган маблағларнинг 90 фоизини қисқа муддатли тижорат кредитлари ташкил этар эди. Бугунги кунда кредит ресурсларининг ярмидан ортиғи узоқ муддатли, иқтисодиётнинг устувор тармоқларидаги инвестиция лойиҳаларини молиялашга сарфланмоқда. Айни пайтда банкларнинг устама фоизлари барқарорлигича — ойига 3 фоиз миқдорида сақланиб турибди.

Учинчидан. Хўжалик юритувчи субъектларнинг ўз молиявий аҳволини мустаҳкамлаш, зарар кўриб ишлаётган, иқтисодий ночор ва истикболсиз корхоналарни тугатиш борасидаги ишлар фаоллашди. Бунда ҳукумат даражасида тузилган махсус комиссиялар фаолияти, корхоналар ва бутун бир тармоқларни қайта тузиш, кам самарали ишлаб чиқаришларни санация қилиш борасида қўрилган чора-тадбирлар сезиларли роль ўйнади. Хўжалик судларининг банкрот бўлган корхоналарга нисбатан тутган қатъий ва дадил позицияси яхши самара берди.

Фақат бир-икки мисол келтираман.

Хабарингиз бор, қишлоқ хўжалиги корхоналарини санация қилиш ҳақида қабул қилинган қонун асосида йил бошида 104 та қишлоқ хўжалик корхонасини молиявий соғломлаштириш бўйича дастур ишлаб чиқилган эди. Шу мақсадда санация бўйича республика ва вилоят комиссиялари тузилди. Санация қилинадиган барча хўжаликларга четдан бошқарувчилар тайинланди.

Санация жараёни икки йилга мўлжалланган бўлса-да, бугуннинг ўзидаёқ муайян натижаларга эга бўлдик. Санация қилинаётган корхоналардан биронтаси биринчи ярим йилликни зарар билан якунлагани йўқ, аксинча, уларнинг кўпи фойда олди. 70 хўжаликда бошоқли дон экинлари ҳосилдорлиги ўтган йилга нисбатан 1,2 баробардан 7 баробаргача ортиди.

Муҳими, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришидан қарийб 40 минг киши — ортиқча ишчи кучи озод этилди. Демак, молиявий соғломлаштиришдек мураккаб масалага ҳам жиддий ёндошилса, ҳалигача маълум бўлмаган катта имкониятларни қидириб топиш мумкин экан. Фақат бу иш билан мунтазам ва жиддий шуғулланиш даркор.

Бошқа бир мисол. Бошқарув тизимини ўзгартириш, ортиқча бошқарув бўғинларини қисқартириш, корхоналарнинг иқтисодий мустақиллигини ошириш ҳисобидан ҳам салмоқли ишлаб чиқариш ва молиявий натижаларга эришиш мумкин. Бунга ярим йилликни зарар кўрмай якунлаган Ўзбекистон почта ва телекоммуникациялар агентлиги яққол далил бўла олади. “Ўзқурилишматериаллари” компаниясида эса маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми 17 фоиз, баланс даромади эса — 44 фоиз ортди. Кўряписки, бу ерда ҳам талай имкониятлар бор экан.

Тўғривчидан. Ўзбекистоннинг жаҳондаги қўлаб мамлакатлар билан ташқи иқтисодий алоқалари кенгайиб, мустақамланиб бормоқда. Республикамиз жаҳон бозорида тобора нуфузли ва ишончли шерик, дунёдаги хўжалик муносабатлари тизимида фаол қатнашчига айланмоқда. Бунинг учун барча зарур ҳуқуқий ва амалий шарт-шароитлар яратилмоқда.

Бунга “Чет эл инвестициялари тўғрисида” ва “Чет эл инвесторлари ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида” иккита янги қонуннинг қабул қилиниши, жаҳоннинг 35 мамлакати билан савдо-иқтисодий ҳамкорликда қулай шарт-шароит яратиб бериш тўғрисида Битим имзолангани, Вашингтонда Ўзбекистон — Америка комиссиясининг биринчи мажлиси ўтказилгани, АҚШ, Япония, Исроил каби бир қанча мамлакатларда қатор конференция ва бизнес-семинарлар ташкил этилгани ёрқин мисол бўла олади.

Халқаро валюта фонди, Жаҳон банки, Халқаро молия корпорацияси, Европада ҳамкорлик бўйича комиссия, Осиё банки каби бир неча халқаро молия ташкилотлари билан ҳамкорлигимиз сезиларли даражада мустақамланди.

Шу йилнинг ўзида Жаҳон банкининг Директорлар кенгаши корхоналарни ташкилий ўзгартириш ва хусусийлаш-

тиришдан сўнг қўллаб-қувватлаш лойиҳаси бўйича 28 миллион долларлик маблағ ажратиш ҳақидаги битимни имзолади. Тошкент шаҳрининг санитария ҳолатини янада яхшилаш ва соғлиқни сақлаш соҳасини ривожлантириш лойиҳалари бўйича иш давом этмоқда.

Осиё ривожланиш банки билан транспорт инфратузилмасини такомиллаштириш, маориф ва қишлоқ хўжалиги соҳаларини ривожлантириш борасида лойиҳалар тайёрлаш ва амалга ошириш хусусида келишувга эришилди. Умумтаълим мактаблари учун дарслик ва ўқув адабиётлари чиқариш тизимини такомиллаштириш бўйича 40 миллион долларлик имтиёзли кредит ҳақида шартномалар қабул қилинди.

Ташқи савдо фаолиятида, экспорт ва импорт тизимида рўй бераётган ижобий силжишлар ҳақида ҳам тўхталиб ўтмасак бўлмайди. Биринчи ярим йилликда ташқи савдо оборотининг сальдо қолдиғи ижобий бўлиб, у 200 миллион АҚШ долларидадан ортди. Айни вақтда олтин-валюта захираларимиз сақлаб қолинди. Мамлакатнинг тўлов баланси мустаҳкамланди.

Юқори даражада қайта ишланган маҳсулотларни экспорт қилиш тамойили янада кучайди. Хусусан, механик асбоб-ускуналарни экспорт қилиш 4,5 марта, электр жиҳозлар, жумладан, телевизорлар, видеомагнитофонлар ва аудио-техника экспорти — 2,6 марта, трикотаж матоларини четга сотиш — 2 мартадан зиёд ортди.

Бошқа маҳсулотлар — автомобиллар, кимёвий бўёқ ва лаклар, гиламлар ва бошқа буюмлар экспорти ҳам кўпайиб бормоқда. Импорт тизимида 70 фоиз маҳсулот ишлаб чиқариш — техника йўналишига тўғри келади. Шундан 48 фоизидан кўпроғи машина ва ускуналардир. Бу тамойилни келажакда ҳам мустаҳкамлаш зарур.

Бешинчидан. Жорий йилда 1998 йилнинг бош вазифаси деб эълон қилинган оила манфаатларини рўёбга чиқаришни таъминлаш бўйича Давлат дастурини бажаришга алоҳида эътибор берилди.

Оилаларнинг, аҳолининг ва ҳар бир инсоннинг фаровонлигини таъминлаш борасида ҳукумат томонидан қандай аниқ, амалий ишлар қилинди?

Биринчидан, оилавий муносабатларнинг қонуний асосларини такомиллаштириш, оила манфаатларини қонуний муҳофаза қилиш, оналик ва болалик ҳуқуқини таъминлаш бўйича фаол иш олиб борилмоқда. Умумхалқ муҳокамасидан кейин Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси қабул қилинди.

Қорақалпоғистон Вазирлар Кенгаши, кўплаб вилоят ҳокимликларида оилавий муносабатлар муаммоси билан шуғулланадиган ҳўжалик ҳисобида ишлайдиган маслаҳат хизмати ташкил этилди. Республика аҳолисини ҳуқуқий тарбиялашни яхшилаш, оилавий низолар ва ажралишлар тўғрисидаги суд амалиётини ўрганиш борасида фаол иш олиб борилмоқда. Олий суд Пленуми бу йўналишдаги ҳуқуқий ишларни яхшилаш бўйича таклифларни кўриб чиқиши керак.

Иккинчидан, оиланинг ижтимоий манфаатларини таъминлаш, соғлиқни муҳофаза қилиш, оила аъзоларининг маълумот даражасини юксалтириш учун зарур шарт-шароит яратиш соҳасида ҳам ижобий силжишлар бор.

Болалардаги туғма касалликларнинг олдини олиш ва камайтириш бўйича дастур қабул қилинди. Қишлоқ врачлик пунктларини зарур ускуналар билан жиҳозлашга алоҳида эътибор берилмоқда. Оилавий жисмоний тарбия ҳаракатини кенгайтириш борасидаги ишлар фаоллашмоқда, миллий спорт турлари ва халқ ўйинлари бўйича олимпиадалар ўтказилмоқда.

Учинчидан, оиланинг иқтисодий манфаатларини, бандлик даражасини таъминлаш, уй меҳнати ва турмуш шароитини яхшилаш чора-тадбирлари кўрилмоқда.

Бандлик ҳудудий дастурларига мувофиқ ўтган давр мобайнида 183 минг янги иш ўрини ташкил этилди. Шундан 112 мингтаси қишлоқ жойларида экани диққатга сазовордир. 1600 нафар ногирон, 7 минг нафарга яқин ёш болали аёллар ишга жойлаштирилди.

Ижтимоий соҳа объектларини ишга тушириш ҳажмлари оила манфаатлари бизнинг мамлакатимизда нақадар устувор эканига яққол мисол бўла олади. Биринчи ярим йилликда 4 миллион квадрат метр уй-жой қуриб битказилди. 2,5 минг километр газ, 1000 километрдан зиёд сув

узатиш тармоқлари ишга тушди, бир сменада 7 минг кишига хизмат қиладиган шифохона ва бошқа иншоотлар фойдаланишга топширилди.

Жорий йилнинг 1 июлидан ойлик маош ва стипендиялар ўртача 1,5 барабар, пенсиялар эса 1,6 барабар оширилди.

Тўртинчидан, оиланинг маънавий-ахлоқий асосларини такомиллаштириш ҳамда маданий манфаатларини таъминлаш учун етарли шароит яратишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

◀ Республика матбуоти саҳифаларида оила маънавиятини юксалтиришга хизмат қилувчи янги рухналар очилди. Радио ва телевидение орқали бу мавзуга бағишланган кўрсатув ва эшиттиришлар мунтазам бериб борилмоқда. Оила байрамларини, турли кўргазма ва кўрик-танловларни ўтказиш анъанага айланиб қолди.

Олий ўқув юртларида таълим олаётган ёш оилаларни ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш тadbирлари ишлаб чиқилди.

Оила муаммоларининг илмий, ижтимоий tadқиқотини чуқурлаштиришда Оила илмий-амалий марказининг ташкил қилиниши катта аҳамиятга эга.

Хукумат, маҳаллий ҳокимият органлари оила манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган дастурий tadбирларнинг бажарилишини қаттиқ назорат қилишлари, оилани мустаҳкамлаш, унинг моддий фаровонлигини оширишга ёрдам бераётган жамоат ташкилотлари, маҳалла қўмиталарини ҳар томонлама қўллаб-қувватлашлари зарур. Бирон-бир раҳбарнинг эгаллаб турган лавозимига лойиқ ёки нолайиқ эканини биз айнан мана шу нуқтан назардан, яъни шаҳар ва қишлоқ, туманларнинг ижтимоий қиёфаси, оилаларнинг турмуш тарзи қандай ўзгараётганига қараб баҳолаймиз.

Муҳтарам дўстлар!

Жорий йилнинг ўтган даври ва умуман кейинги йилларни сарҳисоб этарканмиз, эътиборингизни қуйидаги масалаларга қаратмоқчиман.

Маънакатимизда маош вақтида тўланаётгани, нафақа ва тўловлар кечиктирилмай берилаётгани биз учун таби-

ий ҳолга айланаётганига эътибор ҳам бермай қолдик. Ваҳоланки, қатор Ҳамдўстлик давлатларида иш ҳақи ва нафақаларнинг ўз вақтида берилмаслиги, ночорликдан натура тўлови жорий қилинаётгани, яъни иш ҳақи гўшт, бугдой, айрим жойларда ҳатто четдан келтирилган банан ва бошқа маҳсулотлар шаклида тўланаётгани ҳам бор ҳақиқат.

Мамлакатимизда ўзаро тўловларни жиловлаш ва хавфли чегарадан ўтиб кетмаслиги, изчил иқтисодий ривожланиш таъминланмоқда. Инфляция ва давлат бюджети камомати белгиланган даражада сақланиб қолмоқда. Ички ва ташқи давлат қарзи ҳажми ялпи ички маҳсулотнинг 5 фоизини ташкил этмоқда, холос.

Буларнинг барчасини макроиқтисодий муносабатларнинг яққол далили деб қабул қилсак, ҳеч қандай муболаға бўлмайди.

Бир сўз билан айтганда, мамлакатимизда эришилган ривож суръатлари, молиявий ва ижтимоий барқарорлик биз танлаган ва олиб бораётган ислоҳот ва янгиланиш сиёсати тўғри эканлигининг исботидир.

Ҳурматли мажлис қатнашчилари!

Мен бугунги фурсатдан фойдаланиб, ўзларининг фидойи меҳнатлари билан жорий йилда ғалладан юксак ҳосил етиштирган миришкор деҳқонларимизга, қишлоқ хўжалиги ходимларига мурожаат қилиб, уларга ўзимнинг сазимий миннатдорлигимни изҳор этишдан ғоят мамнунман. Улар ҳозиргача давлатга 2 миллион 100 минг тонна ёки ўтган йилдагига нисбатан 300 минг тонна кўп ғалла топшириб, Ўзбекистонимизнинг ғалла мустақиллигига катта ҳисса қўшдилар.

Бу улкан хирмон, бу ютуқ, энг аввало, қишлоқда олиб берилаётган изчил иқтисодий ислоҳотлар, замонавий агротехнологиялар ва техника қўлланиши, уруғ танлаш ва етиштириш соҳасидаги илғор дунё тажрибасидан фойдаланиш, деҳқончилик маданиятини ўстириш натижасида қўлга киритилди.

Ўз меҳнати, қадоқ қўллари билан бу бойликни яратётган ва мамлакатимиз халқининг ризқи-рўзини таъминлаётган ғаллакорларимизни яна бир бор чин қалбимдан табриқлайман.

Албатта, эришилган ютуқлардан кўз юмиб бўлмайди. Аммо ҳозир биз бу хусусда эмас, балки ҳаммамизни ташвишлантираётган муаммолар ҳақида кўпроқ фикр юритсак тўғри бўлади, деб ўйлайман.

Мавжуд вазиятни танқидий баҳолар эканмиз, ислохотлар йўлида дадил боришимизга ҳалақит бераётган, бизни орқага сураётган муаммоларнинг туб сабабларини аниқлаш, улардан тегишли хулоса чиқариш жуда муҳимдир.

Тўғри, мазкур муаммолар ва уларнинг ечими ҳақида кўп гапирганмиз. Афсуски, амалий ишга ўтишимиз жуда қийин бормоқда. Шунинг учун ҳам мавжуд камчиликлар ва нуқсонлар, уларни бартараф этиш учун нималарга эътибор бериш кераклиги ҳақида қайта-қайта гапиришга мажбур бўлмоқдамиз.

Хўш, бу нуқсонлар нималардан иборат?

Биринчидан. Бозор иқтисодиёти асосларини яратишга қаратилган ислохотлар жараёни бошланганига қарийб 7 йил бўляпти. Лекин давлат ходимларимизнинг, аввало барча даражадаги раҳбарларнинг тафаккури катта қийинчиликлар билан жуда секин ўзгармоқда. Ҳаётимизнинг янги шарт-шароитларини эски, қотиб қолган услуб ва йўл-йўриқларга бўйсундириш ва мослаштиришга уриниш яққол кўзга ташланмоқда.

Ўзларингиз бир эътибор беринг. Республикамизда мазмун-моҳиятига кўра бозор иқтисодиёти талабларига мос тушадиган тамоман янги иқтисодий муносабатлар шаклланимоқда. Эски режали бошқариш ва тақсимлаш, маъмурий-буйруқбозлик тизими ўтмишга айланмоқда. Госплан, Госснаб деган идоралар ҳам, лимит, фонд деган тушунчаларга ўрин қолмади. Ишлаб чиқаришни бошқариш ва ташкил этишнинг бутунлай янги, бозор иқтисоди талабларига жавоб берадиган тизими шаклланимоқда.

Янги молня бозори, банк тизими, бозор инфратузилмаси ташкил этилди, фонд бозори ишлаб турибди. Корхоналар ўз фаолиятини янги бозор қондалари ва механизмларига суяниб қайта ташкил этмоқда. Аммо, афсуски, яна такрорлайман, кўпгина одамлар, аввало раҳбар ходимлар ҳамон эскича фикрлашмоқда.

Бунинг сабаби эса битта: кимлардир эски оқим таъсирида қолмоқда, кимдир ўзи жуда кўникиб қолган эски

замонни қўмсаяпти. У замон қанақа замон эди — ўзларинг яхши биласизлар. Маркетинг, менежментнинг замонавий услублари ҳеч кимни қизиқтирмас, янги-янги харидор ва бозор топиш, рақобатбардош маҳсулот тайёрлаш, бунинг учун ишлаб чиқаришни янгилаш ва модернизациялаш лойиҳаларининг молиявий манбаларини қидириб топиш, кредит ҳақида ҳеч ким бош қотирмасди. Кескин рақобат шароитида ўнгланиш йўллариини излаш, кишиларнинг қўлини ишдан совутмаслик учун меҳнатига яраша маош тайинлаш, иш шароитини яхшилаш, замон талабига қараб ишлаш ҳақида гапирмаса ҳам бўлади.

Маъмурий-буйруқбозлик, тақсимлаш тизими амал қилган даврларда ҳеч кимга керак бўлмаган маҳсулот босиб кетар ва бундан келадиган зарар давлат ҳисобидан қопланар эди.

Минг афсуски, мана шундай қарашлар, шўролар замонидан қолган ташаббус, тадбиркорликдан мутлақо йироқ боқимандалик кайфияти бизга панд бермоқда.

Ҳали-бери, давлат нарх-наво билан мунтазам кураш олиб бориши керак, бозор нархларини назорат қилиш керак, маҳсулоти сотилмаса ҳам маошнинг вақтида тўланишига кафолат бериши керак, деб бизга ақл ўргатувчилар орамизда йўқ эмас.

Маҳсулотини бозор кўтармаётган бўлса ҳам, отнинг калласидек маош олаётганлар ҳам кам эмас.

Мана шунақа кайфият билан юрганларга қаратиб, қаттиқ, қатъий сўзларни айтишга мажбурман. Бутун маърифатли дунё тан олган ва риоя қилаётган, бутунги замоннинг ўзи тақозо этган янги принциплар, қонунларни тушунмайдиган, қабул қилмайдиган шахслар, амалпарастлар энди бизга халақит бермасин, чеккага чиқсин, ўрнини ёшларга, илғор фикрловчи мутахассисларга бўшатиб берсин!

Иккинчи муҳим масала. Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш, кўп қиррали иқтисодиётни шакллантириш, хусусий тадбиркорликни рағбатлантириш дастурини амалга ошириш бўйича қўрилаётган барча чора-тадбирларга қарамасдан, реал мулкдорлар пайдо бўлиш жараёни суст кетмоқда. Қайта такрорлайман: реал

мулкдорларнинг пайдо бўлиш жараёни суст кетмоқда! Бу, хусусан, қишлоқ хўжалиги, саноат, капитал қурилиш соҳаларида кўзга яққол ташланмоқда.

Тан олишимиз керакки, хусусийлаштириш ва акциялаш кўп ҳолларда хўжакўрсинга ўтказилиб, бу тadbир биз кутган натижани бермаяпти. Корхоналарни бошқариш тизимида туб ўзгаришлар йўқ.

Афсуски, корхоналар ва тармоқларни бошқариш тизими эскилигича қолмоқда. Биз бугун хусусийлаштирилган корхоналарнинг ҳақиқий эгалари бор, деёлмаймиз. Нега деганда ҳақиқий эга корхонасидаги иш сифатига, унинг молиявий аҳволи, истиқболига бефарқ қараб туролмайди.

Талай концерн ва корпорациялар раҳбарлари, энг аввало, директорлар корпуси айтганим — айтган, деганим — деган қабiliда ишлашга одатланганлар. Улар ҳукмронлик ваколатларидан ажралиб қолишдан, ислохотлардан, ўзгаришлардан чўчийдилар.

Айрим раҳбарларимизнинг акциялаштирилаётган корхоналарнинг низомий жамғармасида давлат ва жамоа мулк ҳиссасини мумкин қадар кўпроқ сақлаб қолишга уринаётганлари мана шу қўрқув оқибатидир.

Ўйлайманки, бу масалада Вазирлар Маҳкамаси аниқ бир қарорга келиши зарур.

Хўш, бундай вазиятдан ва боқимандалик кайфиятидан халос бўлишнинг йўли борми? Албатта бор!

Биринчидан, акцияларнинг давлат улуши 25 фоиздан, жамоа улуши 26 фоиздан ошмаслиги ҳақидаги Фармон бандларининг сўзсиз бажарилишини таъминлаш зарур.

Иккинчидан, мазкур корхоналарда мулкнинг давлат улушини бошқариш механизмларини шакллантириш баробарида, қонунларимизда кўзда тутилгандек, ҳиссадорларнинг кенгашларини тузиш зарур. Токи улар амалда ҳиссадорлик жамиятларини бошқаришнинг олий органига айлансинлар. Ҳиссадорлар йиғилишидан йиғилишигача бўлган вақт мобайнида бошқарув кенгаши фаол ишласин. Биз албатта шунга эришмоғимиз керак. Шунга эришганда бундай корхоналарнинг раҳбарлари ҳиссадорлик йиғилишига ва умумий кенгашига бўйсунishi шарт.

Учинчидан, аввало биржа фондида, эркин савдода фуқароларга, шу жумладан хорижий инвесторларга сотиш учун мўлжалланган акциялар пакети реализациясини тезлаштириш зарур. Бу акциялар шунчаки қоғоз эмас, том маънода қимматли қоғоз бўлмоғи керак. Токи ҳар бир акцияси учун акциядор дивиденд, даромад олсин. Акция савдосининг сўнгги икки талабига тўлиқ амал қилинган тақдирдагина корхона ҳақиқатан ҳам акциялашган ҳисобланади.

Тан олишимиз керакки, тармоқлар, корхоналар раҳбарлари инвесторлар, авваламбор хорижий инвесторлар диққат-эътиборини ўзларига жалб қилолмаяпти. Акцияларнинг эркин савдога мўлжалланган салмоқли қисми ўз харидорини тополмаётганини фақат шу билан изоҳлаш мумкин.

Акциялар савдосини ташкил этиш, энг аввало, Давлат мулкани бошқариш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитаси, унинг жойлардаги бўлимлари вазифасидир. Давлат мулки қўмитаси бош-қош бўлиб, ушбу ишларни охирига етказсин.

Ҳукумат (Ў. Султонов) мазкур масалани кўриб чиқиб, уни ҳал этиш механизмларини ишлаб чиқиши лозим. Кўрилган чора-тадбирлар ҳақида бир ой вақт ичида ҳисобот берилсин.

Фонд бозори, айниқса иккиламчи бозор ривожини тезлаштиришга, аҳоли кенг қатламларини фонд бозорига жалб этишга эътиборни кучайтириш зарур. Корхоналарни акциялаштиришга хорижий сармояларни жалб этишнинг, Ўзбекистон фонд бозорининг халқаро капитал бозорига кириб боришининг аниқ чора-тадбирларини ишлаб чиқишнинг пайти етди, деб ўйлайман.

Биз мамлакатимизга кенг кўламда хорижий инвестициялар киритилиши тарафдоримиз. Бу мақсад биз учун устувор сиёсатдир.

Оммавий хусусийлаштириш механизми сифатида корхоналарни акциялаштириш ва бошқариш ишига хусусийлаштириш инвестиция фондларини кенг кўламда, қўрқмасдан жалб этиш керак. Бунинг учун ўз жамғармалари ва акцияларини хусусийлаштириш инвестиция фонд-

ларига ва хусусийлаштирилган корхоналарга қўювчилар ҳуқуқ ва манфаатларини кафолатлайдиган мустаҳкам ҳуқуқий замин даркор.

Шуни ҳам назардан соқит қилмаслик керакки, инвестиция фондлари ва уларни бошқарадиган компанияларнинг сунъий молия пирамидаларига айланиб кетишининг олдини олиш учун барча чора-тадбирларни қўрмоқ зарур. Бу ҳам бевосита Мулк қўмитасининг вазифасига киради.

Яна бир катта муаммомиз. **Кўп корхоналарнинг молиявий аҳволи ҳамон оғир бўлиб қолаётгани бизни қаттиқ ташвишлантиряпти.** Ўзаро тўловлар аҳволи ҳам қониқарли эмас. Корхоналарнинг жўнатилган юклар, бажарилган иш ва кўрсатилган хизмат бўйича муддати ўтказиб юборилган дебиторлик қарзи жорий йилнинг 1 июнь ҳолатига кўра 75 миллиард сўмни, кредиторлик қарзи эса 87 миллиард сўмни ташкил этди.

Дебиторлик қарзининг ўсишига йўл қўяётган масъул шахсларнинг, корхона раҳбарларининг бу номақбул иш учун бевосита жавобгар эканликларини яна бир бор эслатмоқчиман. Мен учун давлат тартиби — аввало тўлов тартибларига риоя қилишдан бошланади.

Дебиторлик қарзларининг мавжудлиги шу ташкилотлар учун ўз айланма маблағларининг етишмаслигига олиб келмоқда. Ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва техник қайта жиҳозлашни орқага сурмоқда.

Бундан ташқари, айланма маблағларнинг каттагина қисми ҳамон яқунланмаган ишлаб чиқаришга, ишлаб чиқариш захираларига, тайёр маҳсулот захираларига жалб этилиб, ҳаракатсиз туриб қолмоқда. Шу билан бирга, айланма маблағлар ҳамон тижорий режада кўзда тутилмаган тадбирларга сарфланмоқда.

Бундай ўзбошимчаликнинг жавобгарлиги борми-йўқми? Айланма маблағларнинг сақланиши ва ўз вақтида тўлдириб борилиши ҳақидаги Фармоннинг кучи қаерда қолди? Мазкур Фармонга биноан, айланма маблағларнинг сақланиши, аниқ мақсадларда фойдаланилиши ва ўз вақтида тўлдириб борилиши учун вазирликлар, идоралар, концернлар, корпорациялар, ассоциациялар, холдинг компаниялар раҳбарлари ёки уларнинг иқтисодий масалалар бўйи-

ча муовини, корхоналарнинг ўзида эса директорлар, уларнинг иқтисодий масалалар бўйича ўринбосари ва бухгалтерлар шахсан жавобгар эканликлари кўрсатилганми, йўқми?!

Республика Бош Прокурори (Б. Мустафоев), Марказий банк бошқаруви раиси (Ф. Муллажонов), Молия вазири (Ж. Сайфиддинов) бу саволга жавоб беришлари зарур.

Корхоналар акцияларини сотиш ҳисобидан айланма маблағларни тўлдириб боришнинг яна бир манбаидан фойдалана олмаёпмиз. Биз фақат бу 1998 йил мобайнида, истисно тариқасида, ишлаб чиқаришни ривожлантиришга сарфлаш шарти билан акциялар савдосининг жами тушумини корхоналар ихтиёрида қолдирдик.

Аммо, ярим йиллик якуни натижаларига қараганда барча корхоналар ҳам мана шу имкониятдан фойдаланишга шошилмаяптилар. Акс ҳолда “Ўзماشсаноат” корхоналари ўз акцияларини — 66,7 фоиз, “Ўзэлтехсаноат” — 66,4 фоиз, “Ўзқурилишматериаллари” — 68,1 фоиз, “Ўзгўштсаноат” — 66,2 фоиз, “Маҳаллий саноат” тизими — 65,2 фоиз, “Ўзавтойўл” — 60,5 фоиз, “Ўзагроқурилиш” — 56 фоиз, “Ўзбектранскурилиш” — 56 фоиз миқдорида реализация қилганини, сотганини қандай изоҳлаш мумкин?

“Ўзавтосаноат”, “Ўзсувқурилиш” каби уюшмалар корхоналари шу кунга қадар ўз акцияларининг ярмини ҳам сотгани йўқ. “Ўзпаррандасаноат” уюшмаси қайта тузилгандан сўнг ўзининг потенциал ресурсида 1 миллиард сўмликдан ошиқроқ сотишга мўлжалланган акциялари бўлатуриб, бор-йўғи 7,4 миллион сўмлик ёки 1 фоиздан ҳам кам акция сотган.

Шу сабаблар туфайли, эркин сотишга мўлжалланган, шу жумладан хорижий инвесторларга ҳам сотиладиган акциялар ресурси, яъни сотилмаган жами акциялар ҳажми 53 миллиард сўмдан ошиб кетди. Табиий савол туғилади: айланма маблағларнинг ўрнини тўлдириш учун яна қандай манба керак? Вазирлар Маҳкамаси (Ў. Султонов, В. Чжэн) бу масалани синчиклаб ўрганиб чиқсин ва яқин кунлар ичида корхоналар акцияларини сотишни тезлаштиришга доир аниқ таклифлар киритсин.

Корпорация, концерн, компания, фирма, корхона ва ташкилотлар раҳбарлари қулоғига қуйиб олсин — улардан сўроқ қаттиқ бўлади!

Ҳурматли мажлис иштирокчилари!

Эътиборингизни қишлоқ ҳўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришга доир чора-тадбирлар мажмун ижросига қаратмоқчиман. Олий Мажлисининг охириги сессиясида қишлоқда аграр ва иқтисодий муносабатларни тубдан ўзгартиришга доир қатор қонунлар қабул қилдик. Ер кодекси, “Қишлоқ ҳўжалиги кооперативи (ширкат ҳўжалиги) тўғрисида”, “Деҳқон ҳўжалиги тўғрисида” қонунлар, биринчи ўқишдаги “Давлат ер кадастри тўғрисида”ги қонун шулар жумласидандир.

Қишлоқ ҳўжалигини ислоҳ этишнинг 2000 йилгача бўлган махсус дастури тасдиқланди. Куни кеча Вазирлар Маҳкамаси қишлоқда изчил ва дадил ислоҳот ўтказишнинг ҳуқуқий асосларини белгилаб берувчи меъёрий ҳужжат қабул қилди.

Халқ биздан амалий ишларни кутмоқда. Муҳими шундаки, қишлоқда ислоҳот ўтказилаётганда расмиятчиликка, кўзбўямачиликка йўл қўйиб бўлмайди. Гап қишлоқда амалга оширалаётган туб ўзгаришлар, мулкнинг пай, оила пудрати, узоқ муддатли ижарага асосланган мутлақо янги аграр ва иқтисодий муносабатларни шакллантириш, қишлоқда кооперативлар тузиш эвазига деҳқон ҳўжалигининг янгича турини ташкил этиш, деҳқон ва фермер ҳўжаликларини, хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ҳақида бормоқда.

Мазкур барча чора-тадбирларни амалга ошириш учун қишлоқ ҳўжалигида иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш билан шуғулланадиган махсус республика комиссияси, бу комиссия қошида ишчи ҳайъати тузилган. Қабул қилинган қарор ва бошқа меъёрий ҳужжатлар ижросини назорат қилиш, қишлоқ ҳўжалигини босқичма-босқич ислоҳ қилиш учун барча шарт-шароитни муҳайё этиш — мазкур комиссиянинг бош вазифаси этиб белгиланган.

Барча янгиланишлардан қутилган асосий мақсад — мулк эгасини шакллантириш, уни тарбиялашдан иборат. Қиш-

лоқда мулк эгаси пайдо бўлиши лозим. Мулк эгасининг оёққа туриши ҳамда унинг жаҳон бозорларига чиқиши учун барча шарт-шароитни яратиб беришимиз лозим.

Бугун яна бир энг муҳим масалага тўхтамасдан ўтолмайман. **Бу, энг аввало, кичик ва ўрта бизнес тараққиётини рағбатлантиришга оид масаладир.** Барча янгиланишларимиз натижаси бутунлай кичик ва ўрта бизнеснинг ҳолати ва унинг тараққиёт даражасига боғлиқ эканини тақрорлаб ўтиришга зарурат бўлмаса керак. Ислоҳотлар тақдирини, охир-оқибатда эса — кишиларимиз фаровонлиги ва мамлакатимизнинг гуллаб-яшнаши кичик ва ўрта бизнес тараққиёти орқали ҳал қилинади.

Бу ўринда мазкур масала фақатгина иқтисодий масала эмаслигини унутмаслик зарур. У муҳим ижтимоий-сиёсий масала ҳам ҳисобланади. Чунки у жамиятимизнинг иқтисодий ҳаётидагина эмас, сиёсий ҳаётида ҳам етакчи ўрин эгаллаши лозим бўлган мулкдорлар синфини барпо этиш билан бевосита боғлиқдир.

Биринчи ярим йилликнинг ўзидагина ҳукумат доирасида хусусий тадбиркорлик, кичик ва ўрта бизнес тараққиётини рағбатлантиришга қаратилган бир қанча муҳим қарорлар қабул қилинди.

Мен 1998 йил 9 апрелдаги Фармонни, Вазирлар Маҳкамасининг кичик ва ўрта тадбиркорлик ривожини рағбатлантириш механизмининг такомиллаштириш ҳақидаги қарорини, Ўзбекистон Товар ишлаб чиқарувчилар ва тадбиркорлар палатасини мустақамлаш бўйича, мустақил Деҳқон ва фермер хўжаликлари уюшмасини ташкил этиш ҳақидаги қарорларни назарда тутяпман. Вилоятларда кичик ва ўрта тадбиркорликни қўллаб-қувватловчи, хўжалик ҳисобидаги Ахборот-маслаҳат марказлари ташкил этилди.

Республикада кафолат ва имтиёзлар беришнинг кенг тизимини барпо этиш, халқаро молиявий институтларнинг (Халқаро молия корпорацияси, Европа қайта қуриш ва тараққиёт банки, Осиё тараққиёт банки) махсус кредитларини, шунингдек, хорижий банклар ва тадбиркорликни қўллаб-қувватловчи турли жамғармаларнинг бевосита кредитларини жалб этиш ҳисобидан кичик ва ўрта

бизнесни жадал ривожлантириш учун ғоят мақбул шароит яратилди.

Шунинг учун ҳам бу чора-тадбирларнинг бажарилиши ҳукуматнинг қаттиқ назорати остида бўлиши лозим. Бу иш кичик ва ўрта тадбиркорлик бўйича ҳукумат комиссиясининг асосий вазифаси ҳисобланади.

Шуни алоҳида таъкидламоқчиманки, биз мамлакатимиз тараққиёти, демократик ўзгариш ва янгиланишлар, жамиятимизни ислоҳ қилиш истиқболларини белгилар эканмиз, энг аввало хусусий мулк эгаларининг мана шу тоифасига, бу тоифанинг амалга ошириладиган ўзгаришларда тутган етакчи ўрнига суюнишимиз лозим.

Кейинги масала. Шуни эътироф этиш лозимки, сўнгги йилларда бозор инфратузилмасининг ташкилий асослари яратилди. Банклар, суғурта ва лизинг компаниялари тармоғи барпо этилди, турли фонд институтлари — биржалар, брокерлик идоралари, инвестицион фондлар, депозитарийлар, фонд ва улгуржи савдо магазинлари ҳамда бозор иқтисодиётига хос бўлган бошқа тузилмалар пайдо бўлди.

Айни пайтда шуни ҳам тан олиш лозимки, ташкил этилган кўпгина бозор тузилмалари шаклан бозор тузилмаси ҳисобланса-да, моҳият эътиборига кўра ўз номига жавоб бермайди. Банк тизими заиф ҳолда қайта қурилмоқда, суғурта бозори ривожланмаган. Хом ашё ва материаллар бўйича биржа савдосининг ўрни сезилмаяпти. Корхоналар фаолияти илгаригидаги каби анъанавий шаклланган маҳсулот етказиб берувчиларга боғлиқ бўлиб қолмоқда. Истеъмолчи корхоналарнинг хом ашё етказиб берувчи корхоналарга қарамлиги ҳамон сақланиб қолган. Эски тақсимот тизими, лимит ва фондларни қўмсаш ҳам мана шундан келиб чиқади.

Бозор инфратузилмаси институтлари фаолиятини ташкил этиш тизимини тубдан қайта кўриб чиқиш, уларнинг ўз вазифасини зарур даражада бажаришга ҳалақит бераётган тўсиқларни олиб ташлаш лозим. Хом ашё, материаллар ва капиталнинг ички бозорини жонлантириш керак.

Банкларнинг низом капиталини танқидий нуқтаи назардан қайта кўриб чиқиш пайти келди. Банкларнинг

низом жамғармасида асосий ўринни акциядорлик капитали эгаллаши лозим. Банкларни уларнинг эгалари бошқариши керак. Банклар бошқарувида айнан ана шу банк эгалари бўлиши керак, банк ходимлари эса шартнома орқали ишлайдиган хизматчилар бўлиб қолиши лозим. Бир сўз билан айтганда, банкларимизни, жумладан, тижорат банкларини мансабдорлар зўравонлигидан қутқариш зарур.

Биз бозор шароитида иқтисодиётни ривожлантиришнинг асосий йўли рақобат эканини доимо ёдда тутишимиз керак.

Маъмурий усуллар эмас, айнан рақобат фаол ҳаракатга чорлайди. Рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришни янгилаш ва ривожлантиришга, харажатлар, таннархнинг қисқариб, натижада нархнинг арзонлашувига, омборларда ётган, ўтмай қолган маҳсулотнинг камайишига, янги бозор қидириш ва харидор учун курашни рағбатлантирувчи омилларни вужудга келтиради.

Бироқ шуни эътироф этишимиз лозимки, республикада ҳақиқий рақобат муҳити яратилмаган. Давлат монополиядан чиқариш қўмитаси ҳамда рақобат муҳитини шакллантириши лозим бўлган бошқа жамоат ташкилотлари заиф ишламоқда.

Тажриба шуни кўрсатяптики, саноат, қурилиш, коммунал хўжалиги, автомобил транспорти, ҳатто савдо ва хизмат кўрсатиш соҳасидаги кўпгина корхоналар ҳамон монополист бўлиб қолмоқда.

Бу ҳол Ўзбексавдо, Ўзбекбирлашув, Маҳаллий саноат, Ўзмаишийуюшма сингари кўпгина тузилмаларни қайта ташкил этиш заруратини туғдирди. Бу ишни яна давом эттириш керак. Вазирлар Маҳкамаси комплекслари айрим соҳаларнинг бошқарув тузилмаларини танқидий нуқтаи назардан қараб чиқиб, сунъий монополия тузилмаларини тутатиш, давлатга қарашли бўлмаган, хусусий тадбиркорлар етакчилиги қиладиган товарлар, ишлар ва хизматларнинг кенг бозорини ташкил этиш бўйича таклифлар киритиши лозим.

Рақобат муҳитини мустаҳкамлашда банкротлик институтини ривожлантириш, келажаги йўқ, иқтисодий ночор

корхоналарни кескин тугатиш муҳим ўрин тутиши лозим. Корхоналарни елкада олиб юришга барҳам бериш керак. Улар эртами-кечми барибир банкротликка учрар экан, бу ишнинг тезроқ бўлгани маъқул.

Ҳукуматга Олий ҳўжалик суди билан биргаликда жорий йилнинг биринчи ярим йиллиги натижалари бўйича зарар кўриб ишлаётган корхоналар рўйхатини яна бир бор кўриб чиқиб, уларнинг тақдирини ҳал этишни тошшириш зарур, деб ҳисоблайман.

Яна бир муҳим нарсага эътиборингизни қаратмоқчиман. Валюта курсимизни эркинлаштиришга оид масала ҳақида. Яқинда “Биржадан ташқаридаги валюта бозорини янада ривожлантириш ва эркинлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” Фармон қабул қилинган бўлиб, унда 1998 йил 1 июлдан бошлаб ваколатли банклар Марказий банкнинг расмий алмашув курсига нисбатан 12 фоиз ушлаб қолиши, ваколатли банкларнинг валюта активларини ҳамда умуман биржадан ташқаридаги валюта бозорини мустаҳкамлаш бўйича чора-тадбирлар белгиланган эди.

Қабул қилинаётган қарорларнинг маъноси шуки, республикада барча ҳўжалик субъектларининг талаб ва эҳтиёжларини қондира оладиган тўлақонли ва самарали ишлайдиган биржадан ташқаридаги валюта бозорини ташкил этиш учун имкон қадар зарур шарт-шароитлар яратиш лозим.

Бу вазифани ҳал этиш Марказий банк, Ташқи иқтисодий фаолият Миллий Банки, тижорат банклари ҳамда бошқа манфаатдор тузилмалар зиммасига юкланди.

Пировард мақсад шундаки, Ўзбекистон бозорида ишлаётган ҳар бир киши валютани эркин конвертация қила олсин. Биз ўз олдимизга 2000 йилдан кечикмасдан Халқаро валюта жамғармаси Битимининг саккизинчи моддасини имзолашни, миллий валютаимизни амалда эркин конвертация қилишни таъминлашни вазифа қилиб қўйганмиз.

Бу мақсадга эришишда Халқаро валюта жамғармаси ҳамда Жаҳон банкнинг ҳамкорлиги ва кўмагига катта умид боғлаймиз.

Бироқ биз кўп нарса, энг аввало, ўзимизга боғлиқ эканини унутмаслигимиз лозим. **Миллий валютани конвер-**

тация қилишнинг муҳим шарти мамлакатга валюта тушу-мини кескин кўпайтиришдан иборат. Бунинг манбаи эса экспорт ҳисобланади.

Яқин йилларда экспортни кескин кўпайтирган ҳолда мамлакатнинг ташқи савдо айланмасини икки бараварга ошириш зарур. Республикада Экспорт салоҳиятини кенгайтириш дастури ишлаб чиқилиб, қабул қилинган. Энди уни сўзсиз бажариш жуда муҳимдир.

Шуни яна бир бор такрорламоқчиманки, биз экспортни ошириш ҳақида қанча гапирмайлик, ишлаб чиқариш-ни янгилаш ва модернизация қилиш, маҳсулотимизнинг рақобатбардош бўлишини таъминламасдан туриб, бунга эриша олмаймиз. Хорижий сармояларни жалб этиш эвазига корхоналарни техник жиҳатдан қайта жиҳозлаш йўли билангина мақсадга эришиш мумкин.

Ҳамма жойда сармояга эга бўлган шерикларни қидириш керак. Кўшма корхоналар барпо этиш лозим. Биз фақат шу йўл билангина корхоналарнинг кучли рақобат шароитида ишлай олишини таъминлашимиз мумкин. Шу йўл билангина жаҳон бозорида маҳсулотимизга муносиб ўрин олиб беришимиз мумкин. Бу барча даражадаги раҳбарлар учун қонун бўлиши керак.

Азиз дўстлар!

Биз энг бошиданоқ ислохотлар номигагина эмас, инсон манфаатлари йўлида ўтказилишини аниқлаб олган, республикада жамиятимизнинг барча томонларини ислоҳ қилиш бўйича амалга оширилаётган ишларни ана шунга бўйсундирган эдик.

Мен сўнгги пайтда ижтимоий инфратузилмани, энг аввало, қишлоқ жойлардаги ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш бўйича қабул қилинган қарорларнинг сўзсиз бажарилиши катта аҳамиятга эга эканини алоҳида таъкидламоқчиман.

Қишлоқ аҳолисини ичимлик сув, табиий газ билан таъминлаш ҳам, қишлоқда тиббиёт пунктлари ва бошқа ижтимоий объектларни барпо этиш ҳам ниҳоятда муҳимдир. Аҳолининг ижтимоий заиф қатламларини, оилани қўллаб-қувватлаш ҳамда 1998 йил учун белгиланган ижтимоий дастурни бажариш ҳам асосий вазифа ҳисобланади.

Вилоятларда, туманларда бўлганимда, жойларнинг ўзида аҳвол билан танишганим, кишилар билан суҳбатларим бир томондан мени жуда қувонтиради. Аммо, айти пайтда, кишини ташвишлантирадиган воқеалар ва мисоллар ҳақида ҳам гапиришга тўғри келади.

Обод қишлоқларни, янги қурилган уйлар ва йўлларни, янги ижтимоий объектларни, энг муҳими, одамлар юзидаги мамнуниятни кўрганимда, халқимиз ташаббускорлиги ва тинимсиз меҳнати туфайли мана шундай натижаларга эришаётган корхона ва ташкилотлар раҳбарлари, туман ва вилоятлар ҳокимлари ташаббускорлигидан қувонаман.

Ўз бурчини, ҳаётининг мазмунини тўғри англайдиган барча раҳбарлардан хурсандман ва уларни қўллаб-қувватлашга тайёрман. Фурсатдан фойдаланиб, Ватанимиз гуллаб-яшнаши йўлида қилаётган меҳнатлари учун уларга сამимий миннатдорлик билдираман.

Бироқ айрим туман ва қишлоқларимизнинг ижтимоий ҳаётида ҳеч нарса ўзгармаётгани афсус ва наломат туйғуларини уйғотади. Баъзи раҳбарлар, мансабдор ва амалдорлар ўз мавқеидан шахсий мақсадга эришиш йўлида фойдаланиб, бурч ва вазифасини унутиб қўяётганини кўрганда киши шундай ҳолга тушади (Расмиятчилик, тўрачилик, одамларни менсимаслик ва ўз вазифасига совуққонлик, бирон-бир ташаббус ва тadbиркорликнинг йўқлиги — буларнинг барчаси қонуний равишда жамоатчилик ғазабини ва норозиливини кўзғатади.

Бундай раҳбарлар ҳамма нарсанинг чеки-чегараси борлигини англаб етиши керак. Улар ҳаётида ҳеч нарса одамлар назаридан четда, сезилмасдан қолмаслиги ва эртамикечми ўз баҳосини олишини тушунишлари даркор. Бу нуқсонларга қарши Президент ва ҳукуматгина эмас, барча ҳалол кишилар, юртимизнинг ҳақиқий ватанпарварлари, фидойилари, кенг жамоатчилик доимий равишда кураш олиб бориши зарур.

Мен телевидение, радио, матбуот ва бошқа оммавий ахборот воситаларига катта умид боғлайман. Уларнинг вазифаси ҳаётимизнинг барча томонларини очик, кенг ва ҳаққоний ёритишдан иборат. Арзийдиган мисол ва воқе-

аларни кўрсатибгина қолмай, лоқайдлик ва манманлик, жиноий даражадаги бепарволик, коррупция ва товламачилик ҳолларини кишилар эътиборига ҳавола этиб, жамоатчиликни бу жиноятларга қарши кўтариш ва бундай унсурларнинг томирини қирқиш учун ўзини аямаслиги керак.

Мана шу фурсатдан фойдаланиб, бугунги замон талабларига тўғри келмайдиган яна бир қусурга эътиборингизни жалб қилмоқчиман.

Кўп марта айтилди, лекин нимадир сабаб бўлгандай, мансабда, раҳбарлик курсида ўтирганлар матбуот, телевидение ва радио ходимлари билан мулоқотдан тортинадди, ўзини олиб қочади. Бунинг сабаблари нима бўлиши мумкин? Ўйлайманки, авваламбор, раҳбарларимизнинг масъулиятдан қочишида, ўзининг савияси, билими ва саводини кўрсатмасликка, яширишга ҳаракат қилишида деб биламан. Бошқа изоҳ топиш қийин бўлса керак.

Бундай хунук ҳолларни тугатиш пайти етди. Ўзининг вазифасини ҳалол бажарувчи ва ишининг моҳиятини яхши билувчи, қобилиятли, тадбиркор ва фидойи мутахассис ва раҳбарлар афкор омма билан ошкора мулоқотда бўлиши зарур. Бундан уларнинг ўзи ҳам, жамият ҳам, давлат ҳам манфаатдор бўлиши муқаррар.

Биз амалга ошираётган ўзгаришлар, янгиланиш ва ислохотларнинг асосий мазмуни — шу азиз диёрда яшаётган инсонларнинг оғирини енгил қилиш, уларнинг фаровон ва тўқис яшаши ва меҳнат қилиши учун муносиб шартшароит яратиб беришдан иборат.

Ҳаётимизнинг ҳар бир куни, ҳар бир оғи, ҳар бир йили кишиларга қониқиш ва мамнуният бағишлаши даркор.

Барчамиз мана шу мақсадга эришиш учун бир жон, бир тан бўлиб, бир ёқадан бош чиқариб, сидқидилдан меҳнат қиламиз, деб ишонч билдиришга рухсат бергайсиз.

*Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар Маҳкамаси йиғилишида
сўзланган нутқ,
1998 йил 23 июль*

ТАРИХИЙ ХОТИРАСИЗ КЕЛАЖАК ЙЎҚ

Мустақилликка эришганимиздан кейин халқимизнинг ўз юрти, тили, маданияти, қадриятлари тарихини билишга, ўзлигини англашга қизиқиши ортиб бормоқда. Бу — табиий ҳол. Одамзод борки, авлод-аждоди кимлигини, насл-насабини, ўзи туғилиб вояга етган қишлоқ, шаҳар, хулласки, Ватанининг тарихини билишни истайди.

Ҳозир Ўзбекистон деб аталувчи ҳудуд, яъни бизнинг Ватанимиз нафақат Шарқ, балки умумжаҳон цивилизацияси бешикларидан бири бўлганини бутун жаҳон тан олмақда. Бу қадимий ва табаррук тупроқдан буюк алломалар, фозилу фузалодар, олиму уламолар, сиёсатчилар, саркардалар етишиб чиққан. Диний ва дунёвий илмларнинг асослари мана шу заминда яратилган, сайқал топган. Эра-мизгача ва ундан кейин қурилган мураккаб сув иншоотлари, шу кунгача кўрку файзини, маҳобатини йўқотмаган осори атиқаларимиз қадим-қадимдан юртимизда деҳқончилик, ҳунармандчилик маданияти, меъморчилик ва шаҳарсозлик санъати юксак бўлганидан далолат беради. Бе-шафқат давр синовларидан омон қолган, энг қадимги тош-ёзувлар, битиклардан тортиб, бугун кутубхоналаримиз хазинасида сақланаётган 20 мингдан ортиқ қўлёзма, уларда мужассамлашган тарих, адабиёт, санъат, сиёсат, ахлоқ, фалсафа, тиббиёт, математика, физика, кимё, астрономия, меъморчилик, деҳқончиликка оид ўн минглаб асарлар бизнинг беқиёс маънавий бойлигимиз, ифтихоримиздир. Бунчалик катта меросга эга бўлган халқ дунёда кам топиллади. Шунинг учун ҳам бу борада жаҳоннинг санокли мамлакатларигина биз билан беллаша олиши мумкин, деб дидл айта оламан.

Ота-боболаримизнинг асрлар давомида тўплаган ҳаётий тажрибалари, диний, ахлоқий, илмий қарашларини ўзида мужассам этган бу нодир қўлёмаларни жиддий ўрганиш даври келди. Чунки, ўзингизга маълум, шўролар замонида тарихий ҳақиқатни билишга интилиш рағбатлантирилмас эди, ҳукмрон мафкура манфаатларига хизмат қилмайдиган манбалар халқ кўзидан иложи борида йироқ сақланарди.

Аҳвол шу даражага борган эдики, ўз тарихимизни ўзимиз ёзиш ҳуқуқидан маҳрум бўлиб қолдик. Бировлар томонидан яратилган тарих дарсликларини ўқир эдик. “СССР тарихи” деб аталган дарсликда Ўзбекистондай мамлакатга бор-йўғи 3-4 саҳифа ўрин берилиб, тарихий воқеалар ва шахслар ҳақида ноҳолис фикрлар айтилар ёки умуман, лом-мим дейилмасди. Фандаги бундай сохтакорлик, кўзбўямачиликни бугун энг олис қишлоқларда яшаётган оддий фуқаро ҳам, мактаб ўқувчиси ҳам яхши билади. Энди, мустақиллик туфайли яққол намоён бўлаётган тарихий ҳақиқатни билишга, ўзлигини англашга чанқоқликнинг туб сабаблари мана шунда, деб ўйлайман.

Олимларимиз тарихимизнинг турли даврларига доир рисоалар ёзишмоқда, тарихий мавзуда йирик насрий, назмий, сахна асарлари яратилмоқда. Оммавий ахборот воситалари маънавий қадриятларимизни кенг тарғиб қилаётгани, суҳбатлар, мулоқотларда фикрлар ранг-баранглиги пайдо бўлаётгани диққатга сазовор. Ёшларнинг Ватан, миллат тақдири учун ўзларини масъул сезиб, бу баҳсларда дахлдорлик туйғуси билан иштирок этаётгани мени, айниқса, қувонтиради.

Чумчуқ сўйса ҳам қассоб сўйсин, деган гап бор. Мен тарихчи эмасман. Бу мавзуда ақл ўргатиш фикридан мутлақо йироқман. Лекин табиий бир савол туғилади: давлатчилик тарихимиз туб бурилиш палласига кирган бир пайтда ўзимизнинг замон ва макондаги ўрнимизни аниқ белгилаб олишимиз, насл-насабимиз, кимлигимизни билишимиз керакми-йўқми? Яъни, юртимизда фаол меҳнат қилаётган муҳтарам академиклар, олимлар, адиблар, ноширлар, авваламбор тарихчиларимиз биргалашиб, мана шу саволларга жавоб топиши керакми-йўқми?...

*Жамият тараққиётининг
асоси, уни муқаррар ҳалокатдан
қутқариб қоладиган ягона куч —
маърифатдир*

Назаримда, ўзбек халқининг тарихий ўтмиши, ўзлиги, маънавияти ҳақида гапираётганда, бизда чуқур илмий асосга таянган таҳлил, муайян масалаларда аниқ ёндашув етишмаяпти. Илмий тилда айтганда, яхлит концепция йўқ. Ўзликни англаш тарихни билишдан бошланади. Исбот-талаб бўлмаган ушбу ҳақиқат давлат сиёсати даражасига кўтарилиши зарур.

Миллат, мамлакат ҳақида катта-катта минбарларга чиқиб гапиришнинг ўзига хос масъулияти бор. Муайян воқеа, шахсга муносабат билдираётганда, бу фақат бир киши ёки муайян тоифадаги кишиларнинг нуқтаи назари бўлиши мумкинлигини унутмайлик. Ёмон томони шундаки, субъектив фикр юқувчан бўлади. Чуқур таҳлил, мантиққа асосланмаган бирёқлама фикр одамларни, энг аввало, тарих ўқитувчиларини чалғитади. Улар эшитганларини ҳақиқат шу экан, деб ўқувчиларга ҳам етказишади. **Фақат баҳс, мунозара, таҳлил меваси бўлган хулосаларгина бизга тўғри йўл кўрсатиши мумкин. Бу — биринчидан.**

Иккинчи масала шундан иборатки, биз комил инсон тарбиясини давлат сиёсатининг устувор соҳаси деб эълон қилганмиз. Комил инсон деганда биз, аввало, онги юксак, мустақил фикрлай оладиган, хулқ-атвори билан ўзгаларга ибрат бўладиган билимли, маърифатли кишиларни тушунамиз. Онгли, билимли одамни олди-қочди гаплар билан алдаб бўлмайди. У ҳар бир нарсани ақл, мантиқ тарозисига солиб кўради. Ўз фикр-ўйи, хулосасини мантиқ асосида қурган киши етук одам бўлади.

Эркин, демократик жамият қурапмиз. Биз учун ёпиқ маъзунинг ўзи йўқ. Умумхалқ минбари — телевидениемиз, радиомиз, матбуотимиз бор. Яхши ниятли кишиларга чегараларимиз ҳамиша очиқ. Хориждан меҳмонлар келишяпти, биз чет давлатларга чиқаямиз. Кунда бўлма-

*Одамзод борки, авлод-аждоди,
Ватанининг тарихини
билишни истайди*

са, кун ора халқаро анжуманлар ўтиб турибди. Бизга мана шу анжуманларда манман деган олимлар билан хоҳланг иқтисод, хоҳланг сиёсат, хоҳланг тарих, маънавият соҳалари бўлсин, бемалол баҳслаша оладиган билимдон, зукко, маърифатли одамлар керак.

Нега мен маърифат сўзини кўп такрорлаб, унга алоҳида ургу беряпман? Чунки, **жамият тараққиётининг асоси, уни муқаррар ҳалокатдан қутқариб қоладиган ягона куч — маърифатдир.** Асримиз бошида Туркистонда кечган воқеаларни бир эсланг. Нега бу ўлкада ўша йиллари маърифатчилик ҳаракати ҳар қачонгидан ҳам кучайиб кетди? Негаки, чор Россияси асоратига тушиб қолиб, буткул таназзулга юз тутган ўлкани уйғотишга, халқнинг кўзини очишга фақат маърифат орқалигина эришиш мумкин эди. Маърифатпарварлик биз учун бугун ҳам ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ, йўқотмайди ҳам. Ақл-заковатли, юксак маънавиятли кишиларни тарбиялай олсаккина, олдимизга қўйган мақсадларга эриша оламиз, юртимизда фаровонлик ва тараққиёт қарор топади. Агар шу муаммони ечолмасак, барча тоат-ибодатларимиз бир пул: тараққиёт ҳам, келажак ҳам, фаровон ҳаёт ҳам бўлмайди!

Айнан шунинг учун ҳам ўз пайтида Республика Маърифат ва маънавият марказини ташкил этдик. Марказнинг вилоят, туман бўлимлари очилди. Гап ҳозир республика бюджетидан ажратилган катта маблағ ҳақида эмас. Керак бўлса, яна ёрдам берамиз. Мазкур соҳадаги ишларнинг талаб даражасида эмаслигини, ташкилотнинг расмийатчиликка берилиб кетаётганини қандай тушуниш мумкин? Бу ҳолни кўрганда беихтиёр, барака топкур, сен шўролар замонидаги домполитпросвещение, яъни сиёсий маориф уйи ходими эмассан, мутлақо бошқа одамсан, биз бу марказни фақат маош олиш учунгина ташкил этмадик, дегингиз келади. Қолаверса, маънавият, маърифатни тарғиб қилиш ҳар бир зиёлининг виждон ишидир. Маъри-

*Ўзликни англаш тарихни
билишдан бошланади*

фатчи фидойи бўлмоғи керак. Тушунамиз, уларнинг ҳам тирикчилиги, бола-чақаси бор. Шунинг учун ҳам маош тайинлаб қўйибмиз. Лекин яна такрор айтаман: маърифатчи, энг аввало, фидойи бўлмоғи, ўзидан кечмоғи керак.

XX аср бошидаги маърифатчилик ҳаракати ҳақида гапиргандим. Ўша ҳаракатнинг намоёндалари бойлик учун, шон-шухрат учун майдонга чиқишдими? Маҳмудхўжа Беҳбудий, Мунаввар Қори, Фитрат, Таваллоларга мактаб очганлари, халқни ўз ҳақ-ҳуқуқларини танишга даъват этганлари учун биров маош тўлаганми? Биров уларга ойлик берганми? Албатта, йўқ! Улар ўт билан ўйнашаётганларини, истибодга қарши курашаётганлари учун аёвсиз жазоланишларини олдиндан яхши билишган. Билатуриб, онгли равишда мана шу йўлдан борганлар. Чунки, виждонлари, иймонлари шунга даъват этган.

Энди асосий масалага ўтсак. Хўш, тарихнинг маънавиятимизда тутган ўрни қандай? Тарихни яхши билмасдан туриб, юксак маънавиятга эришиш мумкинми? Албатта, мумкин эмас! Маънавиятини тиклаши, туғилиб ўсган юртида ўзини бошқалардан кам сезмай, бошини баланд кўтариб юриши учун инсонга, албатта, тарихий хотира керак.

Ҳар қайси инсон мен шу миллат фарзанди эканман, менинг аждодларим кимлар бўлган, миллатимнинг ибтидоси қайда, унинг оёққа туриши, тикланиш, шаклланиш жараёни қандай кечган, деган саволларни ўзига бериши табиий. Нега жаҳонга Аҳмад Фарғоний, Муҳаммад Хоразмий, Ибн Сино, Абу Райҳон Беруний, Имом Бухорий, Амир Темур, Улуғбек, Алишер Навоий, Бобур каби буюк сиймоларни берган бу миллат XVII-XIX асрларга келиб, то шу чоққача эришган юксалиш даражаларидан тушиб кетди? Нега сўнгги уч аср мобайнида бошимиз қолюқликдан чиқмай қолди? Аждодларимизнинг қаттиқ қаршили-

**Фақат баҳс, мунозара, таҳлил
меваси бўлган хулосаларгина
бизга тўғри йўл кўрсатади**

гига қарамай, чор Россиясининг ўлкамизни нисбатан осон забт этишида ана шу қолоқликнинг ҳам ўрни бўлмаган-микан?

Тарихий илдизини излаган одам, албатта, бир кун мана шундай саволларга дуч келади ва, аминманки, тўғри хулосалар чиқаради. Тарихий хотираси бор инсон — иродали инсон. Такрор айтаман, иродали инсондир.

Ким бўлишидан қатъи назар, жамиятнинг ҳар бир аъзоси ўз ўтмишини яхши билса, бундай одамларни йўлдан уриш, ҳар хил ақидалар таъсирига олиш мумкин эмас. Тарих сабоқлари инсонни ҳушёрликка ўргатади, иродасини мустаҳкамлайди.

Юқоридаги мулоҳазалардан табний равишда шундай савол туғилади: ҳўш, Ўзбекистоннинг, ўзбек халқининг бугун қенг оммага етказишга арзийдиган ҳаққоний тарихи яратилдими-йўқми? Совет даврида ёзилган тарихни мен тарих санамайман. Ўзгалар ёзиб берган тарихни ўқитишга мутлақо қаршиман. Мустамлакачи ўзига қарам бўлган халқ ҳақида қачон ҳолис, адолатли фикр айтган? Улар бор қуч-ғайратларини Туркистоннинг ўтмишини камситишга, бизни тарихимиздан жудо қилишга сарфлаганлар. Тарихдан жудо бўлиш нималигини яхши билсангиз керак. Инсон учун тарихдан жудо бўлиш — ҳаётдан жудо бўлиш демакдир.

Хоразм давлати тарихини биз 2700 йиллик тарих деб биламиз. Лекин Россиянинг ҳоҳ ўтмишдаги, ҳоҳ бугунги кўзга кўринган бирор бир тарихчисидан сўраб кўринг-чи, шуни тан олармикин? Тан олмайди, билмайди, билишни хоҳламайди ҳам. Ўжарликнинг сабаби эса битта: башарти, тан олгудек бўлишса, тарихий хулосалари чиппакка чиқади, илмда сохта йўл билан борганлари фoш бўлади. Энг мўътабар, қадимги қўлёзмамиз “Авесто”нинг яратилганига 3000 йил бўляпти. Бу нодир китоб бундан XXX аср муқаддам икки дарё оралиғида, мана шу заминда умргу-

*Маънавият, маърифатни
тарғиб қилиш ҳар бир
зиёлининг виждон ишидир*

заронлик қилган аجدодларимизнинг биз авлодларига қолдирган маънавий, тарихий меросидир. “Авесто” айна замонда бу қадим ўлкада буюк давлат, буюк маънавият, буюк маданият бўлганидан гувоҳлик берувчи тарихий ҳужжат-дирки, уни ҳеч ким инкор этолмайди. Лекин, юқорида айтганимдек, бирон-бир хорижий журналистнинг, умуман, Ғарб адибларининг “Авесто”ни эслашганини билмайман. Хулоса шуки, олис-олис жойларда халқимиз, мамлакатимиз ўтмиши ҳақида айтилаётган мулоҳазаларнинг аксарият қисми сохта, ғайриилмийдир.

Мен билганимни айтяпман, шундай хулоса чиқаришга мажбурман. Ажабланадиган жойи яна шундаки, тарихимиз ҳақида гап кетганда, биз ҳамон рус олимларининг тадқиқотларига таянамиз, иқтибос кўчираемиз. “Бартольд ундай деган, Гумилев бундай деган...” ва ҳоказо. Мен рус олимларининг меҳнатини камситмоқчи эмасман. Лекин қачонгача биз тарихимизни бировларнинг нуқтаи назари, қаричи билан баҳолаймиз? Шундай улкан даврда юртимизда кечган давлатчилик тараққиёти, ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маданий ҳаёти атрофлича таҳлил этилган тадқиқотлар нега яратилмаяпти? Археология, Тарих, Шарқшунослик ва бошқа бир қатор институтларимиз бор. Мутахассислар нима билан машғул, қаяққа қарашяпти? Ўзбек давлатчилиги қачон пайдо бўлган? Нима эмиш, Ўзбекистон XX асрнинг 20-йилларида, аниқроғи, 1924 йили давлат мақомини олган эмиш. Биз шу гапга ишонишимиз керакми? Мақтаниш эмас, янгидан шаклланаётган ўзбек давлатчилиги бошида турган инсон сифатида айтишга ҳаққим бор, керак бўлса, бу иш учун жонимни, борлигимни беришга тайёрман. Чунки, ҳаётимнинг мазмуни шундан иборат. Лекин фақат бир мен эмас, бутун халқ билишни истайди: ўзбек давлатчилиги қайси асрда пайдо бўлди? Қандай тарихий босқичларни босиб ўтди? Мутахассислар, балки, тушунтириб берарлар, балки аниқ жа-

Инсон учун тарихидан жудо бўлиш — ҳаётдан жудо бўлиш демакдир

воблари бордир? Тарғибот, ташвиқот ишларини олиб бораётган олимлар, балки, аллақачон бир фикрга келишгандир? Лекин ҳозирча на матбуотдан, на дарсликлардан мен мана шу саволларга жавоб тополмадим.

Яна айтаман, бу соҳада ишлаётган олимларимизни танқид қилиш у ёқда турсин, айблашга ҳам ҳаддим сиғмайди. Кўпчилик олимларимизнинг илмий тафаккури, қарашлари қайси даврда шаклланганини ҳам яхши биламан. Тарих оламида меҳнат қилаётганларни ватанпарвар, элпарвар сафдошларим, деб билганим учун уларга шу талабни қўймоқдан: қачон лўнда, асосли қилиб ҳаққоний тарихимизни фарзандларимизга етказасизлар?)

Давлатчилик бугунги кунда ўта сиёсий масала бўлиб турибди. Нега деганда, Ўзбекистонда давлатчилик бўлмаган, деб орқаваротдан ташвиқот юритаётган, шу фикрни онгимизга сингдирмоқчи бўлаётган, керак бўлса, халқаро жамоатчиликни шунга ишонтиришга уринаётган кучлар ҳали бор. Бундай ғаламисларнинг орасида қандай қилиб бўлса ҳам бизни яна собиқ СССРга қайтариш ниятида юрганлар йўқ дейсизми? Ўзбек тарихчиларининг бугунги кундаги асосий вазифаси мана шу даъвонинг пуч эканлигини исботлаш, давлатчилигимизнинг илмий нуқтани назардан асосланган тарихини яратишдир.

Матбуотда ўтмишимизга тааллуқли бирор мақола чоп этилса, бирор бир тарихий асар, хоҳ у илмий, хоҳ бадий бўлсин, қўлимга тушиб қолса, албатта, ўқиб чиқаман. Сиёсатчиман, арбобман деган одам, агар виждони бўлса, ўз халқининг тарихий ўтмишини билиши шарт.

Ҳаммамиз шу тупроқнинг сувини ичганмиз, нон-тузини еганмиз. Ҳаммамиз ўзимизни ўзбек санаймиз. Ўзбеклигимиздан фахрланамиз, ғурурланамиз. Яқинда Муҳаммад Юсуфнинг бир шеърини ўқиб қолдим. Ўзбек номини тушуниш учун нималарни билиш кераклиги ҳақида ёзиб-

**Тарихий хотираси бор инсон —
иродали инсон. Тарих сабоқлари
инсонни ҳушёрликка ўргатади**

ди. Яхши шеър! Қани энди, олимларимиз ҳам мана шундай катга ғояларнинг илмий талқинини берсалар.

Масалан, қадим аجدодларимиз ҳаётининг асосини ўтроқ маданият ташкил этганми ё кўчманчими? Ўзбек халқининг шаклланишида қандай элатларнинг таъсири бўлган? Биламан, булар оғир саволлар. Лекин уларга жавоб топишимиз зарур.

Атрофимизда жойлашган баъзи давлатлар ва миллатларнинг вакилларида ҳам бизлар қатори ўз тарихларини бошқатдан ўрганиш, чуқурроқ ўрганиш туйғуларини сезиш мумкин. Балки, бу ҳам тўғридир. Ҳар бир халқ ниманидир ўзининг миллий ифтихори, деб билади. Ҳар хил китоблар чоп этишади, катта-катта анжуманлар ташкил қилинади. Аҳмад Яссавий бобомизнинг муқаддас меросини ўрганиш мақсадида гоҳ Туркистон, гоҳ Истанбул, гоҳ Измирда учрашувлар ўтказилади. Мана шу учрашув-анжуманларда Ўзбекистон вакиллари, авваламбор, илмий-тарихий асосларга, чуқур тадқиқотларга суяниб, баъзи бир сохта уринишларга берилиб кетмасдан, ҳаққоний далил ва исботларни қурол қилиб олсалар, маъқул бўларди.

Яна қайтариб айтмоқчиман: биз ўзимизни миллат деб билар эканмиз, ўзбекчилигимиз ҳақида аниқ тушунчага эга бўлишимиз керак. Туркийтилли халқ бор, турк халқи бор. Фарқини ҳар бир фуқаромиз, аввало, фарзандларимиз билиб олсинлар. Нега шу масалалар бўйича тарихчиларимиз оғизларига талқон солгандек миқ этишмайди?

Яқинда телевидениеда бир кўрсатув берилди. Ҳунлар давлати, қачонлардир шу давлатни бошқарган Атилла ҳақида. Шу Атилла Волгабўйи, Астрахан чўлларини ишғол қилиб, Шарқий Европага ўтибди, кейин Фарбий Европани ҳам забт этиб, Румгача борибди ва уни иккига, яъни — Рум ва Византияга бўлиб ташлабди.

Рус, умуман, Фарб манбаларида, адабиётларида ҳунларни “гун” дейишади. Ҳунлар Атилла бошчилигида Румга

*Ўзбек том маънода
бунёдкордир*

бостириб кириб, уни батамом вайрон қилишган. Бу воқеалар тахминан IV аср охири — V асрнинг биринчи ярмида бўлган. Кўрсатув бошловчиси, олим одам завқ-шавқ билан Атилланинг кимга уйланганини, тўй кечаси кимнинг кўрсатмасига кўра, ким томонидан заҳарлаб ўлдирилганигача оқизмай-томизмай томошабинга етказди, ҳатто Атилланинг туғилган кунигача аниқ айтди. Ўша олимдан Берунийнинг туғилган кунини айтиб беринг, десангиз, айта олармикин, худо билади. Қизиги бу ёқда, энди давомини эшитинг: нима эмиш, хунлар муккасидан айш-ишратга берилган румликларни майпарастликдан жудо қилиб, қонларига соғлом қон бўлиб қўшилган эмишлар ва шу йўл билан уларнинг умрига умр қўшибдилар. Румга маданиятни ҳам хунлар олиб келган экан...

Ваҳоланки, Фарбда Атиллани маданият олиб келган шахс эмас, улуғ бир цивилизацияни ер билан яксон қилган босқинчи сифатида эслашади. XXI асрга қадам қўймоқдамиз. Орадан шунча вақт ўтган бўлса ҳам улар Атилланинг қилмишларини унутганлари йўқ.

Қалмоқ дўстларимиздан бири яқинда менга ёстиқдек китоб совға қилди. Ушбу китобда ёзилишича, нима денг, Атилланинг байроғида хоч тасвири бўлган эмиш. Муаллиф бу билан нима демоқчи?

Демоқчики, насронийлик ҳам Европага саҳродан келган. Яна бир қизиқ хулосага дуч келдим. Биз ўзбеклар ҳам ўша Атилланинг авлодлари, ворислари эмишмиз. Бу билан фахрланишимиз керак экан. Биринчидан, бундай ўта жиддий хулоса чиқаришга ҳозирча ҳеч қандай асос ёки замин борлигини ҳеч ким исбот қилолмаса керак. Иккинчидан, босқинчига ворис бўлиш фахрли мартаба эмас, иснод-ку! Бу ифвога учсак, эрта Европа биз тўғримизда нима дейди? Бу гап қаердан чиқди, кимга керак бу сохта обрў?!
S

*Биз халқни маданияти,
маънавияти орқали биламиз*

Биз ўзбекларни улуг, бунёдкор халқ деб дунёга таран-
нум этипмиз ва аслида ҳам шундай. ЮНЕСКОнинг Па-
риждаги қароргоҳида Амир Темуր бобомизнинг тўйлари-
ни ўтказишдан мақсад нима эди? Комил бу инсоннинг,
энг аввало, буюк давлат асосчиси, буюк бунёдкор, ижод-
кор шахс бўлганини, фан, маданиятга ҳомийлик қилиб,
жаҳон цивилизацияси тараққиётига беқиёс ҳисса қўшга-
нини олам аҳлига билдириш эди.

Жаноб Жак Ширакнинг ўзи иштирок этган бу анжу-
манда мен мазкур фикримни ишончли манбалар асосида
исботлаб беришга ҳаракат қилдим. Айтдимки, давлатчи-
лигимиз асосларини яратиб кетган Темуր бобомиз ғай-
рат-шижоати, юксак ақл-заковати, тadbиркорлиги, элпар-
варлиги билан бизга ҳамиша ибрат намунаси бўлиб қол-
ғусидир. Биз у зоти олийдан ҳамиша руҳий мадад оламиз.

Суриштириб кўрилса, Парижда ва умуман, Европада
ҳам соҳибқирон бобомизнинг обрўсини тўкишга уриниш-
лар бўлган. Буюк саркардалигини тан олган ҳолда, уни,
айтишга тил ҳам бормайди, ёвузликда айблашган. Бунга
ҳеч қандай мантиқий асос йўқлигини исботлаб бериш
қийин эмас. Инсон бир пайтнинг ўзида ҳам бунёдкор,
ҳам ёвуз бўлиши мумкин эмас. Не-не мадрасаю масжид-
лар, олий кошоналарни қурган, не-не олиму фузалолар-
нинг бошини силаган, Қуръони каримни ёд билган ин-
сон ёвуз бўлмайди. Қонхўр одам “Куч — адолатда” дейи-
ши мумкинми?!

Ўзбекистоннинг обрўйини кўтариш бир четда қолиб,
аллақандай атиллаларга ворис бўлиш бизга мутлақо яраш-
майди. Мен бунга қатъиян қаршиман. Кимгадир ворис
бўлиш керак бўлса, биз Берунийларга, Бухорийларга, Амир
Темуր, Мирзо Улуғбек, Мирзо Бобурларга ворис бўла-
миз. Ўзбекнинг феъл-атвори барчага аён. У ерни, табиат-
ни севади. Дўпписида сув ташиб бўлса ҳам, дарахт кўкар-

тиради. Ўзбек том маънода бунёдкордир. Унга бировнинг ери керак эмас. Мабодо қўлига қурол олгудай бўлса, фақат ўзини ҳимоя қилиш учунгина олади.

“Тафаккур” журналига берган интервьюда Амир Темур бобомизнинг “Куч — адолатда” деган фикрини ривожлантириб, “Куч — билим ва тафаккурда”, деган ғояни ўртага қўйдим. Тафаккур, маърифат, маънавият қаердаю, Атилла қаерда?

Чуқурроқ ўйлаб кўрайлик: Атиллани рўкач қилиб, бизга сиз ўзбеклар ҳам кўчманчи халқсиз, демоқчи эмасмилар?

Мен кеча атай яна харитага кўз ташладим. Хунлар Европада Шимолдан, Дашти Қипчоқдан ўтиб кетишган экан. На улуғ Бухоро, на улуғ Самарқанд, на улуғ Хоразмга уларнинг қадами етмаган.

Шу боис ўзбек зоти қанақасига хун бўлиши мумкин?

Тўғри, Мовароуннаҳр сарҳадларига узоқ тарихимиз давомида не-не босқинчилар кириб келмаган, кўп йиллар, балки, асрлар давомида юртимизда не-не ўзга сулолалар ҳукмронлик қилмаган, дейсиз. Бир сўз билан айтганда, минг йиллар давомида юртимизга келиб-кетганлар озми? Эрондан Ахмонийлар, Юнонистондан Александр келди, Арабистондан Қутайба, Мўғулистондан Чингизхон келди, рус истилочилари келди. Лекин халқ қолди-ку. Хўш, бунда қандай сир-синоат бор? Халқ қандай ички куч-қудратга таяниб ўзлигини сақлаб қолди? Қадим-қадим замонлардан ўтроқ яшагани, илм-маърифатга интилгани, буюк маданиятга эга бўлгани, ўз урф-одатларини муқаддас билгани учун эмасми?

Ўзбек номи қачон пайдо бўлган? Совет тарихшуносларининг ёзишича, гўё XVI асрда бизнинг заминимизни Дашти Қипчоқ хонлари ишғол қилгандан кейин ўзбек номи пайдо бўлган эмиш. Ахир, биз Мовароуннаҳр деб атайдиган икки дарё оралиғида унгача ҳам халқ яшаган-ку! Ёки бу халқ бошқа миллат бўлганми? Мантиқ қани бу ерда?

Биз совет замонидан қолган бу ақидани қабул қилсак, миллатимиз тарихи мана шу навбатдаги босқинчилар давридан бошланган, деган нотўғри хулоса келиб чиқмайди-ми? Унда бизнинг неча минг йиллик тарихимиз қаерда

*Ўзбек халқининг илиги тўқ,
бақувват. Биз ўзбеклигимиздан
фахрланамиз, гурурланамиз*

қолади? Самарқанд ҳам, Бухоро ҳам, Хива ҳам ўзбеклар-ники экан, бу ерларда ўзбек давлати бўлган экан, нега энди ўз тарихимизни XVI асрдан, кимдир келиб-кешиб, номини қолдириб кетган даврдан бошлашимиз керак? Ун-гача ҳам бу ерда ўтроқ халқ яшаган-ку! Бу ерда ана шу ўтроқ халқнинг маданияти бўлган-ку! Ким келмасин, ма-салан, мўғуллар келган, XIII асрнинг 20-йилларидан XIV асрнинг 70-йилларига қадар ҳукмронлик қилганлар ва уларнинг маданияти маҳаллий маданиятга сингиб кетган. Бунда маҳаллий халқнинг маданияти, албатта, асос бўлган, устунлик қилган.

Биз халқни номи билан эмас, балки маданияти, маъна-вияти орқали биламиз, тарихининг таг-томиригача назар ташлаймиз.

Яна бир бор қайтараман: мен тарихчи эмасман. Аммо, умуман, дунё халқлари ва хусусан юртимиз тарихий та-раққиёт йўлининг асосий қонуниятларини мантиқий таҳ-лил қилсак, шу нарса аён бўладики, Александр ҳам (уни Шарқда кўпроқ Искандар Зулқарнайн деган ном билан билишади), Қутайба ҳам, Чингизхон ҳам, генерал Черня-ев ҳам, умуман, ким бўлмасин, юртимизга бир неча ўн минг ё бир неча юз минг лашкари билан келган, ишғол қилган ва бу ердаги сиёсий ҳокимиятни қўлга олган. Яна тақрорлайман: Сиёсий ҳокимиятни. Тамом. Тўғри, ҳукм-ронликлари мобайнида улар мамлакатимизнинг иқтисо-дий, савдо, илмий, маданий имкониятларидан ўз манфа-атлари йўлида фойдаланишга зўр берганлар. Бироқ шу ерда асрлар давомида яшаб келаётган маҳаллий аҳолини, унинг кўп минг йиллик маданиятини йўқ қилолмаганлар, қилолмасдилар ҳам.

Фикримни ҳаммага яқин ва тушунарли бир мисол ор-қали изоҳлаб беришим мумкин. Чор Россияси юртимиз-ни босиб олиб то биз давлат мустақилигимизни қайта тиклагунимизга қадар ўрта ҳисобда 130 йил вақт ўтди. Шу

давр ичида халқимиз бошига не-не қулфатлар, балою офатлар ёғилмади. Хоҳ сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ҳаётни олайлик, хоҳ маънавий, маданий соҳани. Кези келганда, сўнгги мустамлака даври тарихини тадқиқ қилаётган олимларимизга бир маслаҳат бермоқчиман, аниқроғи, уларнинг эътиборини бир нарсага қаратмоқчиман. Бу даврнинг илгариги замонлардан фарқи шуки, шу вақтда, айниқса, шўролар ҳукмронлиги йилларида халқимиз ташқи дунёдан бутунлай узиб қўйилди. Етмиш йилдан ортиқ даврда бошимиздан қандай маънавий, маданий тазйиқ, хўрликлар кечганини ҳам яхши биламиз. Мен бу ерда тил, адабиёт, тарих, дин, халқимиз генофонди, демография билан боғлиқ аянчли кечмишларни назарда тутаяпман. Лекин гап ҳозир уларнинг шарҳида, сабаблари, оқибатларида эмас.

Мен айтмоқчи бўлган фикр шундан иборатки, ана шундай ҳар томонлама мудҳиш, четдан қараганда халқимиз, унинг маданияти, миллий тафаккури, урф-одатлари, турмуш тарзи, ҳеч бир муболағасиз айтиш мумкинки, насл-насаби йўқ бўлиб кетиши керак бўлган шароитда барибир, қатор йўқотишлар билан бўлса ҳам, миллатимиз ўзлигини сақлаб қололдими ё йўқми? Олимларимиз шу саволга жавоб берсинлар.

Шу мавзуга тегишли яна бир масалага тўхталиб ўтмоқчиман. Собиқ марказда, Кремлда ўтирганларнинг миллий республикалар маҳаллий аҳолисини “совет халқи”га, яъни ягона халққа айлантириш билан боғлиқ сиёсатидан ўзбек халқи ниманинг ҳисобидан, қайси тарихий, табиий қонуниятлар туфайли омон чиқди? Бу ҳақда олимлар ўйлаб кўрганмилар, ўз илмий изланишларида шундай саволларни кўндаланг қўйганмилар? Афсуски, йўқ.

Хўш, масалан, бу саволга мен қандай жавоб берган бўлардим?

Бизнинг аجدодларимиз, халқимиз қадим-қадимдан ўтроқ яшаган, миллатимизнинг илиги ўтроқ маданият шароитида қотган. Халқимиздаги “илиги тўқ, бақувват” деган тушунча, мен, ҳатто, қонуният деган бўлардим, бежиз пайдо бўлмаган. **Ўзбек халқининг илиги тўқ, бақувват де-моқчиман.** Яна тилимизда “тагли-тугли”, “палаги тоза”

**Тарих — халқ маънавиятининг
асосидир**

деган иборалар ҳам бор. Бу бир жойда муқим яшаган, ўз турмуш тарзига, ахлоқ-одоб мезонларига, ақидалари ва тафаккур тарзига эга бўлган хонадонларга нисбатан айтилади. Бугун оммани, бир неча юз минглаб, миллионлаб аҳолини бирлаштирган ақидаларга, мезон ва қоидаларга эга бўлган халқни қандай изоҳлаш, таърифлаш мумкин?! Ана шу ҳаётий ва ижтимоий мантқидан келиб чиқсак, таъриф ва изоҳ битта бўлади — миллий борлиғимиз, маданиятимиз илдизи, томири ўтроқ бўлган.

Масалага бошқа томондан ёндашиб кўрайлик. Бугунги бой маданиятимиз қайси цивилизациянинг маҳсули? Шундай маданият бор экан, уни шу заминда яшаган халқ яратганми ёки у бўм-бўш жойда пайдо бўлганми?

Демокриманки, тарихимиз каби, қадим маданиятимизнинг яратилишида ҳам унга кўплаб этник гуруҳлар, эл-элатлар ўз улушини қўшган. Бу — табиий ҳол. Чунки, ҳеч қачон, ҳеч қерда фақат битта миллатга мансуб маданият бўлмайди. Ҳар қандай цивилизация кўндан-кўн халқлар, миллатлар, элатлар фаолиятининг ва самарали таъсири-нинг маҳсулидир. Бир сўз билан айтганда, кўчманчилар, босқинчилар келиб кетаверади, лекин халқ боқий қолади, унинг маданияти абадий яшайди.

Шунинг учун тарихчи олимларимиз, ҳар бири турли тушунча, муайян қарашга эга бўлишидан қатъи назар, бир жойга тўпланиб, баҳс юритиб, бир хулосага келишлари керак. Саклар, массагетлар, сўғлар, бақтрияликлар деган турли ибораларнинг орқасидан қувиб юриш ўрнига, тарихчиларимиз миллатга унинг ҳаққоний тарихини кўрсатиб, исботлаб беришлари керак. Зотан, тарих — халқ маънавиятининг асосидир.

Баъзи тарихчилар бизни Чингизхоннинг авлоди, ҳатто, Амир Темурда ҳам Чингиз қони бор, у мўғул қавмидан, демокчи бўлади. Ўйлаб кўрайлик, Амир Темур бобомиз қайси миллатга мансуб?

Яна совет даври китобларида Амир Темур аскарлари Москва атрофларига етиб боргани хусусида “мўғул-татар қўшинлари Москвани қамал қилдилар”, деб ёзишган. Ҳолбуки, Соҳибқироннинг аскарлари Тўхтамишхонни тор-мор қилиб, Русияни мўғул истилосидан озод этгандан кейингина Москва атрофида пайдо бўлган. Афсуски, бу ҳақиқат Россия матбуотида 1995 йилдагина ёзилди. Бизнинг тарихчиларимизнинг заифлиги шу даражадаки, шу пайтгача биронтаси чиқиб, йўқ, тарихий ҳақиқат бундай, деб айтмаган. Йўқса, Амир Темур қаяқдаю, мўғуллар қаяқда! Қани бу ерда фидойилик, ватанпарварлик? Қани миллий гурур, миллий ифтихор?!

Демоқчиманки, ҳар бир халқ ўз тарихини ҳар хил таъсир ва таъжовузлардан асраши керак. Бепарво бўлсангиз, турли сохта ҳомийлар, кучлар борки, улар тарихни бузиб кўрсатадиган китобларни чиқараверади. Ҳатто, чет элда ҳам чиқариши мумкин.

Дунёда дўст бор экан, ганимлар ҳам бўлади. Биргина мисол. Биз 1996 йили Соҳибқирон Амир Темур бобомизнинг 660 йиллик тўйини ўтказдик. Шунинг ҳам турлича талқин қилувчилар бўлди.

Авваламбор, биз бирор аجدодимизнинг тўйини ўтказсак, бунга унинг миллатимиз равнақи учун қилган ишлари, тарихимизда тутган ўрни сабаб бўлади. Шу нуқтаи назардан ёндашсак, Амир Темур ким эди? У, биринчи навбатда улуг бунёдкор шахс эди. Самарқанддаги обидаларни, Шаҳрисабздаги ёдгорликларни ким қурди? Туркистондаги Яссавий мақбарасини ким тиклади? Амир Темур ва унинг авлодлари замонида Афғонистон, Эрон, Ҳиндистон ҳудудларида амалга оширилган ободончилик, меъморчилик ишларини айтмайсизми? Ким “Куч — адолатдадир” деган оламшумул, теран ҳикматни ўз фаолиятига асосий тамойил қилиб олди?

Яқин-яқингача давлат бошқаруви санъати ҳақида сўз кетса, кўпчилик гапни ё марксни-ленинчиларнинг давлат ҳақидаги сохта назарияси, ё бўлмаса XVI асрда яшаган Макиавелли қарашларидан бошларди. Қўйиб берсангиз, бу эски одатни бугун ҳам давом эттиришади. Давлат, салтанат, жамият бошқарувига оид мумтоз асар — “Темур

*Биз Берунийларга, Бухорийларга,
Амир Темура, Мирзо Улуғбек,
Мирзо Бобурларга ворисмиз*

тузуклари”ни ёзган ким? Умуман, кишилиқ тарихида ана шундай йўналишда асар битиб қолдирган бошқа ҳукмдор борми ўзи?

Энди Чингизхон шахсини шу мезонга солиб кўрайлик. Ундан вайрон этилган шаҳару қишлоқлардан бўлак қандай из қолди? Шундай экан, биз ўзимизни Чингизхон ворисларимиз, деб ўтирсак, ўтакетган беъмънилик бўлмайdimи?

Юртимизда тарихий шахслар, шаҳарлар, маданий ёдгорликларнинг юбилей ва байрамларини ўтказиш яхши анъанага айланиб қолди. Бу ерда гап тантаналардагина эмас, муҳими, биз уларнинг ўз даврида келажак авлодлар учун қолдирган салмоқли мероси, ижобий ишлари, керак бўлса, умумжаҳон цивилизациясига қўшган ҳиссаларини қадрлаймиз. Албатта, ҳар бир миллат ўз аجدодларини эслаш, уларнинг ҳурматини жойига қўйишга интилади. Фақат бу каби хайрли ишлар ўз моҳияти жиҳатидан халқларни яқинлаштиришга, уларни ҳамжиҳат этишга хизмат қилсин.

Яқинда телевидениеда Хожа Аҳрор Вали ҳақида кўрсатув берилди. Бу мутафаккир зот ўз даврида 25-30 йил мобайнида Марказий Осиёдаги халқларни бирлаштириш, сиёсатчиларнинг бошини қовуштириш орқали ҳар хил тўқнашувларнинг олдини олиш учун бор куч-ғайратини сарфлаган, унинг юксак обрў-эътибори бунда ҳал қилувчи аҳамият касб этган. “Шайхлар шайхи” деб ном олган бу улуғ зотнинг гапини бирор ҳукмдор, ҳоким, шахзода икки қилмаган. Нега деганда, халқ уни бошига кўтарган. Биз ҳам бундай азиз аجدодларимизни бошимизга кўтаришга тайёرمىз.

Шу маънода, хунлар, хоқонликлардан нима мерос қолди? Бу “мерос”ни топиш учун қаерларда қазилма ишлари ўтказишимиз керак? Ёки XIII асрда Самарқандни ёндириб ташлаган, Бухорони, Урганчни ер билан яксон қилган Чингизхон тўғрисида турли китоблар чиқяпти, фильмлар

ишланыпти. Бу асарларнинг муаллифлари Чингизхоннинг қайси бир “фазилати”ни улуғлаяпти? Ўзи Чингизхондан бирон-бир яхши мерос қолганми?

Хоҳ ўтмишда, хоҳ бутун бўлсин, бошқа миллат, давлатни ўзига қарам қилиш ниятида ҳаракат қилган, қилаётган кучлар доимо бир сиёсатни юритганлар, юритадилар: яъни қарам халқнинг маънавий, маданий, тарихий меросини йўқ қилиш, ундан жудо этиш. Мисол керакми?

Шўро даврида ўзбек миллати тарихини бузиб кўрсатишдан, уни чалкаштириб ёритишдан, баъзи саҳифаларини, умуман, кўрсатмасликдан мақсад нима эди? Чор Россиясининг Скобелев деган генерали ўз императорига мурожаат қилиб, шундай деб ёзган эди: “Маҳаллий халқ биз ўйлагандан кўра маданиятли экан. Уларни бўйсундира олмаяпмиз... Бу халқнинг ўтмишда яратилган барча осори атиқаларини, масжиду мадрасаларини, диний китобларини ер билан яксон қилибгина, уларнинг маънавиятини сўндирибгина ўз қанотимиз остига олишимиз мумкин”.

Хўш, шу гапларни тарихчиларимиз биладими? Бундай ёвуз қарашлар бўлганини халқимизга етказяптими? Афсуски, кўп олимларимиз онгида эски тузум асоратлари маҳкам ўрнашиб қолган. Улар ҳозир — мустақиллик ша-роитида ҳам кимдандир қўрқиб, чўчиб гапирадилар.

Юқорида айтилганлардан қандай хулоса чиқади? **Мо-домики, ўз тарихини билган, ундан руҳий қувват оладиган халқни енгиб бўлмас экан, биз ҳаққоний тарихимизни тиклашимиз, халқимизни, миллатимизни ана шу тарих билан қуроллаштиришимиз зарур. Тарих билан қуроллаштириш, яна бир бор қуроллаштириш зарур. Агар олимларимизнинг илмий тадқиқот ишлари замирида ана шу фикр, ана шу мақсад бўлмаса, уларнинг сариқ чақалик аҳамияти йўқ. Тарих институти, Фанлар академияси ҳаққоний тарихни ёритиш мезонларини, унинг пойдеворини, асосини белгилаб бериши керак.**

Бу масала бўйича фикрлар аниқ ва илғор бўлиши лозим. Умуман, мен фанни илғор, тараққиёт, прогресс деган сўзлар билан ёнма-ён қабул қиламан. Фаннинг вазифаси келажагимизнинг шакли-шамойилини яратиб бериш, эртанги

**Фан — жамият
тараққиётини олға
силжитувчи куч, воситадир**

қунимининг йўналишларини, табиий қонуниятларини, унинг қандай бўлишини кўрсатиб беришдан иборат, деб тушунаман. Одамларга мустақилликнинг афзаллигини, мустақил бўлмаган миллатнинг келажаги йўқлигини, бу табиий бир қонуният эканини исботлаб, тушунтириб бериш керак. Фан жамият тараққиётини олға силжитувчи куч, восита бўлмоғи лозим. Лекин бу борада бизнинг фанимиз ўз сўзини нега айтмаяпти? Нега мазмунан, моҳиятан янгича мақолалар, асарлар чиқмаяпти?

Бу ерда фан ва сиёсатнинг ўзаро муносабати хусусида тўхталиш жоиз. Зеро, фан, масалан, тарих фани ўз йўлига, сиёсат ўз йўлига, уларнинг бир-бирига алоқаси йўқ, дегувчилар ҳам топилади. Ўйлаб кўрайлик, тарих фани маҳсули — унинг хулосаларидан аввало ким фойдаланади? Сиёсатчилар эмасми? Ўз сиёсатини оқлаш, уни олға суриш, тарғиб этиш, узвийлигини таъминлаш, обрўсини кўтариш учун улар тарих фани хулосаларига мурожаат этади.

Шундай экан, савол туғилади: ушбу хулосалар кимлар томонидан, қайси мақсадлар йўлида ишлатилади — тажовузкор миллатчиларми ё инсонпарварлар, маърифатпарварларми? Шу маънода, тарихчилар миллатчилар учун хулоса чиқармоқчи бўлсалар, бу — бир маҳсулот, инсонпарвар, маърифатпарварлар учун бўлса, бу — бошқа маҳсулот. Халқимизнинг миллий туйғусини, миллий гурурини уйғотадиган тарихий-илмий хулосалар қани? Нима учун бу масалада олимларимиз ўртасида беҳуда тортишувлар бўлмоқда? Фан давлатга, халққа, жамият тараққиётига хизмат қилиши лозимлигини унутишга асло ҳаққимиз йўқ.

Биз фан ривожини учун, унинг таъминоти учун ҳеч нарсани аямаймиз. Абу Райҳон Бериуний бобомизнинг бундан ўн аср бурун айтган фикрини эслатиб ўтмоқчиман: “Илм-фан кишиларнинг ҳаётини эҳтиёжларини қондириш заруратидан пайдо бўлади”.

Илғор илмий тадқиқот ишлари бўлса, Академиянинг иш самарадорлигини ошириш бўйича аниқ таклифлар, ғоялар, ҳуллас, эҳтиёж бўлса, маблағ ҳам топамиз, барча шароитни яратиб берамиз. Фақат бу ерда бир мезон бор — бу ишдан аниқ натижа, самара чиқиши керак!

Тарих фани, унинг бугунги аҳволи, истиқболи ҳақида гапирар эканмиз, мен яна бир масалага эътибор қаратишни истардим. Агар биз тарихчиларни тарозига солсак, бугунги кун нуқтаи назаридан баҳоласак, талабга жавоб берадиганлари жуда камчиликни ташкил этади. Шунинг учун тарихчи мутахассислар тайёрлашни университетлардан, яъни бошланғич нуқтасидан яхшилаш лозим, деб ўйлайман. Керак бўлса, тарихга ихтисослашган мактабларни очиш лозим. Бунинг учун эса аввало мукамал дарсликлар яратиш, домлаларнинг ўзини қайтадан ўқитиш керак. Муҳими, ёшларнинг орасига кириш, уларнинг ичидан қобилиятли, фидойиларини топиш, уларнинг юрагини ёндириш керак. Бизда 30-35 ёшли академиклар борми? 16 ёшга кирган ўспирин — Рустам Қосимжонов шахмат бўйича қандай натижаларга эришди, жаҳон миқёсида ғолиб бўлди! Шахмат ҳам фан, бу математика дегани эмасми?

Демоқчиманки, биз ана шундай ёшларимизга ишонамиз, суянамиз, келажак умидларимизни улар билан боғлаймиз. Уларга қанча тез йўл очиб берсак, илмда, ижодда шунча кўп изланиш, баҳс бўлади. Изланиш, баҳс, мунозара бор жойда эса ҳақиқат юзага чиқади, тараққиёт бўлади.

Иккинчидан, бизда довурак, замонавий фикрлайдиган олимлар етишмайди. Мен академик Яҳё Фуломовни яхши билардим. У мустақил фикрга эга бўлган, керак бўлса, энг юқори лавозим эгасига ёқмайдиган тўғри гапни дадил айта оладиган олим эди. Тарихчилар яхши биладилар, одатда тепаликлар қаърида тарихий обидалар, бутун бир шаҳар ястанган бўлади. Шўро даврида фақат томлардагина пахта экилмай қолган бир пайтда, ана шундай тарихий тепаликларни ҳам текислаб пахта даласига айлантириш сиёсати авж олганда бунга қарши чиққан олим

*Ҳар бир халқ ўз тарихини
ҳар хил таъсир ва
тажовузалардан асраши керак*

Яҳё Фуломов бўлганини мен яхши эслайман. Бу фазилати туфайли тазйиқ кўрганини ҳам эшитганман. Лекин адолатни ҳамма нарсадан устун билган, ватанпарвар одам шундай бўлади. Ана шундай одамлар ҳаёти бизга ибрат мактаби бўлмоғи лозим.

Энди икки оғиз сўз оммавий ахборот воситалари орқали тарих мавзусини ёритиш ҳақида. Бизнинг матбуотимиз, телевидениемиз ҳам тарихга оид мақолалар чоп этганда, кўрсатувлар тайёрлаганда бир кишининг фикрини ягона ҳақиқат сифатида қабул қилинишига йўл қўймаслиги даркор. Муайян масалада турли фикрларни бериш, баҳс орқали ҳақиқат ойдинлашувига эришиш лозим. Тарихий воқеаларни, шахслар фаолиятини изохлаш йўли билан одамларни асл ҳақиқатдан огоҳ этишимиз керак. Чунки, биз шакллантираётган жамиятимиз мафкураси ҳам тарих булоқларидан озиқланади.

Яна бир муҳим масала шуки, мен “Тафаккур” журналидаги суҳбатда таъкидлаганимдек, сиёсатда ҳам, ижтимоий ҳаётда ҳам, фанда ҳам вакуум — бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик керак. Яъни, агар ўз ғоянг бўлмаса, сенинг юртингда чет ғоя келиб ҳукмронлик қилади. Шу маънода мустақил фикрлайдиган одамларимиз бўлмаса, ўз давлатимиз, халқимиз, миллатимиз тарихини ўзимиз тикламасак, ўзимиз ҳолисона ёзмасак, уни бошқалар бошқача қилиб ёзади. Ёзиш билан чекланса майлику-я, бизни, ўсиб келаётган авлодни, ҳатто олимларимизни ҳам ўз йўриғига солишга ҳаракат қилади.

Мен қайси халқ қаердан келиб чиққани, кимнинг тарихи кўҳналиги хусусида баҳс юритиш, бу борада бир миллатни бошқа бир миллатга қарама-қарши қўйишга мутлақо қаршиман. Бу нарса бизга асло керак эмас. Фақат бизнинг давлатимиз тарихини ёритишда ўзга ғоя ҳукмронлик қилишига йўл қўйиб бўлмаслигини таъкидламоқ-

чиман. Бу масалада, яъни узоқ ўтмишимиз, тарихий томирларимиз бўйича ўз мустақил фикримизга, чуқур илмий асосга эга бўлишимиз шарт. Тарихчи олимларимиз, илмий муассасаларимиз олдида турган долзарб вазифа шундан иборат.

Тарих соҳасида меҳнат қилаётган олим, мутахассисларга мурожаат қилмоқчиман: сизлар миллатимизнинг ҳаққоний тарихини яратиб беринг, токи у халқимизга маънавий куч-қудрат бахш этсин, ғурурини уйғотсин. Биз юртимизни янги босқичга, янги юксак маррага олиб чиқмоқчи эканмиз, бунда бизга ёруғ ғоя керак. Бу ғоянинг замирида халқимизнинг ўзлигини англаши ётади. **Ҳаққоний тарихни билмасдан туриб эса ўзлигини англаш мумкин эмас.**

Шу муносабат билан бундан беш йил аввал билдирган бир фикримни эслатиб ўтмоқчиман: бино қанчалар баланд бўлса, унинг пойдевори ҳам шу қадар чуқур бўлади. Биз буюк давлат қуришни ўз олдимизга мақсад қилиб қўйган эканмиз, бунинг учун замонавий сиёсий, иқтисодий, илмий-техникавий, маънавий имконларимиз билан бир қаторда тарихий асосимиз ҳам бор. 2700 йиллик буюк давлатчилик ўтмишимиз бор.

Ҳаққоний тарихимизни барпо этиш ишини нимадан бошлаш лозим? Аввало, кўп минг йиллик бой ўтмишимизни тадқиқ этишнинг яхлит концепциясини, яъни дастурини, илмий изланишларнинг услубини, қўйилаётган вазифани амалга оширадиган илмий муассасалар, улардаги потенциал, кадрлар масаласини аниқлаб олишдан. Бу келажақда ҳам узлуксиз давом этадиган қатта ишнинг бошланиши бўлади. Шундан кейин ана шу аниқ, босқичлари белгиланган дастур асосида ҳар томонлама тадқиқотлар олиб борилади. Бу осон иш эмас. Шўро замонидан тамоман ўзга, миллатимиз манфаатларига зид бўлган, коммунистик, шовинистик мафкура ҳукмрон шароитда ёзилган адабиётлардан уни-бунини кўчириб тайёрланадиган иш эмас бу.

Мазкур вазифани амалга ошириш учун Академияга қарашли Тарих, Шарқшунослик, Археология институтлари, шу соҳага тааллуқли бўлган илмий муассасалар таркибини, иш фаолиятини ўзгартиришни замон талаб қил-

*Ҳаққоний тарихни билмасдан
туриб ўзликни англаш
мумкин эмас*

моқда. Тошкент Давлат университети, бошқа ўқув даргоҳларидаги тарих факультетларининг дарсликлар, таълим-тарбия масалаларидаги камчиликларини аниқлаб, уларнинг фаолиятини такомиллаштириш юзасидан чора-тадбирлар ишлаб чиқиш зарур. Керак бўлса, уларда ишлаётган олим ва мутахассислар фаолиятига танқидий кўз билан қараб, ким шу ишга лойиқ, ким лойиқ эмас, буни ҳам аниқлаш лозим. Зарур бўлса, уларга моддий ёрдам бериш, янги гуруҳлар тузиш керак.

Мақсад шуки, фанда бизнинг тарихий томирларимизни аниқлайдиган, миллий гуруримизни юксалтирадиган янги йўналишлар пайдо бўлиши керак.

Бир сўз билан айтганда, давлатимиз, миллатимизнинг ҳаққоний илмий тарихини яратиш кенг жамоатчилигимиз учун ғоят муҳим ва долзарб масалага айланиши лозим.

*Тарихчи олимлар ва журналистлар билан
суҳбат, "Мулоқот" журнаlining
1998 йил 5-сон*

ХАЛҚИМИЗ ЖИПСЛИГИ — ТИНЧЛИК ВА ТАРАҚҚИЁТ ГАРОВИ

Ҳурматли халқ депутатлари!

Энг аввало, сизлар билан қутлуғ айём — мамлакатимиз мустақиллигининг етти йиллиги арафасида дийдор кўришиб турганимдан ғоят мамнун эканимни изҳор этишга ижозат бергайсиз.

Шу кунларда ўтган даврда амалга оширган ишларимизни сарҳисоб қилиш, олдимизда турган муаммолар ҳақида гапириш табиийдир. Шунингдек, мамлакатимиз ва унинг атрофида содир бўлаётган айрим хатарли ва кескин масалалар ҳақида ҳам сизлар билан фикр алмашиб олсак, мақсадга мувофиқ бўлур эди.

Мен сизларнинг эътиборингизга ҳавола этмоқчи бўлган биринчи масала — бу демократик жамият ва ҳуқуқий давлат барпо этиш борасида қабул қилаётган қонунларимизнинг сўзсиз бажарилишини таъминлаш масаласидир. Бугунги кунда барча муаммоларимиз қаторида бу масала энг долзарб вазифага айланмоқда.

Биз мамлакатимизда янги, мустаҳкам ҳуқуқий замин яратилди, деб айтишга барча асосимиз бор. Бугун биз:

- давлат қурилиши соҳасида;
- сиёсий тузумни шакллантириш ва жамиятнинг демократик асосларини вужудга келтириш, инсон ҳуқуқларини ва эркинликларини ҳимоя этиш соҳаларида;
- иқтисодни ислоҳ қилиш ва ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини барпо этиш соҳасида;
- маънавий янгиланиш, маданий қурилиш соҳасида;
- ҳарбий кучларни қуриш, мамлакатнинг муҳофаа қудратини таъминлаш, чегараларни қўриқлаш ва умуман олганда, хавфсизлик ва барқарорликни таъминлаш соҳасида;

— халқаро муносабатларни барпо этиш, ташқи сиёсатнинг тамойиллари ва устувор йўналишларини шакллантириш, халқаро тузилмалар ва хорижий давлатлар билан ҳамкорлик соҳасида қонунлар ва меъёрий ҳужжатларнинг мукаммал мажмуига эгамиз.

Шуни таъкидлаш лозимки, мамлакатимизда яратилган ҳуқуқий замин, халқаро экспертларнинг баҳоларига кўра, демократик ўзгаришлар ва бозор муносабатларига ўтаётган давлатлар олдига қўйиладиган энг юксак ва талабчан меъёрларга тўла жавоб бера олади.

Қонунчилик соҳасида қилган улкан ишларимизни сарҳисоб қилар эканмиз, авваламбор, сиз муҳтарам депутатларнинг хизматларингизни, қонун чиқарувчи юқори органимиз — Олий Мажлис ҳиссасини катта мамнуният билан эътироф этамиз.

Шу билан бирга, қонунчилик базасини вужудга келтириш бўйича барча ишлар ниҳоясига етган деб ҳисоблаш мумкин эмаслигини ҳам яхши биламиз.

Бу жараёни яна давом эттириш билан бир қаторда, амалдаги қонунчилик ҳужжатларига давр тақозоси ва тўпланган тажриба асосида ўзгартириш ва қўшимчалар ҳам киритмоқдамиз. Бир сўз билан айтганда, ҳуқуқий заминни мустаҳкамлашга қаратилган оғир ва машаққатли, айтиш мумкинки, кундалик қора меҳнат амалга оширилмоқда. Бусиз ҳуқуқий давлат қуриш ҳақида гапиришнинг маъноси йўқ.

Ишончимиз комилки, бутунги сессиямиз ҳам ҳуқуқий майдонни мустаҳкамлашга, давлатимиз ва жамиятимизнинг шаклланиши ва ривожланишига ўз ҳиссасини қўшади.

Дарҳақиқат, бизда қонунчилик базаси юзага келмоқда. Қонунлар қабул қилинмоқда. Табиий савол туғилади: хўш, улар қандай бажариляпти, қандай ижро этиляпти?

Қонун қабул қилиш — бу ишнинг ярми холос. Уларнинг ҳаётга тўла татбиқ қилинишига эришиш даркор. Бунинг учун қабул қилинган қонунларнинг кундалик турмушимизда амалга ошишини таъминловчи таъсирчан механизм яратиш лозим.

Энг муҳими, шу қонунларнинг бажарилиши учун жавобгар бўлган ҳокимият тузилмаларининг масъулиятини ошириш зарур. Тан олиш керак: бу соҳада ҳали кўпгина камчилик-нуқсонлар борки, улар баъзан ҳуқуқий давлат барпо этиш борасида амалга оширилаётган барча ишларни йўққа чиқариши мумкин. Бу нуқсонларни пухталики билан бартараф этиш шарт.

Энг муҳим муаммолардан бири — ҳақиқий мулкдорлар сифатини шакллантиришга, хусусий мулк манфаатларини мустаҳкамлашга қаратилган қонунчилик ҳужжатларини амалга оширишдан иборат.

Аввал зикр этилганидек, келажак тақдири айнан шу масалага боғлиқ. Жамиятнинг асосини, унинг ижтимоий таркибини ҳақиқий ўрта мулкдорларнинг кенг қатлами ташкил этган тақдирдагина жамият барқарор бўлади, гуллаб-яшнайдди. Аниқ-равшан кўриниб турган бу ҳақиқатни бугун ҳеч ким инкор этолмайди.

Яқин тарихимизни сизга эслатмоқчиман.

Ёдингизда бўлса, яқиндагина, мустақилликнинг дастлабки йилларида биз хусусий мулк тушунчаси билан боғлиқ барча нарсаларга, баъзи одамларнинг ўз тижорат ишини очишга, мулкдор бўлишга интилишларига нисбатан салбий муносабатда эдик.

Хусусий мулк деган иборанинг ўзиёқ кўпчиликда нохушлик ва ижтимоий норозилик уйғотарди. Уй-жойлар, дўконларни хусусий мулк сифатида сотиб олиш, хусусий корхона ва фермер хўжаликларини ташкил этиш одамлар томонидан ўта салбий тарзда қабул қилинарди. Бу фикр-ни давом эттириб ўтириш шарт эмас, буни ўзларингиз жуда яхши биласизлар.

Вақт ўтган сари ҳаёт ўзгармоқда, қадриятлар, одамларнинг тафаккур тарзи ўзгармоқда. Ҳар биримиз ўз онгимизда қандай ички ўзгаришлар содир бўлганини, тасаввур ва тафаккуримиз, бутун маърифий дунёда асрлар давомида шаклланган ва бугунги кунда демократик тараққиёт ва фаровонлик асоси ҳисобланувчи қадриятларга нисбатан муносабатимиз ўзгарганини сезиб турибмиз.

Шу муносабат билан бизнинг олға силжишимизга ўтмиш асоратлари, ўтмиш сарқитлари нақадар катта за-

рар етказаетганини алоҳида таъкидлаб ўтиш зарур. Ўтмиш тузумининг бир қарашда жозибали бўлиб туюладиган, аслида эса ҳаётдан ниҳоятда узоқ бўлган сохта қадриятлари бизнинг онгимизга ҳалигача таъсир қилаётгани бугунги кунда ривожланишимиз йўлида асосий тўсиқ бўлиб турибди. Буни барчамиз тан олишимиз даркор.

Шу сабабли, бутун бизнинг ҳаётимизда эскича қараш ва қолиплардан буткул воз кечиш, янги мулк муносабатларини жорий этиш бўйича қабул қилинган қонун ҳужжатларини оғишмай амалга ошириш алоҳида аҳамият касб этади.

Биз ҳаётда янги тушунча ва қўникмалар билан дадил фикр юритишимиз зарур. Ўз меҳнати билан ўз бойлигини, ўз оиласи бойлигини, бинобарин, жамият бойлигини яратаётган одам, унинг ташвиш ва мақсадлари бизнинг диққат марказимизда, ислохотларимиз марказида бўлмоғи даркор.

Мулкдорлар тоифасига кенг йўл очиш керак, токи у жамиятнинг етакчи ҳаракатлантирувчи кучига, жамиятнинг масъул шахсига айлансин. Бу масала бугунги кундаги энг асосий вазифамиздир.

Иккинчи масала — демократик тафаккур, ҳуқуқий тафаккурни шакллантириш масаласидир.

Конституцияга биноан ҳар бир кишига эркин танлаш, эркин сайлов ҳуқуқи берилган, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари аниқ белгилаб қўйилган. Бу ҳуқуқ ва эркинликлар давлат ҳокимиятининг бутун кучи, қонун кучи билан ишончли тарзда ҳимоя қилинади. Барчамиз жамиятнинг ҳар бир аъзоси фикри билан ҳисоблашишни ўрганишимиз, унинг ҳуқуқларини, аввало, ҳар бир кишининг ўз келажагини ўзи яратиш ҳуқуқини ҳурмат қилишимиз лозим.

Бу бугунги энг мушкул муаммо бўлиб, уни биргаликда бартараф этишимиз ва янги тушунчалар асосида фикр юритишни ўрганишимиз даркор.

Табийки, фуқароларга берилган ҳуқуқ ва эркинликлар жамиятимиз қабул қилган қонун-қоидалар доирасида амал қилиши керак.

Бу ҳуқуқларни ҳаётга жорий этиш учун ҳар бир инсон, ҳар бир фуқаро ўз конституцион ҳуқуқларини, унга шу

ҳуқуқларни берадиган қонунларни пухта билиши зарур. Бусиз инсон ҳуқуқлари ва инсон эркинликлари тўғрисидаги барча мушоҳадалар қуруқ гап бўлиб қолаверади.

Қисқаси, кишиларимизнинг, фуқароларимизнинг ҳуқуқий онгини, ҳуқуқий маданиятини юксалтириш зарурлиги ҳақида такрор-такрор гапиришга тўғри келади. Бу ўринда кўп нарсa раҳбарларимизга, ана шу қонун ва ҳуқуқларни муҳофаза қиладиган кишиларга боғлиқ. Энг муҳими, улар қонун талабларини сўзсиз бажаришда, қонунларга итоат қилишда бошқаларга ўрнак бўлишлари лозим.

Мен ўз бурчи, ўз хизмат вазифасига кўра қабул қилинган қонунларнинг бажарилишига масъул бўлган шахслар ҳақида алоҳида тўхталишни истардим. Булар — қонунни муҳофаза қилувчи идоралар ва маъмурий органларнинг ходимларидир. Айни шу ходимларнинг хатти-ҳаракатига қараб, кўпчилик жамиятда қонун кучига қандай амал қилинаётганига, ҳуқуқий механизмлар нечоғли кучли эканига, ҳуқуқий жамият қай даражада етуқлигига баҳо беради.

Бу борада биздан кўп меҳнат талаб қиладиган, ечимини кутаётган муаммолар бор. Қонунни бузган одамларни эгаллаб турган лавозимидан бўшатиш, фақат кадрларни алмаштириш билангина ҳеч нарсага эришиб бўлмайди.

Юқори малакали, замонавий фикрлайдиган одамларнинг етишмаслиги бизнинг олға сиёжишимизда ҳамон катта тўсиқ бўлиб турибди. Бундай кадрларни, авваламбор ёш кадрларни топиш, ўстириш, тарбиялаш бугунги куннинг энг долзарб масаласига айланмоқда. Бунда депутатлар, Адлия вазирлиги, барча ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари, бошқарув ва ҳокимиятнинг маҳаллий органларига, ҳуллас, ҳаммамизга — Президентдан тортиб то куйи бўғин раҳбарларигача етарли иш топилади. Мазкур соҳада жамоатчилик назоратининг, жамоат ташкилотларининг, жамоат фикрини ифода этадиган матбуот ва телевидениенинг аҳамияти бекиёсдир.

Шу масалани ечиш йўлида учинчи масала бор бўйбастини билан турмоқдаки, бу — демократик институтларни

камлаш ва ривожлантириш масаласидир. Шу билан бирга, матбуот органлари ва телевидениега кенг йўл очиб бериб, уларнинг самарали ишлаши учун барча шарт-шароитларни муҳайё қилиш вазифаси.

Фуқаролар жамиятини қурмоқчи эканмиз, ишни авваламбор шундан бошлаш лозим.

Демократик институтлар жамият ҳаётидан мустаҳкам ўрин олиши, ҳал қилувчи кучга эга бўлиши зарур. Бу гап ижтимоий ҳаётимизнинг барча соҳаларига — иқтисодиётга, сиёсатга ва албатта маънавиятга ҳам бирдай — тааллуқлидир.

Оддий бир ҳақиқатни тушунишимиз керакки, демократик институтларни юқоридан, давлат органлари қарори билан яратиб бўлмайди. Бу эскича фикрлашдан бошқа нарсаси эмас. Юқоридан шаклланган, ташкил этилган барча тadbирлар, одатда, яшашга ноқобил бўлиб чиқади.

Жамоат ва нодавлат тузилмалари ҳаёт тақозоси билан, давр талабига кўра ташкил этилиши керак. Ҳокимиятнинг маҳаллий ва марказий бошқарув органлари эса бу жараёнга тўсиқ бўлмасликлари, аксинча, бу янги демократик ва жамоат тузилмаларини ташкил этишни рағбатлантиришлари лозим. Токи одамларимиз ижтимоий-сиёсий ҳаётда, бунёдкорлик ишларида, фуқаролик жамиятини қуришда, турмушимизнинг мазмун-моҳиятини белгиловчи қадриятларни шакллантиришда кўпроқ ва фаолроқ қатнашсинлар. Ана ўшанда четдан туриб томоша қилувчилар, танқидчилар камаяди.

Демократик институтларни ривожлантиришдан бош мақсад — кўпчиликни мумкин қадар жамият қурилишига жалб этиш, уларни ўз тақдирлари, ўз келажаklarининг тўлақонли эгаларига айлантиришдан иборатдир.

Тўртинчи. Олдин айтганимдек, бу жамиятимиз тараққиётининг ҳозирги босқичида энг долзарб масаладир. Гап кадрлар тайёрлаш бўйича қабул қилган Миллий дастуриimiz ҳақида бормоқда.

Яна бир бор таъкидлаб айтаман: бу масалани бирданига, бир к

натни талаб этади. Бу соҳада узоқ йиллар мобайнида шу қадар кўп муаммолар тўпланиб қолдики, эндиликда суст-кашликка йўл қўйиб бўлмайди.

Лекин қош қўяман деб кўз чиқармаслик керак. Кадрлар тайёрлашда ўйламай босилган қадам хунук оқибатларга олиб келиши мумкин. Зеро, гап энг муқаддас ва нозик нарсa — фарзандларимиз қалби ҳақида, маънавий ва ахлоқий тарбия асосларини яратиш, ёш инсонни муайян касбга йўналтириш ҳақида бормоқда.

Бу муаммони ечиш учун аввало таълим тизимини — мактаб ёшигача бўлган бола тарбиясидан бошлаб юқори малакали мутахассислар тайёрлаш, юксак ақл-заковат салоҳиятини шакллантириш, бунинг учун замонавий моддий-техник ва ахборот базасини яратишгача бўлган барча соҳаларни ислоҳ этиш керак. Бу таълим тизимига бевоcита дахлдор соҳаларни бутунлай ислоҳ қилишни тақозо этади.

Энг аввало бизнинг таълим тизимига бўлган муносабатимизни ҳам тубдан ўзгартириш керак. Таълим ислоҳоти бизни демократик ўзгаришлар, янги жамият барпо этиш йўлидан дадил етакловчи, барчамизни ҳаракатлантирувчи ички куч бўлмоғи зарур. Ҳар биримизга беш бармоқдай, эскича айтганда, тўққиз пулдай аён бўлсинким, таълим ва тарбия тизимини ўзгартирмасдан туриб, одамлар онгини, демакки, уларнинг турмуш тарзини ҳам тубдан ўзгартириш мумкин эмас.

Таълим тизимини ислоҳ этиш вазифалари муваффақиятли ҳал этилса, ижтимоий-сиёсий иқлим кескин ўзгаради, одамлар онгида демократик қадриятлар қарор топади, инсон жамиятдаги ўрнини онгли равишда ўзи белгилайди.

Жамиятни янгилаш, эркин демократик давлатни шакллантириш, тараққиёт ва равнақ йўлидаги барча саъй-ҳаракатларимизни биз айнан мана шу тамойил асосида ташкил этишимиз керак.

Кадрли дўстлар!

Вақт оқар дарёга ўхшайди, деган нақл бежиз айтилмаган. Бундан етти йил муқаддам биз бошлаган ишларни

ким давом эттиради, уни охиригача етказиш учун ким барча қийинчиликлар ва масъулиятни ўз зиммасига олади?

Келинлар, шу ҳақда чуқурроқ ўйлаб кўрайлик. Эзгу орзуларимизнинг рўёбга чиқиши худди шу нарсага боғлиқ бўлиб турибди. Биз шу буюк мақсадларни деб мустақил бўлдик, шу мақсадлар деб янги ҳаёт қурапмиз.

Муҳтарам депутатлар!

Яна бир масала ҳақида гапирмоқчиман. Ўйлайманки, бу масала ҳар бир ватандошимизни қизиқтиради, ўйлантиради. Бугун кўпчилик Россия молия бозорида нималар бўляпти, деб ўзига ўзи савол бермоқда. Россия валютаси — рублга нима бўлди? Бу танглик бизнинг иқтисодийтимиз, молиявий ҳаётимизга, бозорларимиздаги нарх-навога, халқимизнинг турмуш даражасига нечоғли таъсир этиши мумкин?

Бу молиявий танглик, Россия рубли қадрсизланиши, банк тизимидаги беқарорлик, шунингдек, олдиндан айтиб бўлмайдиган нохушликлар сабаби ҳақида гапиришнинг ҳожати йўқ деб ўйлайман. Бу бизнинг мақсадимизга кирмайди.

Ўйлайманки, жамоатчилигимизда, халқимизда бу масалалар бўйича етарли фикр-маълумот бор.

Изчил ривожланиш муаммосини фақат ҳар хил молиявий найранглар, молиявий пирамидалар, жумладан, қисқа муддатли давлат облигациялари, ёки жўнроқ айтганда, ГКО бозорини ташкил этиш билан, шунингдек бюджет харажатларини қоплаш учун кредит ресурсларини четдан олиш билан ҳал қилиб бўлмайди.

Барчамизга аёнки, иқтисодиётнинг реал секторлари — саноатда, қишлоқ хўжалигида, яъни ҳар бир давлатнинг изчил ривожини таъминловчи иқтисодиёт тармоқлари жонланиши иқтисодни соғломлаштиришга олиб келади. Бусиз молиявий тангликдан қутулиш ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас.

Узоққа мўлжалланган, иқтисодий тараққиётнинг устувор йўналишларини аниқлаб берадиган, пухта ўйланган дастур керак. Бу даст

сий можароларга чек қўйиш керак. Менимча, фақат ягона платформа ишлаб чиқилган тақдирдагина бугунги қийин вазиятдан чиқиш мумкин.

Россия молия бозоридаги салбий аҳвол валютамиз курсига ва умуман биздаги мавжуд нарх-навога таъсир этадими? Очиқ айтишим керак: таъсир этади. Чунки Россия билан савдо, иқтисодий алоқаларимиз бор ва Россия бизнинг асосий ҳамкорларимиздан биридир. Лекин, аниқ айтишим мумкинки, бу танглик бизнинг иқтисодимизга катта таъсир қила олмайди. Бунинг сабаблари қуйидагича:

Биринчидан. Ўзбекистонда фаолият олиб бораётган Россия банклари санокли.

Иккинчидан. Россия банклари билан ўзаро тўлов муносабатларимиз эркин конвертация қилинадиган “қаттиқ” валюта асосига қурилган.

Учинчидан. Ўзбекистон билан Россия ўртасидаги товар айланиш ҳажми ташқи савдо обороти умумий ҳажмининг атиги 15-20 фоизини ташкил этади. Россиядан биз асосан нархи кескин ўзгармайдиган асбоб-ускуналар, дастгоҳлар, саноат-техник мақсадларга мўлжалланган буюмлар харид қиламиз.

Россиянинг тегишли идоралари, банклари билан биз бугун бу салбий таъсирнинг мумкин қадар кам бўлиши чораларини кўряпмиз.

Россия ўз валютаси ва молиявий тизими муаммоларини тезроқ бартараф этишидан биз манфаатдормиз ва Россия бу ишнинг улдасидан чиқишига ишонамиз. Шу борада Россияда Виктор Степанович Черномирдин бошчилигида янги ҳукумат тайин бўлаётганини ҳам бу фикрнинг исботи деб қабул қилишни истардим. В.С.Черномирдинни Ўзбекистон аҳли яхши танийди. Унинг фаолиятига омад ва муваффақиятлар тилаймиз.

умуман, минтақамизда тинчлик ва барқарорликни сақлашга доир фикрларим билан ўртоқлашмоқчиман.

Ўзингизга маълумки, кейинги пайтларда Афғонистонда ва Афғонистон атрофида ҳарбий-сиёсий вазият кескинлашди. “Толибон” ҳаракати вакиллари ташқи кучларнинг фаол ҳарбий, сиёсий ва молиявий ёрдамига таяниб, қисқа муддатларда Афғонистон шимолидаги муҳим шаҳар ва қишлоқларни босиб олди.

Биродарқушлик уруши бутун мамлакатга ёйилиб, беғуноҳ қон тўкилмоқда. Афғонистон бутун амалда халқаро терроризм, диний экстремизм майдониغا, жаҳон наркобизнеси марказига айланиб қолмоқда.

Вазият шундай таранглашдики, эртага нима бўлишини олдиндан айтиш қийин. Зиддият назорат қилиб бўлмайдиган даражага етиб, қўшни давлатларга ҳам ўтиши мумкин. Уруш оловининг тафтини Ватанимиз чегараларида шундоқ сезиб турибмиз.

Мақсадлари, вазифалари ҳамда дастурий йўналиши бўйича “Толибон” ҳаракати жангари, ўта радикал диний ташкилотдир. “Толиблар” Афғонистонда ҳокимиятни қўлга киритиш билан чекланмасдан, ўз мафкураларини қўшни мамлакатларга, энг аввало Марказий Осиё минтақасига ёйиш учун барча чора-тадбирларни кўришлари эҳтимолдан холи эмас.

Мана шундай интилишлар Марказий Осиёда барқарорликнинг издан чиқишига, Афғонистон ҳудудидан бу минтақага ҳар хил ақидапарастлар, экстремистлар, террорчиларнинг суқулиб киришига сабаб бўлиши мумкин. Тинч ҳаётимизга, барқарорлик, хавфсизликка путур етказиши мумкин бўлган шундай хавф борлигини унутишга ҳаққимиз йўқ.

Айтиш керакки, воқеаларнинг бундай тус олиши биз учун янгилик эмас. Вазиятнинг жиддийлигини жаҳон афкор оммасига, аввало муҳолиф кучларга етказиш йўлидаги саъй-ҳаракатларимиз, тахмин ва хулосаларимиз, а

яти, Марказий Осиё минтақаси, бизнинг мамлакатимиз Афғонистондаги уруш келтириб чиқарган хавфсизликка бўлган ҳақиқий таҳдидга рўбарў келмаган бўлар эди.

Афғонистонда тинчлик ўрнатиш бўйича Ўзбекистон позициясининг моҳияти нимадан иборат, бизнинг ташаббусларимиз нималарни кўзда тутди? Бу борадаги бизнинг қарашларимиз аниқ-равшан ва изчилдир.

Биз ўз қўшнилариимиз билан, уларнинг сиёсий йўли, бу мамлакатлардаги мавжуд давлат қурилиши ва тузумидан қатъи назар, тинч ва барқарор муносабат ўрнатишга интиламиз. Чунки қўшни давлатлардаги тинчлик ва тотувлик, бизнинг сарҳадларимиздаги осойишталик барқарор, мустақил ва фаровон Ўзбекистон давлатини барпо этишга қаратилган ижтимоий-иқтисодий ислохотларни муваффақиятли амалга оширишнинг муҳим шарти ҳисобланади. Фақат тинчлик ва тотувликкина заҳматкаш халқимиз етти йил мобайнида қўлга киритган мустақиллик самараларини сақлаб қолиш ва мустаҳкамлаш имконини беради.

Бизнинг мамлакатимиз афғон можаросини ҳал этиш бўйича аниқ ва равшан таклифларга эга. Биз бу ҳақда кўп маротаба гапирганмиз. Уларнинг асосий моҳияти нималардан иборат?

Биринчи. Музокаралар жараёни бошланишининг шарти сифатида барча жанговар ҳаракатларни тўхтатиш. Можарога дахлдор бўлган барча томонлар олдиндан ҳеч қандай шарт ва талаблар қўймасдан, жафокаш афғон халқи манфаатларидан келиб чиқиб, афғонлараро мулоқотни бошлаш учун ўз сиёсий иродасини ва инсоний мардликларини намоён этишлари даркор. Ҳозирги мавжуд вазиятда бу боши берк кўчадан чиқиш йўлидаги энг мураккаб, лекин бирдан-бир зарур қадамдир.

Иккинчи. Ташқаридан таъсир ўтказишга

Учинчи. Афғонистонга қурол-яроқ етказиб беришни қатъиян тақиқлаш. Ўзбекистон БМТ Бош Ассамблеясининг 48-сессиясидаёқ бу таклифни ўртага қўйган эди. Шундан буён ўтган тўрт йил давомида ана шу эмбарго механизмлари ишга солинганида, биз бугун танклар, артиллерия, ҳарбий авиация, ракетаalar ва бошқа техника воситалари ишлатилаётган катта қўламдаги жанговар ҳаракатларнинг гувоҳи бўлиб турармидик? Вайроналик келтирувчи турли қуроллар бу мамлакатга тобора катта миқдорда жўнатилмоқда. Аёнки, бугун Афғонистонга қурол-яроқ етказиб бераётган кучлар ўз сиёсий мақсадларига эришиш билан бир қаторда, “Ўлим савдоси” орқали мўмай даромад билан чўнтақларини тўлдирмоқдалар.

Мен яқинда чегара шаҳримиз Термизда бўлганимда, хаёлимдан шундай оғир ўйлар кечди: шундоқ бир неча юз қадам нарида ўн минглаб бегуноҳ одамлар — болалар, аёллар, кексалар, ана шу ҳарбий техника ёрдамида қурбон бўлаётган мамлакат турибди. Одамлар уй-жойидан, пешона тери билан, жонини жабборга бериб топган бойлигидан маҳрум бўлмоқда.

Афғонистонга қурол етказиб беришнинг яна бир ҳавфли, даҳшатли томони бор. У ҳам бўлса, унинг қўшни мамлакатларга ҳам ёйилиши, халқаро терроризм, уюшган жиноятчилик ва диний экстремизм учун қулай шарт-шароит яратилишидир.

Тўртинчи. Мамлакатдаги барча миллий-этник ва ҳарбий-сиёсий гуруҳлар вакилларида иборат ҳукумат тузиш. Кўп миллатли Афғонистоннинг кўҳна тарихи шундан гувоҳлик берадики, барча этник гуруҳлар ва оз нуфузли миллатлар (пуштунлар, тожиклар, ўзбеклар, ҳазорийлар, туркманлар ва бошқалар)нинг манфаатлари ҳисобга олинмас экан, бу мамлакатда тинчлик бўлмайди.

Бешинчи. Тинчлик ўрнатиш жараёнида барча манфаатдор мамлакатлар, энг аввало Афғонистонга қўшни давлатларнинг фаол иштирок

Шу боис, Афғонистоннинг келгуси тақдири учун жаҳон ҳамжамиятининг масъулияти янада ортади. Ана шу нуқтаи назардан қараганда, можарони ҳал этиш борасида Ўзбекистон олға сурган таклифлар энг мақбул йўл бўлиб қолмоқда. Мен бу ўринда, аввало Афғонистон билан бевосита чегарадош давлатлар, шунингдек Россия ва Америка Қўшма Штатларининг “6+2” шакли доирасида БМТ раҳнамолигидаги саъй-ҳаракатларини назарда тутмоқдаман.

Шуни алоҳида таъкидлашни истардимки, афғон муаммосини тинч йўл билан ҳал этишга қаратилган барча чоратadbирлар фақат БМТ ҳомийлигида, манфаатдор халқаро ташкилотлар иштирокида ўтказилиши керак.

Афғон муаммосини ҳал этиш борасидаги Ўзбекистоннинг қатъий позицияси ана шундан иборат. У ҳаммага маълум ва жаҳон ҳамжамияти томонидан қўллаб-қувватланмоқда.

Айни вақтда шундай кучлар ҳам борки, уларнинг узоқни кўзлаган гаразли мақсадларини амалга оширишларида бу позиция тўсқинлик қилмоқда. Толибларнинг Самарқанд ва Бухорога юриши ҳақидаги гап-сўзлар ҳам шундан келиб чиқмоқда.

Мен бутун масъулиятни зиммамга олиб айтаманки, бунга ўхшаш миш-мишлардан мақсад — низо қўзғатишдан бошқа нарса эмас. Бундай кучлар қандай мақсадни кўзламоқда? Бу очиқ-равшан — Ўзбекистонга қарши агрессия билан бизни қўрқитиб, чегарамизда можаро чиқариш, бизнинг мамлакатимизни ҳам ҳарбий ҳаракатларга жалб этиш, бошқариладиган можаро деб аталувчи вазиятни вужудга келтириш.

Бу борада нима дейиш мумкин? Биз ҳеч қачон низо чиқишига йўл қўймаслигимиз ва турли жанжалларга аралашмаслигимиз даркор. Куч ишлатмаслик, муаммоларни тинч йўл билан ҳал этиш тамойилтини қатъият ва изчиллик билан ҳимоя қилишимиз зарур.

Ўзбекистон халқи ҳаётимизнинг энг муҳим тамойилларига оғишмай амал қилиб келди ва бу йўлда қатъий туради. Бу йўл — **тинчлик, барқарорлик ва ҳамкорлик йўлидир. Барча қўшни мамлакатлар, барча давлатлар билан амалий ҳамкорлик йўлидир.**

Биз — тинчлик тарафдоримиз. Лекин, ўз сарҳадларимизни мустаҳкамламасдан, жанговар қобилияти юқори, замонавий қурошлар билан жиҳозланган, ҳар қандай босқинчининг ақлини киритиб қўйишга қодир қурошли кучларсиз тинчлик, осойишталик ва Ватанимиз хавфсизлигини сақлаб туриш мумкин эмас. Сизни ишонтириб айтаманки, биз бу масалага тегишли барча зарур чора-тадбирларни кўрмоқдамиз. Яқинда Термиз шаҳрига ташриф чоғида яна бир карра ишонч ҳосил қилдимки, бизнинг армиямиз, бизнинг чегарачиларимиз ҳеч бир соҳада ҳеч кимдан кам эмас. Улар Ватанимиз сарҳадларини ишончли ҳимоя қилишга, халқимизни ҳар қандай қурошли ҳужумдан асрашга қодир. Мен Термизда, мамлакатимизнинг бошқа жойларида оддий одамлар билан учрашиб, яна шу нарсага амин бўлдимки, бизнинг ҳар қандай босқинчиликка, ҳар қандай бузғунчиликка қарши қудратли ва ишончли қурошимиз бор. Бу — халқимизнинг бирлиги, жипслигидир. Унинг эркин, мустақил ва фаровон давлат барпо этишга, керак бўлса, уни фидокорона ҳимоя этишга азму қарор қилганидир. **Энди Тожикистон масаласига тўхталсак.** Бу борада ҳам бизнинг позициямиз аниқ ва равшан. Биз бу мамлакатда бошланган тинчлик жараёнини тўла қўллаб-қувватлаймиз. Мен қатъият билан таъкидлайман: жафокаш Тожикистон заминида масаланинг сиёсий ечимини топиш, музокара-лар жараёни орқалигина тинчликка эришиш мумкин. Бошқа йўл йўқ. Фақат Тожикистон халқигина ўз манфаатларидан келиб чиқиб, ўз муаммоларини, ўз тақдирини ҳал этиши, мамлакатнинг тинч ҳаёти ва фаровонлигини таъминлаши мумкин.

юксак қадрлаймиз. Қатъий айтаманки, ана шу муносабатларимиз янада барқарор ва мустаҳкам бўлиши учун зарур бўлган ҳамма ишни қиламиз.

Умуман Марказий Осиё минтақаси ҳақида. Биз Қозғистон, Қирғизистон, Туркменистон билан муносабатларимизни юқори баҳолаймиз. Бу қўшниларимиз билан ўзаро манфаатли ҳамкорликни қўллаб-қувватлаш ва янада ривожлантиришга муҳим аҳамият берамиз. Бу борада қўшниларимиз ҳам шундай фикрда эканига ишонаман.

Шу билан бирга, айрим кучлар борки, бизнинг ҳамкорлигимиз ва бирлигимиз уларнинг геополитика, яъни катта сиёсат деб аталувчи андоза ва қолипларига сира мос тушмаяпти. Биз ўз халқларимизнинг юксак манфаатларидан келиб чиққан ҳолда ҳеч қачон бундай кучларнинг таъсирига берилмаслигимиз керак.

Ҳурматли депутатлар!

Сиз, халқ вакиллари, халқимизнинг, Ўзбекистонимиз — азият Ватанимизнинг тинчлик ва барқарорлигини таъминлашда, унинг чегаралари дахлсизлигини сақлаш йўлида, ислохотлар орқали собитқадамлик билан ривожлантириш йўлида Ўзбекистон ҳукумати олиб бораётган сиёсатни қўллаб-қувватлайсиз, деб ишонч билдиришга рухсат бергайсиз.

*Биринчи чақириқ
Ўзбекистон Республикаси
Олий Мажлисининг
ўн иккинчи сессиясидаги матбуза,
1998 йил 28 август*

